A.U. [illegible] APLA104BR20

కృషిప్రచారిణీ గ్రంథమాల:—౨.

ఠ్ 15

సంపాదకుడు:

పువ్వాడ వెంకటప్పయ్య.

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయము,
త్రేల్లప్రోలు.

క్షాత్రకాలపు హిందూ-ర్యాలు.

గ్రంథకర్త:

మాడపాటి హనుమంతరావు.

మొదటి కూర్పు ౧౦౦౦ ప్రతులు.

బెజవాడ
వాణీ ముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రింపబడియె.

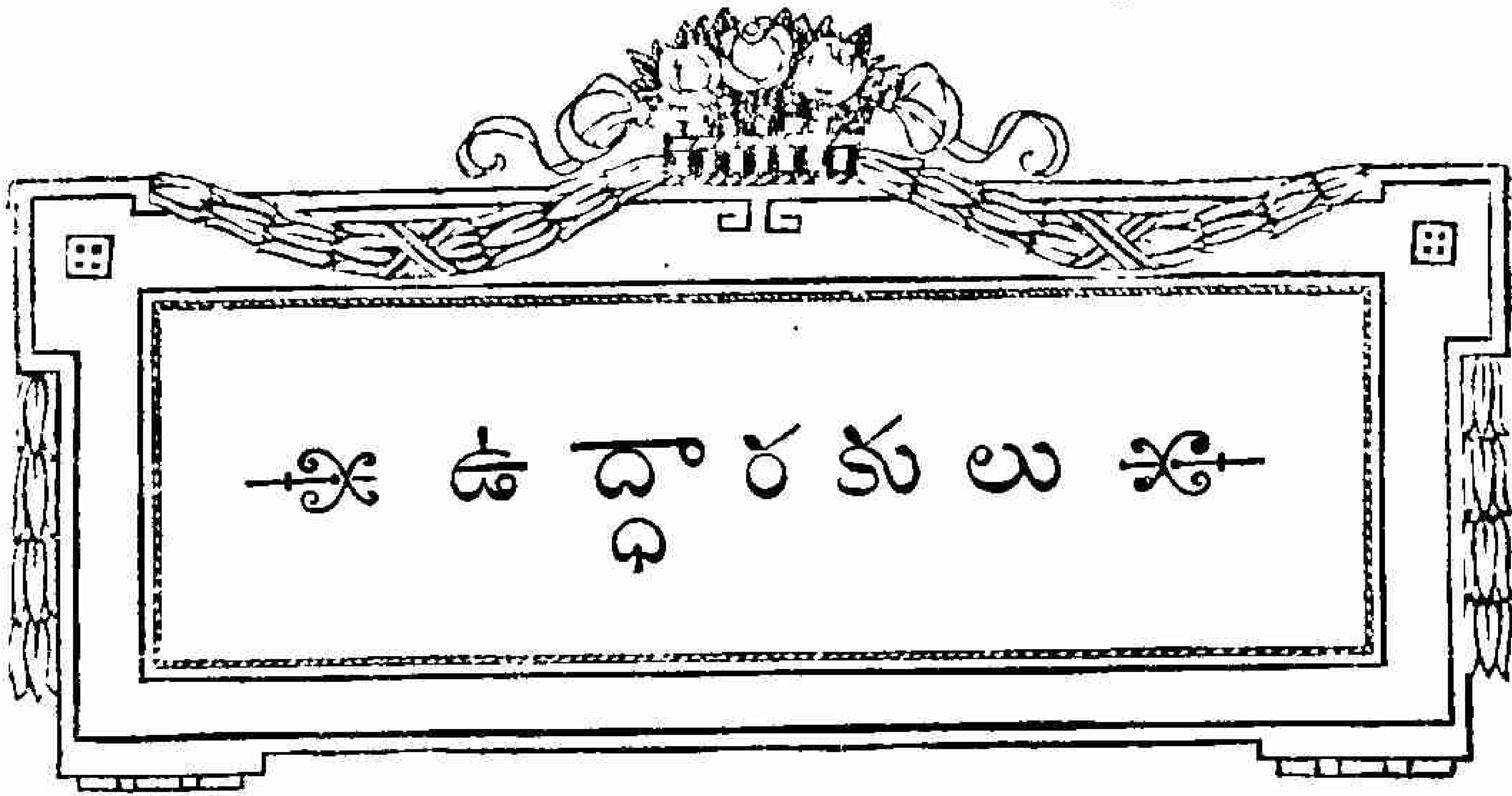
1927

చందాదారులకు హాలి ౧-౦-౦ ~ ఇతరులకు హాలి ౧-౮-౦

విషయానుక్రమణిక.

శ్రీ జీవన గ్రంథాలయము
తేలప్రోలు.

ఉద్ధారకులు

1. మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ సూర్యాపేట వర్తకసంఘము.

2. మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ నాయుని వెంకటరంగారావుగారు,
జమీందారు, మునగాల.

3. మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ వేంకట ముత్యంరావుగారు,
సర్దేశముఖు, సర్కారు ఆరామగిరి,
ఇందవరం, చెన్నూరు తాలూకా,
అద్లాబాదు జిల్లా.

D

కృషిప్రచారిణీ
గ్రంథమాల.

ప్రధానపోషకులు.

1. మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ
జువ్వాడి ధర్మాబూకాక్క-రావుగారు,
దేశముఖు మక్తేదార్,
భీమవరం, జగ్త్యాలతాలూకా.

2. మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ
జువ్వాడి ధర్మా వేంకటజగపతిరావుగారు,
మక్తేదార్, చలగల్లు,
జగ్త్యాలతాలూకా

E

కృషిప్రచారిణీ గ్రంథమాల, సూర్యాపేట (నైజాం.)

రాజపోషకులు

1 మ. రా. రా. శ్రీ చెన్నమనేని నరసింహారావుగారు,
దేశముఖు మఖ్తేదారు, ఇటిక్యాల,
జగ్త్యాల తాలూకా.

2 ,, చెన్నమనేని వెంకటకూనారావుగారు,
సర్దేశాయి శిరసిల్లా,
కరీంనగరం జిల్లా.

3 ,, చిక్కని వెంకటేశ్వరరావుగారు,
దేశముఖు, రామాంజిపేట,
జగ్త్యాల తాలూకా.

4 ,, జువ్వాడి రామగోపాలరావుగారు,
మఖ్తేదారు, మదన్నారు,
జగ్త్యాల తాలూకా.

5 ,, కతార్ రామచంద్రరావుగారు,
కతారి రామవరం,
చేర్యాల తాలూకా.

6 ,, గుండవరపు జగన్నాథరావుగారు,
గట్ల నర్సింగాపురం,
హుజూరాబాదు తాలూకా.

7 ,, చెన్నమనేని వెంకట్రావుగారు,
దేశాయి శిరిశిల్లా.

8 ,, ఎర్రబల్లి వెంకటేశ్వరరావుగారు,
దేశముఖు, కల్లెడ,
వరంగల్ తాలూకా.

F

పోషకులు.

1 మ. రా. రా. శ్రీ శ్రీనివాసరావుగారు,
పేష్కారు తహశీల్ హుజూరునగర్.

2 ,, కొలిపాక లక్ష్మీమనోహరరావుగారు,
రెబ్బవరం,
ఖమ్మం తాలూకా.

3 ,, రేపాక వెంకటనరసింహారెడ్డిగారు,
సర్దేశముఖు విస్నూరు,
చెర్యాల తాలూకా.

4 ,, చందూరు వణిక్సంఘము.

5 ,, వెంకటభూమారెడ్డిగారు,
సర్దేశాయి, ఆర్మూరు.

6 ,, చాకుంట కిషన్‌రావుగారు,
దేశపాండ్యా, జగ్త్యాల.

7 ,, పునుగోటి మంగారావుగారు,
కొడిమేల, జగ్త్యాల తాలూకా.

8 ,, చీటి వేంకటనరసింహారావుగారు,
దేశముఖు, జాగీరు మెట్టుపల్లి.

శ్రీ కైపస గ్రంథాలయము,
తేలప్రోలు.

సహాయకులు.

1 మ. రా. రా. శ్రీ కోదాటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు.
2 ,, మామునూరు రామకిషన్‌రావుగారు.
3 ,, లక్కరాజు హనుమంతరావుగారు.
4 ,, యామా అరవయ్యగారు.
5 ,, గడ్డం నరసింహారెడ్డిగారు.
6 ,, నెల్లుట్ల లక్ష్మీనరసింహారావుగారు.
7 ,, బి. కిషన్‌రావుగారు.
8 ,, వేనేపల్లి రామారావుగారు.
9 ,, మేరెడ్డి జనార్దనరెడ్డిగారు.
10 ,, మందడి రామకృష్ణారెడ్డిగారు.
11 ,, వనం నరసింహారావుగారు.
12 ,, అయితరాజు జీడికంటి రామారావుగారు.
13 ,, యేడునూతల వేదగిరిరావుగారు.
14 ,, పూసునూరు రామారావుగారు.
15 ,, కానుగంటి రామారావుగారు.
16 ,, గంద్రడ కిషన్‌రావుగారు.
17 ,, ముత్తినేని బుచ్చయ్యగారు
18 ,, అన్నమనేని నరసింగరావుగారు.
19 ,, పోలేపల్లి శ్రీనివాసరావుగారు.
20 ,, హనుమదాంధ్రగ్రంథాలయం.

21 మ. రా. రా. శ్రీ వేణుగోపాలస్వామి గ్రంథాలయం.
22 ,, దహాగం సెంటయ్యగారు.
23 ,, గుండవరపు రంగారావుగారు.
24 ,, జీర్లవెల్లి చెంగల్‌రావుగారు.
25 ,, కొత్త మల్లయ్యగారు.
26 ,, సురభి రామారావుగారు.
27 ,, పలివెల శేషగిరిరావుగారు.

పీఠిక.

ఈ పుస్తకములోని (౧౫) వ్యాసములును, క్షాత్ర యుగము (Epic age) నాఁటి యార్యుల జీవన విధానమును దెలుపుటకై వ్రాయబడినవి. ఇవి కొన్ని సంవత్సరముల క్రింద బెజవాడయందు వెలువడుచుండిన "గ్రంథాలయ సర్వస్వము" అను త్రైమాసకపత్రికయందు అప్పుడప్పుడు ప్రకటింపఁబడుచు వచ్చినవి. ఆవ్యాసములనే ఇప్పుడు మన్మిత్రులగు శ్రీయుత పువ్వాడ వేంకటప్పయ్యగారు (కృష్ణప్రచారిణీ గ్రంథమాల సంపాదకులు) నాయందు వారికిగల యభిమాన విశేషమున గ్రంథ రూపమున వెలువరించుచున్నారు.

దీనిలోని వ్యాసములను రచించుటయందు స్వతంత్ర కల్పనము (originality) ఏమాత్రమును లేదు. బొంబాయివాస్తవ్యులును, మన్మిత్రులునగు రావుబహద్దరు చింతామణిరావు వైద్యా, ఎం. ఏ. ఎల్. ఎల్. బి, గారు వ్రాసిన విఖ్యాతమగు "ఎపిక్ ఇండియా" (Epic India) అను ఆంగ్లగ్రంథములోని వ్యాసములకు నారచన కేవలము అనుకరణము. అంతే రావు బహద్దరు వైద్యాగారి గ్రంథమున క్షాత్రియుగము నాఁటి ఆర్యులనుగూర్చి తెల్పు వ్యాసములింకను ఎన్నియోకలవు. అవియు తెనుగున ప్రకటింపబడినచో, పేదయైయున్న ఆంధ్ర చారిత్రిక వాఙ్మయమునకు కొంత పుష్టికలుగుననుట నిశ్చయము.

"గ్రంథాలయ సర్వస్వ" ప్రకటన మాగిపోవుటతో, నాకు నీ గ్రంథవిషయముల తెనిఁగించు నుత్సాహము ఆగిపోయెను. ఇందునకు నేనెంతయు చింతిల్లుచున్నాను.

రావుబహద్దరువైద్యాగారు మన దేశచరిత్రములోని హిందూమహాయుగమున నిపుణులు. వారివచనా విధానమును అద్వితీయమని నావిశ్వాసము. చారిత్రక వాఙ్మయము చదువువారందరికి ఎక్కువయుత్సాహము గొలుపునది కాదు. అట్లయ్యు శ్రీ. శే. కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు ఎం. ఏ. గారివలెనే శ్రీవైద్యాగారును చరిత్రను మనోహరముగా నొనర్చుటయందు సమర్థులు. వీరు ఆంగ్లమున రచించిన గ్రంథములలో ముఖ్యములు "మహాభారతసమక్షణము"(Mahabharata a criticism) "రామాయణ సమస్య" (The riddle of Ramayana) "హిందూదేశ క్షాత్రయుగము" (Epic India) "హిందూ మహాయుగముయొక్క మధ్యకాల చరిత్ర" (History of Medeaval Hindu India) అనునవి. ఇవు అన్నియు విజ్ఞానప్రదములును, మనోహరములును, పరిశోధనా పూర్వకములును నగు గ్రంథములు. ఆంధ్రసోదరులు వీనిని పఠించినచో అనేక నవీనవిషయముల నెరుగగలరు. పై వానిలో "మహాభారత" "సమీక్షణము" అనుగ్రంథము నావలన తెనిఁగింపఁబడినది. దీనిలోని కొన్ని యధ్యాయములు "ఆంధ్ర భారతి" (మచిలీ పట్నము) "ఆంధ్రాభ్యుదయము" (హనుమకొండ) "దేశబంధు" (వడ్డెపల్లి) మాసపత్రికలలో ప్రకటితములైనవి. తక్కిన గ్రంథములను తెనుఁగున వ్రాయదలచితినిగాని, అవకాశము లభింపకపోయెను.

ఈ వ్యాసముల వ్రాయ నన్ను బురికొల్పిన నామిత్రులగు శ్రీయుత నడింపల్లి జానకిరామయ్యగారికిని, వీనిని గ్రంథరూపమున ప్రకటించుచున్న కృషిప్రచారిణీ గ్రంథమాలా సంపాదకులును, నిర్దుష్టముగాను చక్కగాను దీని నచ్చొత్తించుచున్న వాణీముద్రాలయము వారికిని కృతజ్ఞుడను.

"ఆంధ్రకుటీరము"
రెసిడెన్సిబజారు, హైదరాబాదు,
౧౫—౧—౧౯౨౭.

మాడపాటి హనుమంతరావు.

సంపాదకీయ భూమిక

కృషిప్రచారిణీగ్రంథమాల చందాదారులకు
విన్నపము.

మాచందాదారులు మాకుపరమహితులు. మేము గ్రంథమాలస్థాపించి మూడువర్షములైనను, యింతవరకొక్కకుసుమముమాత్రము ప్రచురించి మామిత్రులసహవాసము మఱచితిమి. అంతమాశత్రుపక్షమువారు కొందరుమమ్ములను స్థానిక పత్రికలమూలమున హెచ్చరించిరి. కొందరు సమక్షముననే పరిశీలించిరి. వీనికన్నిటికిని ప్రత్యుత్తరములు వివరముగా తెలిపియున్నాము. ఇందుమూలమున మాచందాదారులును, మిత్రవర్గములోని మరికొందరు వెలమమహాశయులును, మాయార్థిక లోపమును గ్రహించి మాకన్నివిధముల సహాయమొనర్చి, తిరిగి కార్యనిర్వహణము క్రియారూపమునదాల్చుటకు తోడ్పడినందులకెంతయు శ్లాఘించుచున్నాము.

మాత్రకాలపు హిందూర్యులు శ్రీయుత మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారు వ్యాసరూపమున గ్రంథాలయ సర్వస్వమునందు చిరకాలము క్రిందటనే వ్రాసిరి. మేము మాగ్రంథమాలకొక గ్రంథము వ్రాయుడని ప్రార్థించినపుడు, శ్రీపంతులుగారు మావేడుకను నిరాకరింపజాలక, యీగ్రంథము ప్రకటించునెడ జనోపయోగముగానుండునని సలహానిచ్చుచు తమగ్రంథ

మును ప్రేమపూర్వకముగ మాకొసంగినందులకు వినయపూర్వక వందనములర్పిస్తూ యున్నాము.

ఈగ్రంథమునందు భారతగాథయందు యెన్నియో నిదర్శనములు స్మరణకుదెచ్చి పూర్వపు యితిహాసములను దృక్పథమున తెప్పించినవారైరి. గ్రంథము రసవంతముగా వ్రాసిరని నేనంతగా వ్రాయుట అనవసరము. ఏలయన శ్రీయుత మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారు విఖ్యాతపురుషులు, ఆంధ్రావనికి చిరపరిచయులు; మరియు జగద్విదితులు "జగమెరిగిన బ్రాహ్మణునకు జంద్యమేలయన్నట్లు" శ్రీపంతులుగారినిగూర్చి వ్రాయుట మున్ముందుకీయనవసరము అయిననుయీసందర్భమున మ. రా. రా. శ్రీగారినిగూర్చి రెండుమాటలు చెప్పదలచితిని. పంతులుగారు నిజాము రాష్ట్రాంధ్రోద్యమస్థాపకులు. భాషాసేవకులు. దయార్ద్ర హృదయులు. దేశసేవాధురంధరులు. పరోపకారులు. ఇవన్నియు వ్రాయుటకన్న నిజామురాష్ట్రాంధ్రమండలమునకు మాణిక్యమని యొక్కమాటబలికిన చాలును.

శ్రీయుతులు రాష్ట్రములోని భాషాసంస్థల కొనర్చిన మేలు వ్రాయబూనిన గ్రంథములుచాలవు. పలువిధముల విద్యాభివృద్ధికై పాటుబడుచు తమజీవితమును దేశసేవకే ధారవోయుచున్నారు.

మా గ్రంథమాల కుసుమము ముద్రణకాక పూర్వమే యొకవర్షము పఠనీయగ్రంథముగా నియమించి మాసంస్థకుగౌరవమొసంగిన గృహవిద్యాపరీక్షాసంఘము (Research University)

వారువందనీయులు. కృషిప్రచారిణీ గ్రంథమాలనుండి నిజాము రాష్ట్రాభివృద్ధి ప్రబోధకములగు వివిధగ్రంథరాజములు వ్రాయించి యుడతాభక్తిని ఆంధ్రభారతీచరణ పూజనొనర్చి కృతార్థుడ కాదలంచి, మామిత్రులప్రోత్సాహమున తొలుదొల్త సూర్యాపేటయందు మాసంస్థనెలకొల్పితిమి. అంతమాపాలిటి పెద్దమ్మ మాకడ్డమువచ్చి యెన్ని యోయాటంకములు కలుగజేయుటయేగాక మాసదుద్దేశ్యములు సంపూర్తి నెరవేర్చినదికాదని వ్రాయుటకు మిక్కిలి చింతిలుచున్నారము. నెలకొల్పగనే మాయుద్యోగ పాశబంధములు దేవరకొండ, భువనగిరి, మిర్యాలగూడెం నల్లగొండమున్నగు వివిధస్థలములకు యీడ్వబడినవి. మాతోడనే గ్రంథమాలయు డొల్లగింతలుకొట్టినది. గాని యీయాస్థలములలో గ్రంథమాలకు తగినన్ని సౌకర్యములు లభింపక, మామిత్రులపాలిటి ద్రోహులమైతిమని చింతులుచుండ మమ్మున్సగౌరవముగ నాహ్వానించి, మాకీగ్రంథమునకగు వ్రయములుస్వహస్తపరహస్తములచే సహాయమొనర్చిన చలగల్లు మక్తేదారులగు మ. రా. రా. శ్రీ. ధర్మావెంకటజగపతిరావుగారు కృతజ్ఞతకు పాత్రులు. ఇదేరీతి మరికొందరు కొన్నిగ్రంథములవ్రయము నిచ్చుటకువాగ్దానము చేసిరి. వారందరును మాయెడ మహోపకారులు.

ఇటులనే పండితమహాశయు లనేకులు వారువ్రాసిన సద్గ్రంథములిత్తుమని తెలిపిరి. ఏదియెటులున్నను సమ్ములదుఃఖాబ్ధినుండి లేవనెత్తిరి. ఇంతలో మాగ్రంథమాల ముఖ్యోద్దేశ్యము నెరవేర్పుటెట్లని యోచించుచుండ, విదేశపర్యటనమొనర్చి వ్యవసాయపరిక్షలో కృతార్థులై అనుభవమును సంపాదించి, ప్రజాహిత

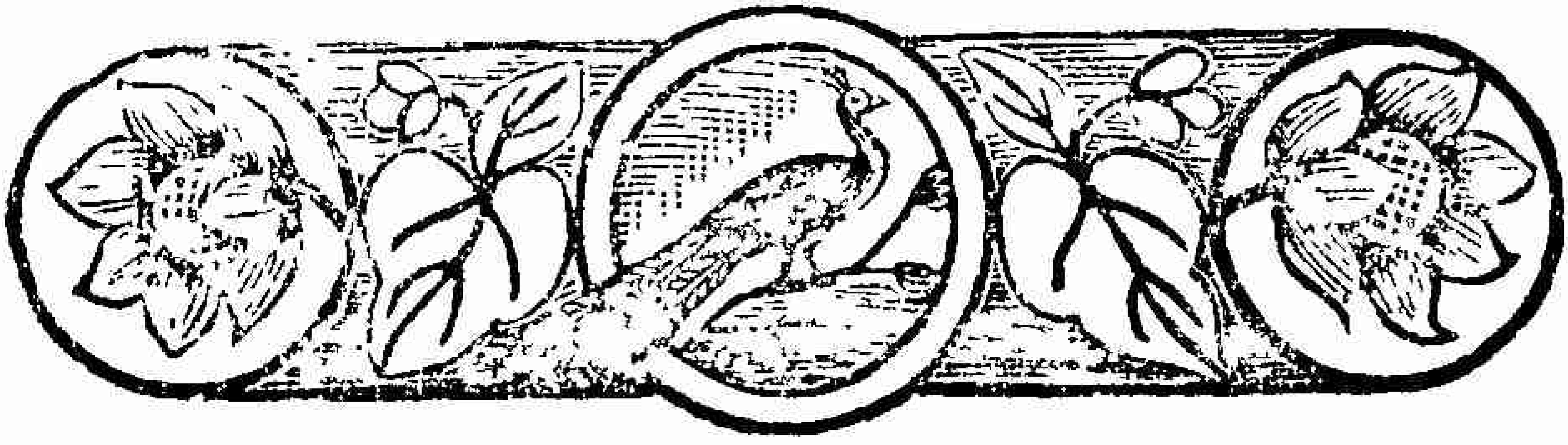
కార్యములలో నెక్కువగా పాల్గొనుచు ఖ్యాతిచెందిన సంఘసంస్కర్తలగు శ్రీయుత దర్శిచెంచయ్య బి. యస్. డి. గారు వ్రాసిన వ్యవసాయశాస్త్రచరిత్ర నొసంగుట కియ్యకొనినందులకభినందిస్తూయున్నాము.

మేమీవర్షమునింక శశికళయను నవలయు, అనుబంధముగ జర్మనీయుద్ధమును, వ్యవసాయశాస్త్రచరిత్ర (History of the development of Agriculture) యనుగ్రంథములు ప్రకటించి ప్రథమసంవత్సరకార్యము ముగింతము. అటువెనుకపద్మినీబాయి రెండుభాగములును, వ్యవసాయచరిత్ర రెండుభాగములు గలసి నాల్గుగ్రంథములు సక్రమముగా చందాదారులకు చెందచేయగలము.

ప్రథమవర్షగ్రంథములు శివరాత్రికిని, ద్వితీయవర్షపొత్తములు ఉగాదికిని పంపగలము. మాకుస్వంత ముద్రణాలయము లేనికతమున యిట్టివిరామమునకు హేతువైనది. ఇకముందువిరామములేక సక్రమపద్ధతుల గ్రంథమాల నిర్వహింపగలము. ఈ విషయమున మాకు వర్తకసోదరులునగు శ్రీయుత యామార్థామనర్సయ్యగుప్తగారు కుడిభుజముగనిలబడి తోడ్పడినందులకెంతయు ప్రశంసించుచు, మాయెడ విశ్వాసముంచుడని మాచందాదారుల నింకొకమారు ప్రార్థించుచు, నింతటితో మాస్వవిషయమును విరమించుచున్నాము.

విధేయుడు,
పున్నాడ వెంకటప్పయ్య,
సంపాదకుడు.

సూర్యాపేట
ది ౨౧-౮-౨౭

* క్షాత్త్రయుగమునాటి హింద్వార్యులు, వారి యుడుపులు.

క్షాత్త్రయుగమునాఁటి మనవారి స్థితిగతులను వారి యాచారవ్యవహారములను దెలుపు ముఖ్యగ్రంథములు భారత రామాయణములు. వేల సంవత్సరములక్రింద నుండిన మన పూర్వీకు లెట్టి యుడుపులను ధరించుచుండిరో తెలిసికొనవలయు ననిన మన మా గ్రంథములతో నెక్కువ పనిఁగొనవలసి యున్నాము. ఈ యంశమును గుఱించిన వివరములు వానిలోనైనను విస్తారముగా గానరావు. అయినను ఉన్నసంగతులనుబట్టి మన మేమి గ్రహించవలయునో చూతము.

---

* క్షాత్త్రయుగమనఁగా మన దేశచరిత్రములోని యొక నిర్ణీత కాలము. ఈకాలమున మనదేశమునందలి వీరకావ్యములగు రామాయణ భారతములు రచింపఁబడినందున దీనికి క్షాత్త్రయుగమని పేరుపెట్టఁబడినది. పాశ్చాత్య విద్వాంసులను వారి ననుసరించిన మనవిద్వాంసులును ఈయుగముయొక్క పరిమితి వేయిసంవత్సరముల (క్రీ. పూ. ౧౨౦౦ నుండి క్రీ. పూ. ౨౦౦ సంవత్సరములవఱకు) దని సిద్ధాంతీకరించియున్నారు. సి. వి. వైద్య ఎం

పురుషు లా కాలమున ధరించుచుండిన యుడుపులు మిక్కిలి సామాన్యమైనవి. అప్పటివారి యుడుపు లనఁగా, ఎక్కువ పొడవు తక్కువ వెడల్పుగల రెండు విడి వస్త్రములు మాత్రమే యైయుండవచ్చును. ఒకటి కట్టుకొనఁబడునది. రెండవది కప్పుకొనఁబడునది. మొదటిది నడుమునుండి క్రిందిభాగమును గప్పుచుండెను; రెండవది నడుమమీఁదిభాగము నాచ్ఛాదించుచుండెను. ఈయూహ కేవలము కల్పితమైనదని తలఁపఁగూడదు. ఇది సప్రమాణమనుట నిస్సంశయము. ద్రౌపది కౌరవ సభలోనికి లాగికొని రాఁబడినపుడు, దుర్యోధనుఁడు ఆమె చూచుచుండఁగాఁ దన కుడితొడమీఁది వస్త్రమును దొలగించెనని మహాభారతమందున్నది. దాదాపుగా నిప్పటికాలమున వాడుకయందున్న విధమున ధోవతిఁగట్టికొనిననే కాని అతఁడట్లు తన కుడితొడను అనాచ్ఛాదితముగాఁ జేయుట సంభవింపదు. రాజు మొదలు జనసామాన్యమువఱకు నందఱును ధోవతినే కట్టుకొనుచుండినట్లుకూడ తోఁచుచున్నది. భేదమేమైన నుండినచో వస్త్రముయొక్క మృదులత్వమునందును నేతయొక్కసన్నదనము

ఏ., ఎల్. ఎల్. బి. గారు క్షాత్రయుగము వైశాల్యమును ఇంచుమించుగా క్రీ. పూ. 3000 నుండి క్రీ. పూ. ౨౫౦ వఱకు నిర్ధారణచేసియున్నారు. వీరి యభిప్రాయముతో నంద ఱేకీభవింపక పోయినను, వీరు చెప్పిన యంశములను వివరములను మనము పాశ్చాత్యవిద్వాంసులచే నిశ్చయింపఁబడిన క్షాత్రయుగమునకే వర్తించునవి యని యూహించుకొనవచ్చును. వైద్యాగారి మతమున భారతయుద్ధము క్రీ. పూ. 3౧౦౧వ సంవత్సరమున జరిగినది. గ్రంథము తరువాత కొలఁదికాలమునకే వ్రాయఁబడెనని వారభిప్రాయపడుచున్నారు.

నందును ఉండవచ్చును. ధృతరాష్ట్రుడు పుత్రుని శరీరము కృశించి నందునకుఁ గారణము నడుగు సందర్భమున నిట్లనును "నీవు ప్రావారవస్త్రములను ధరించుచున్నావు. మాంసముతో నన్నమును భుజించుచున్నావు. దివ్యాశ్వముల నెక్కి సవారీచేయుచున్నావు. ఇట్టి నీవు కృశించుటకుఁ గారణమేమి?" 'ప్రావారవస్త్రము' లనఁగా నేమో వ్యాఖ్యాతవివరించలేదు. అయినను పైశబ్దము నకు మనము అందమైన వస్త్రములని యర్థము చెప్పిన చెప్ప వచ్చునని తలఁచెదను. శరీరోర్ధ్వభాగము నాచ్ఛాదించుచుండిన రెండవ వస్త్రమును గుఱించి మనకంతగాఁ దెలియదు. మహాగ్రంథములలో వచ్చిన 'ఉత్తరీయ' శబ్దమునుబట్టి మన మీ రెండవ వస్త్రముండెనని నిశ్చయించుకొనవలసిన వారమైతిమి. ఈవస్త్రము వెనుకఁ జెప్పిన ప్రకారము శరీరోర్ధ్వభాగమున గప్పికొనఁ బడుచుండెడిది. కొన్ని వేళలయందు కుడిచేయి అనాచ్ఛాదిత ముగా వదలివేయఁబడుచుండెను. అట్టి సమయమున నీయుత్తరీ యము కుడిచంకక్రిందనుండి యెడమభుజముమీఁదికిఁ బోవుచుండె నని యూహింపవలయును. విద్యార్థులు 'తమ చేతిని బయటకుఁ దీసియుంచవలయు' నని మనుస్మృతి విధించి యున్నది. • దీనికి వ్యాఖ్యాత 'ఉత్తరీయము కప్పక బయటకుఁ దీసియుంచవలయు నని యర్థము చెప్పియున్నారు. పురాతనకాలపు హిందువార్యులు యుద్ధసమయములందు ఉత్తరీయము నిట్లు వైచికొని దాని చెఱఁ గులను ఎడమభుజముపైన గట్టిగా ముడివేసికొనుచుండి రని తోఁచుచున్నది.

• నిత్యముద్ధృతపాణిస్స్యాత్ -

వెనుకఁ జెప్పఁబడియున్న రెండు వస్త్రములు తప్ప, అధమపక్షము క్షాత్రయుగారంభమున, హిందార్యులు మఱే యుడుపులను ధరించియుండినవారు కారు. లాగులు జాకెట్లు ఎట్టివో వారెఱుఁగరు. కోట్లు చొక్కాలు వారికిఁ దెలియవు. బట్టలను 1 త్తిరించి తీరుతీరు ఉడుపులుగా కుట్టుట ఆకాలమున లేదు. కుట్టుపని మొట్టమొదట బహుశః * 'సెమిటిక్కు'లలోఁ బుట్టినదై యుండవచ్చును. అది గ్రీకులు పంజాబుదేశమును జయించిన కాలముననో, అంతకుఁ బూర్వము హిందార్యులకు పారసీకులతో సంబంధము కలిగినట్టి డెరయసు పరిపాలన కాలముననో మన దేశమునఁ బ్రవేశించి యుండవచ్చును. రామాయణమున 2 కుట్టుపనివాఁడు వచ్చియున్నాఁడు. కాని మహాభారతమున వానిజాడ ఎచ్చటను కానరాదు. ఇంతమాత్రమున మహాభారతము రచింపఁబడిన కాలమున కుట్టుపనివాఁడు ఉండనేలేదను × అభావవాదమున కవకాశము లేదు. అది యటుండనిండు. మొత్తముమీఁద క్షాత్రయుగారంభమున హిందార్యులలో పురుషులు రెండువస్త్రములలో నొకటానిఁ గట్టికొని రెండవదానిఁ గప్పుకొనుచుండిరని విశ్వసించుటయందభ్యంతరమేమియును లేదు.

---

* ఇది ఏష్యాఖండముయొక్క పశ్చిమ భాగముననుండిన యొకజాతి.

2 తున్నవాయి.

× అభావవాదమనఁగా, ఒకగ్రంథమున ఒకానొకవస్తువు ప్రసక్తి లేదు కనుక ఆగ్రంథము రచింపఁబడిన కాలమున అట్టివస్తువే యుండ లేదని వాదించుట.

V V S Ramarao

ఆకాలపు స్త్రీలుసైతము రెండు వస్త్రములనే ధరించు చుండిరని తోఁచుచున్నది. అయినను వీరివస్త్రములు పురుషుల వస్త్రములకంటె నెక్కువ పొడవుగా నుండెడివి. కట్టుకొనఁబడు వస్త్రము శరీరోర్ధ్వభాగమునుగూడ—అనఁగా భుజములవఱకు —గప్పియుంచుచుండెను. చేతులనుమాత్రము దానితో కప్పు కొనక విడిగా నుంచుచుండిరి. గుజరాతు, బంగాళము, మద్రాసు, దక్కనులలోని స్త్రీలు నేఁటికిని అట్లే తమ చీరలఁ గట్టుకొనుచున్నారు. ఉత్తరీయము తలపైనఁ గప్పుకొనుచు సమయ వచ్చినపుడు దానిని ముసుకుగా వేసుకొనుచుండిరి. ఉత్తరహిందూస్థానమం దిప్పటికిని స్త్రీలు ఉత్తరీయమును విధిగా ధరించు చుందురు. దక్షిణహిందూదేశమందు ఇప్పుడు వాడుకలోనున్న చీరలు పొడవుగానుండుటవలన వేఱే యుత్తరీయము అనవసర మయినది. ఉత్తర హిందూస్థానమున ఇప్పటివలెనే పూర్వమునఁ గూడ స్త్రీలు బయటికిఁ బోవునపుడు మాత్రమే యుత్తరీయ మును ధరించుచుండిరి.

ద్రౌపదిని అంతఃపురమునుండి బలాత్కారముగా కౌరవ సభకు ఈడ్చుకునివచ్చిన సందర్భమును వర్ణించుచు మహాభార తమున వ్రాయఁబడిన సంగతులు పైయభిప్రాయమును బలపఱ చుచున్నవి. సభాంగణమున నామె పలుమాఱు 'నేను ఏకవస్త్రను' 'ఏకవస్త్రను' అని జాలిపుట్టునట్లు మొఱపెట్టుకొనెను దుర్యోధను నాజ్ఞానుసారము ఆయేకవస్త్రమునుగూడ వదల్ప యత్నించిరి. ఈసంగతులను విచారించి చూచితిమేని ఆకాలము న స్త్రీలు కట్టుకొను వస్త్రము సులభముగా నూడివచ్చునట్లు

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయము
తేలప్రోలు.

ధరింపఁబడుచుండెననియు, మొలనూలువంటి దేదియు నుండలే దనియు, ఇప్పుడు ఉత్తరహిందుస్థానమునందు వాడుకలోనున్న లంగావంటిదానిని వారు దొడుగుకొనుచుండలేదనియు తేలుచున్నది లంగావంటి వస్త్రమే మైనయెడల నంత యవలీలగా నూడి యుండునా? ఆకాలమున రవికయనఁబడునదికూడ నుండలేదని తోఁచుచున్నది.

ఈ సందర్భమున నొక చిత్రము చూడఁదగియున్నది. పురాతన కాలపు గ్రీకు స్త్రీ పురుషులు ధరించుచుండిన యుడుపులను హోమరు వర్ణించి యున్నాఁడు. అవి మన హిందూర్యుల వస్త్రములను బోలి యున్నవి. హోమరు కాలపు స్త్రీ ముసుకుగాక ఎక్కువ పొడవు తక్కువ వెడల్పుగలట్టిదియు దేశములోనే తయారయినట్టియు కత్తిరింపుగాని కుట్టుపనిగాని లేనట్టిదియు నగు నొక వస్త్రమును గట్టుకొనుచుండెను; ఆవస్త్రము భుజముపైన నొకసూదితోను నడుముచుట్టు మొలనూలుతోను బిగింపఁబడుచుండెను; చేతులు బయటనే యుండుచు వచ్చెను" ‖ పురుషులకు మొలనూలుండలేదు. పైన నుల్లేఖింపఁడిన ముసుకు హిందూర్య స్త్రీల యుత్తరీయమువంటిదే యని వేఱుగాఁ జెప్పఁబనిలేదు. "హోమరుకాలపు స్త్రీ దుఃఖసమయములందును, స్వతంత్రముగా నేదయన పని చేయవలసివచ్చినప్పుడును, ముసుకును తీసివేయుచుండెడిది" సీత తన్ను పరుఁడొకఁడు బలాత్కారముగా చెఱఁగొని పోవునపుడు ఆసమాచారము భర్తకెఱుకపఱచు నుద్దేశముతోఁ దన యుత్తరీయమును వానరసేనాపరివృ

‖ Women of Homer by Walter Capt. Perry.

తుండగు సుగ్రీవుఁడుండిన ఋష్యమూకముపైనఁ బడవైచెను. కనుక హిందూర్యస్త్రీయును హోమరునాఁటి స్త్రీయును ఉత్తరీయము నొక్కొకమారు వదలివేయుచుఁగూడ నుండిరి. హిందూస్త్రీవలెనే హోమరుని స్త్రీకిఁగూడ కంచుకముండలేదను సంగతి హోమరు వర్ణనములవలన నేమి పురాతన గ్రీకుల విగ్రహములవలననేమి మనకుఁ దెలియుచున్నది.

దక్షిణహిందూస్థానమున నిప్పుడు వాడుక యందున్న గోచీ పెట్టుకొనుపద్ధతి ఆకాలమున లేదని తోఁచుచున్నది. గోచీ పెట్టుకొను నాచారము స్త్రీలలో నాకాలమున నుండినయెడల ద్రౌపది కట్టు పుట్టము దుశ్శాసనుఁ డట్లు ఊడఁగుంజుటకు వీలు లేకయుండును. మహాభారతమునం దెచ్చటను నీగోచీమాట రానేలేదు. బాలురకు ఉపనయన సమయమున కౌపీనము పెట్టించు పద్ధతి ననుసరించియే స్త్రీలలో నిట్టి యాచారమారంభమై యుండవచ్చును. పురుషులకు ఉపనయనమెట్టిదో స్త్రీలకు వివాహమట్టిదగుట చేతనే కాబోలు వివాహితలయిన స్త్రీలవిషయమున మాత్రమే గోచీపద్ధతి విధింపఁబడియున్నది. దక్షిణ హిందూస్థానమందు సయితము కన్యలుగోచీ లేకుండనే బట్టగట్టుకొనుచున్నారు క్షాత్రయుగమున నుత్తరీయమును గౌరవనీయురాండ్రు మాత్రమే ధరించుచుండిరి. కావుననే ద్రౌపది సైరంధ్రివేషముతో విరాటునిపురమున నుండినపుడు ఏకవస్త్రగానే సుధేష్ణయొద్దకు వచ్చినది × బహిష్టలుగా నున్నప్పుడుకూడ స్త్రీలకు ఉత్తరీయముతోఁ బనిలేకయుండెను. ఇంట గృహకృత్యములను నెరవే

× వాసశ్చపరిధాయైకం కృష్ణాసుమలినం మహత్ ॥ విరాట॥ ౯ ॥ ౭

ర్చు వేళసయితము వారు త్తరీయమును వేసికొనకుండిరి. వితంతువు లాకాలమునఁ దెల్లని యుత్తరీయముల ధరించుచుండిరి. అరణ్యమునను౦డిన ధృతరాష్ట్రుని దర్శించుటకై అతని కుటుంబములో నిహారగు వితంతువులు పాండవుల రాణివాసముతోఁ బోయినప్పుడు వారు తెల్లని యుత్తరీయములను ధరించి యుండిరని చెప్పఁబడియున్నది. × దీనిఁబట్టి యాలోచింపగా, తెల్లని యుత్తరీయము వితంతువులకొఱకు మాత్రము విధింపఁబడి యుండెనని యు తదితర స్త్రీజనము ఎఱుపు నలుపు మొదలగు రంగుల యుత్తరీయములను వేసికొనుచుండిరనియు తేలుచున్నది. ఇప్పటికాలమున వితంతువుల వస్త్రములు ఎఱ్ఱఁగానుండిన మంచిదని తలఁచుచున్నారు. ఇది ప్రాయశః బౌద్ధభిక్షునుల పద్ధతి ననుసరించి వచ్చిన యాచారమై యుండవచ్చును. వివాహితలగు స్త్రీలు కట్టుకొను బట్టలుకూడ వేఱువేఱు రంగులుకలవిగా నుండవచ్చును. కట్టికొనువస్త్రములును ఉత్తరీయములును ఇప్పటికాలము వానివలెనే అంచులుకలవై యుండెనని తోఁచెడిని.

ఇఁక శిరోవేష్టములను గురించి విచారింతము. ఆకాలమునను స్త్రీలకు శిరోవేష్టము లుండినట్లు కానరాదు. వారి తలలకు టోపీకాని మఱేదయిన నాచ్ఛాదనముగాని యుండలేదు. ౽ వితంతువుల తెల్లనివస్త్రములనుగుఱించి వెనుక నుల్లేఖింపబడిన శ్లోకపు మొదటి చరణము 'ఏతాస్తుసీమంతశిరోరుహాయాః'

× శుక్లోత్తరీయాం నరరాజపత్న్యః॥ ఆశ్రమ॥ ౨౫॥ ౧౬

౽ బయటకు వెడలినప్పుడుమాత్రము వారుతలలపైను త్తరీయమును గప్పికొనుచుండిరనుట నిశ్చయము.

అనునది. ఇది చతుర్ధరుని గ్రంథమునందలి పాఠము. అతఁడు దీనికి బదులుగా, ఏతా స్వసీమంతశిరోరుహాయాః, అని యుండి ననింతకంటె బాగుండునని వ్రాసియున్నాఁడు. పాపడను చూడా ముతో నలంకరించుటకై వెండ్రుకలను రెండు పాయలుగాఁ దీసి తలముడుచుటకు 'సీమంత' మని పేరు. ముత్తయిదువులగు స్త్రీలు మాత్రమే ఈవిధముగా తలలముడిచికొనుచుండిరికనుక వితంతువు లనుయిట్టియలంకరణము లేనివారినిగావర్ణించుటసహజము. ఇంతే కాదు. "సర్వజనసంహారముజరగి పృథ్వియంతయు శోకమయమై ఉత్తమ స్త్రీల సీమంతము తీసివేయబడినప్పుడు..." అను నర్థ ముగల శ్లోకము × కూడ సీమంతము పోవుట వైధవ్యము యొక్క ముఖ్యలక్షణమని స్పష్టముగాఁ జాటుచున్నది.

మర్యాదగల పురుషులు వెండ్రుకలను ముడివేసికొనుచు బయటికి వచ్చినపుడు తలగుడ్డ పెట్టుకొనుచు నుండిరి. ఈ తల గుడ్డపద్ధతి హిందువులు స్వయముగా నేర్పఱచుకొనిన దేకాని ఇతరులను జూచి నేర్చుకొనినదికాదని తోఁచుచున్నది. ఇప్పటి వలెనే ఆకాలమునందును వారు ధరించు తలగుడ్డ యొక పొడుగు పాటి వస్త్రము. దీనిని వారు తలచుట్టును వివిధములుగా జుట్టు కొనుచుండిరి. యుద్ధరంగమునకుఁ బోవుసమయమున భీష్ముఁడు తెల్ల తలరుమాలును ధరించినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. ద్రోణుని విషయమునఁగూడ నట్టివర్ణనయేకలదు. కనుక వయసుమీరిన వారి శిరోవేష్టము సాధారణముగా తెల్లరంగుదిగాను యౌవనుల

× శ్లో॥ సంహారేసర్వతోజాతే పృథివ్యాం శోకసంభవే। బహూనా ముత్తమస్త్రీణాం సీమంతోద్ధరణేతథా ॥శల్య॥ ౨౧॥ ౨౦

తలగుడ్డ యెఱ్ఱఁగానో లేక ఏదయిన మరియొక రంగుదిగానో యుండవలెను. హిందువుల తలగుడ్డలు గ్రీకులకు విచిత్రముగఁ గాన్పించినట్లు తోఁచుచున్నది. కనుకనే 'ఏరియను' గ్రంథకారుఁడు 'ఇండికా' యను గ్రంథమున నిట్లు వచించియున్నాఁడు. "హిందువులు దూదితోఁ జేయబడిన యొకవస్త్రమును గట్టుకొనెదరు. అదిమోకాళ్ళకును చీలమండలకును మధ్యభాగమువఱకుండును. ఇదిగాక వేఱొకవస్త్రమును పయిన వేసికొందురు. దీనిలో కొంతభాగమును వారు భుజములపయినఁ గప్పికొని తక్కిన భాగమును తమ తలఁకు జుట్టుకొనెదరు. ✓ 'ఏరియను' చెప్పినట్లు ఒకటేవస్త్రమును తలకుఁ జుట్టుకొనుటకును శరీరమును గప్పికొనుటకుఁగూడ వాడుకొనువారు బహుశః బీదవారయి యుండవలెను. గొప్పవారి తలగుడ్డ ప్రత్యేకవస్త్రమై యుండవచ్చును. 'కర్టియసురూఫను' అను గ్రంథకారుఁడు హిందూదేశమును హిందువులను వర్ణించుచు "వీరు తమశరీరమును పాదములవరకు మృదువైన సన్ననివస్త్రములతో నాచ్ఛాదించుకొనెదరు. పాదుకలు తొడిగెదరు. దూదితోఁ జేయఁబడిన బట్టను తలకుఁ జుట్టుకొందురు." × అని చెప్పియున్నాఁడు. అయినను అప్పటితలగుడ్డ ఇప్పటికాలమున మనదేశమందలి కొన్ని ప్రాంతములలోనున్నంత చిక్కులు కలదిగాను పొడుగుగాను ఉండలేదని తోఁచుచున్నది. దానిని జుట్టుకొనుపద్ధతి బహుశః ఇప్పుడు ఉత్తర హిందూస్థానములోని పేదవాండ్ర పద్ధతివంటిదై యుండవచ్చు

✓ Ancient India. Megasthanes and Arrian by Mac Crindle P. 219.

× Invasion of India by Alexander. Mac Crindle P.188.

ను. ప్రతివాఁడును తన తలగుడ్డను తానే చుట్టుకొనుచుండెను. రాజులు మాత్రము కిరీటముల ధరించుచుండిరి. దుర్యోధనుఁడు భీమునితోఁ జేసిన తుది ద్వంద్వయుద్ధసమయమున కిరీటము అతని తలపైనుండెను. భగ్నోరుఁడై నేలఁబడిన పిమ్మట నాతని తలప యిన నదియట్లేనిలచియుండెను. కావుననే భీముఁడు దాని కాలి తోఁ దన్నఁగలిగెను. ఆకాలమున కిరీటము శిరమునకు గట్టిగా బిగింపఁబడుచుండెననియు బంధముల వదలించిననేకాని వీడి రాకుండ నుండెననియు మనమూహింపవచ్చును.

హిందువుల వస్త్రములు తఱచుగా దూదితో నేయబడు చుండెడివి. ఆకాలమున హిందూదేశమున తప్ప మఱెచ్చటను ప్రత్తి పండుచుండుటలేదు. ఈజిప్టులోగాని టర్కీలోగాని యది పండుచుండునట్లు కానరాదు. అట్లుగావేని "హిందువులు చెట్ల పైనపండు ఉన్నితోఁ జేయబడిన వస్త్రములను ధరింతురు" అని గ్రీకులు వ్రాసియుండరు. ధనవంతులు అందు ముఖ్యముగా స్త్రీ లు పట్టుబట్టలు ధరించుచుండిరి. × రాజాంతఃపురములలోని స్త్రీలు "పీతకౌశేయ వాసినులు" గా వర్ణింపఁబడి యున్నారు. పురుషులుకూడ పసుపుపచ్చనబట్టలు ధరించుచుండినట్లు కాన వచ్చుచున్నది. మనదేశములోని కాశ్మీరము,పంజాబు, గాంధార ములలో బహుశః ఉన్నిబట్టలుకూడ వాఁడబడుచుండెడివి. భర

× సుభద్ర మొట్టమొదట వచ్చి గోపాలికవేషమున ద్రౌపదితోఁ గల సికొనినప్పుడు ఆమె ఎఱ్ఱని పట్టుపుట్టమును ధరించియుండెను. శ్లో॥ సుభద్రాంత్వరమాణాశ్చరక్తకౌశేయవాసినం। పార్థః ప్రస్థాపయామాసకృత్వాగోపాలకావపుః॥ఆది॥౨౧॥౧౬.

తుని తాతయగు కేకయరాజు మనుమనికి కంబళాజినములనేకములు బహుమానపూర్వకముగా నిచ్చినట్లు రామాయణము నందున్నది. ఇప్పటికాలమున నెట్లో యట్లే క్షాత్రయుగము నందును † సొగసైన నేతయును, మిగుల వెచ్చఁదనమును గల ఉన్నిశాలువలకు పంజాబు కాశ్మీర దేశములు ప్రసిద్ధి వహించి యుండవచ్చును. నూలుబట్టలు వీనికంటెనెక్కువ సన్ననినేతఁ గలిగియుండి రాణివాసమువారును, గొప్పవారును ధరించుటకు దగినవిగా నుండెనని భారతరామాయణములు చెప్పుచున్నవి.

నూలు, పట్టు, ఉన్నితో మాత్రమేకాక గడ్డితోఁగూడ వస్త్రములు నేయబడుచుండెనని వీరకావ్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. వీనిని తాపసులు ధరించుచుండిరి. సీతారాములు తాపసవేషముతో నరణ్యమునకుఁ బోవునపుడు వారుకుశనిర్మితములగు వస్త్రముల ధరించియుండిరి. అట్లే పాండవులరణ్యావాసమునకుఁజనినపుడు ఆజినములను ఉత్తరీయములుగా వాడుకొనిరి. × ధృతరాష్ట్రుడు వానప్రస్థుఁడు గాన నరణ్యమునకుఁబోవు వేళ వల్కలాజినములను ధరించెను. ‡ ఋషులును ఇతరతాపసులును వల్కలాజినధారులుగా వర్ణింపఁబడియున్నారు. ఒక వీరకావ్యములలోనేకాక, వానితరువాత రచింపఁబడిన వందల

---

† సానూనబృహతీగౌరీసూక్ష్మకంబలవాసికి॥ కర్ణ॥ ౪౪॥ ౧౩

× శ్లో॥ తతఃపరాజితాఃపార్థావనవాసాయదీక్షితాః । అజినాన్యుత్తరీయాణి జగృహుశ్చయథాక్రమం॥ సభా॥ ౭౭॥ ౧

‡ శ్లో॥ అగ్నిహోత్రంపురస్కృత్య వల్కలాజినసంవృతః । వధూజనవృతో రాజానిర్యయౌభవనాత్తతః॥ ఆశ్రమ(౨౫)॥ ౩

కొలంది గ్రంథములలో తాపసులు ధరించు వల్కలాజనములు వచ్చినవి. కాని యిట్టివస్త్రములు ఏగడ్డితోఁ జేయబడుచుండెనో ఎట్లు జేయఁబడుచుండెనో కానరాదు. ఇప్పటి కాలమున మాత్రము మన దేశమున కేవలము గడ్డితో జేయఁబడువస్త్రము లు ఎచ్చటను కానబడవు. అయినను ఒకప్పుడు మన దేశమందు గడ్డితోఁజేయఁబడు వస్త్రములుండెననుసంగతిమాత్రము నిజము. "ఈ హిందువులు గడ్డితో చేయఁబడు బట్టలను గట్టుకొనెదరు. వారు నదులలో రెల్లును గోసి తెచ్చి చీల్చి చాపవలెనల్లి వస్త్రముగా ధరింతురు." అను హిరోడోటసు వ్రాత పైయంశమును బలపఱచుచున్నది.

క్షాత్రయుగమునాటి హిందార్యులు- వారియాహారము.

మనపూర్వులగు హిందార్యులు క్షాత్రయుగమున నెట్టి వస్త్రములఁ ధరించుచుండిరో మా మొదటివ్యాసమునఁ జూపి యున్నాము. ఆకాలమున వారెట్టి యాహారమును భుజింపుచుండిరో, క్షాత్రయుగారంభమునుండి దద్యుగాంతమువఱకు వారి యాహారమున నెట్టిమార్పులు కలిగెనో ఈవ్యాసమునఁ దెలుపుట మాయుద్దేశము. ఇట్టిమార్పులను మనకుఁ జూపు ముఖ్యగ్రంథములు ఉపనిషత్తులు, వీరకావ్యములు, మనుస్మృతియునైయున్నవి. మనవారిలో వాటిల్లిన యీమార్పులు ఒకదృష్టికి అభివృద్ధిసూచకములేయైనను వేఱొకదృష్టితోఁ జూచినపక్షమున నవిమనవారి హీనదశకుఁగూడ కారణములైనవని యనేక విద్వాంసు లభిప్రాయపడుచున్నారు. నైతికాధ్యాత్మికబుద్ధితో నాలోచించినయెడల, మతసంబంధమగు నుద్దేశముల ప్రేరణచేత మాంసాహారమును త్యజించి శాకాహారము నవలంభించిన వారు మన కెంతయు వందనీయులనుటయందు సందేహముండునా? ఉండదు. కాని పారమార్థికదృష్టితో నాహారమునందు వారుచేసికొనిన యీమార్పు వారిని రాజ్యాంగస్వాతంత్ర్యమునుండి దూరగులఁజేసిన మాటఁదలఁచిన[illegible] యీమార్పు వారికనర్థదాయక

ముగాఁ బరిణమించినదికాని లాభప్రదము కాలేదను సంగతిని మోక్షమూలరువంటివాఁ డొప్పికొని యున్నాఁడు. పైనఁ జెప్పబడిన మార్పెట్లు కలిగినదో వీరకావ్యములనుబట్టి యోచించుటకు పలందు, బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందలి యీక్రిందివాక్యము మా చదువరుల శ్రద్ధనాకర్షింపఁదగియున్నది. "విద్వత్సభలందజేయుఁడుగను, సర్వజనప్రీతికరముగ నుపన్యసించు వక్తగాను, వేదార్థమును బోధింపఁగలవాఁడుగను, దీర్ఘాయువుగను నుండు పుత్రుని బడయగోరువాఁడు నేతితోను (గొడ్డుదైనను సరే గొఱ్ఱెదైననుసరే) మాంసముతోను వండబడిన యన్నమును దినవలయును." ఇట్టి యన్నమును దినుటవలన పైవచనమునను ఫలము లభించునా లభింపదాయను విషయమున మేము వాదము సల్పఁబూనుకొనలేదు. కాని ఈవాక్యమునుబట్టి చూచినచో గొడ్డుమాంసమును దినువారు శారీరక బలమునందు మాత్రమేకాక మానసికబలమునందు గొప్పవారగుదురని ఆకాలపువారు నమ్మియుండిరనుట స్పష్టముగా మాత్రము తెలియుచున్నది. కనుక ఆకాలపువారికి మాంస మాహారమైయుండెననియు, పైనఁజెప్పినమాంసము మేదస్సునకుఁగూడ బలము నిచ్చునదియని వారెంచుచుండిరనియు తేలుచున్నది.

మహాభారతముకూడ పైయంశమునే బలపరచుచున్నది. యుద్ధానంతరము ధర్మజుఁడొనర్చిన యశ్వమేధసందర్భమున, వ్యాసుఁడు పశుపక్షులలో ముఖ్యముగా ఎద్దులు, జలచరములు యజ్ఞకార్యములకొఱకు [illegible]ంచిరని వచించియున్నాఁడు. ¶ అంతే

¶ తంతం దేవం సముద్దిశ్య, పక్షిణః పశవశ్చయే, ఋషభాశాస్త్రపఠితా,

కాదు. ఆయజ్ఞసమయమున, జంతువులమాంసముతో వండఁ బడిన వివిధ మధురాహారములకు మితమే లేకుండెననికూడ చెప్పఁ బడియున్నది. † వేలకొలఁది బ్రాహ్మణులును లక్షలకొలఁది క్షత్రియులును భుజించుటకై యేర్పరుపఁబడిన విందులం దనేక పశువుల మాంసము వండబడియుండవలయుననియు, చంపఁబడిన జంతువులసంఖ్యనుబట్టియేమి, వాడఁబడిన ‡ మద్యభాండముల సంఖ్యనుబట్టియేమి అప్పటి మన హిందూర్యులవిందులకును వారి సోదరులగు జర్మనీదేశీయుల విందులకును విశేషభేదముండలేద నియు చెప్పినచో నందు అసంగతమేమియునుండదు.

మహాభారతమునకు ఇప్పటియాకారము నొసఁగిన సౌతి, వైష్ణవ జైన బౌద్ధమతములు వృద్ధిఁజెందిన తరువాతివాఁడు ; కనుక పైనఁజెప్పఁబడినవిందుల వివరములు అతనికి వింతగాఁదోఁచి యుండవచ్చును. కావుననే యాతఁడు, తరువాత వచ్చిన య ధ్యాయమునందు అట్టి విందులను నిరసించినాఁడు. ఈ యధ్యా యమున బంగారుతలగల యొక నకులము (ముంగిస) కథ వచ్చి నది. మాంసాహారమును, జంతువులబలులను దూష్యములుగాఁ జూపి, యవిగల యజ్ఞములకంటె ఆఁకలిఁగొన్న యతిథికి పిడికె డటుకులు పెట్టిన నెక్కువపుణ్యమువచ్చునని నిరూపించుటకై

స్తథాజలచరాశ్చయే, సర్వాస్తానభ్యయంజన్తే, తత్రాగ్నిచయ కర్మణి॥ అశ్వ॥

† భక్ష్యభాండవరాగాణాం క్రియతాంభుజ్యతాంతథా, పశూనాంవధ్య తాంచైవ నాంతందదృశిరేజనాః॥ అశ్వ॥

‡ సురామైరేయసాగరః॥ అశ్వ॥

A.V. Subba Rao.

ఈకథ యచ్చట తెచ్చిపెట్టబడినది. క్షాత్రయుగారంభమునుండి యాయుగము ముగియునాఁటికి జనులయభిప్రాయము లేవిధముగా మారినవో పైకథవలనఁ దెల్లమగుచున్నది.

జనాభిప్రాయ మెట్టిమార్పుఁ జెందినను క్షత్రియులు మాత్రము నేఁడెట్లో యట్లే ఆకాలమునందును పూర్వాచారమును వదలక మాంసాశనమును జంతువుల బలులను జరపుచునే యుండిరి. పైదాని తరువాతయధ్యాయమున అప్పటి జనాభిప్రాయమును కొంతసమాధానపఱచుటకై యియ్యఁబడిన ప్రత్యుత్తరమొకటి మనకు కానవచ్చుచున్నది. వ్యాసాదిమహార్షుల నియోగము ననుసరించి ధర్మరాజుచేసిన యా యజ్ఞకార్యమును నకులమెట్లు నిందింప సాహసించెనని జనమేజయుఁడు ప్రశ్నవేయఁగా వైశంపాయనుఁ డిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు. పూర్వమొకప్పుడు ఇంద్రుఁడు యజ్ఞముచేయుచుండ పశువధ జరగఁబోవు సమయమున అచ్చటనుండిన ఋషులు యజ్ఞపశువుల జాలిగొలుపు చూపులఁ జూచి దయఁదలఁచి 'పశుహింస అధర్మకార్యము కనుక ఈ యాగము సధర్మమైనదికాదు' అని ఇంద్రునితో ననిరి. * ఇంద్రుఁడు వారితో నేకీభవింపనందున యజ్ఞములందు జంతువులను వధింపవచ్చునా కూడదా యను విషయమున ఇంద్రునకును ఋషులకును వాదము కలిగెను. అంత వారి వివాదాంశమున చేదిదేశపు రాజగు వసువుయొక్క తీర్మానమును గోరిరి. ఏది దొరకిన దానితోనే యజ్ఞము చేయవచ్చునని వసు

* నాయంధర్మకృతో ధర్మో నహింసాధర్మ ఉచ్యతే, యజబీజైః సహస్రాక్ష త్రివర్షపరమోషితైః ॥ అశ్వ॥

వు నిర్ధారణచేసెను. ఈ యంశము నింతనిర్లక్ష్యముగా తీర్మానించినందున చేదిరాజు అధోగతిపాలై పాతాళమునకుఁ బోయెను" కాని యీవివాద మింతటితో ముగియలేదు. జనసామాన్యము జంతువులకు మాఱుగా నిరపదార్థములను యజ్ఞసమయములం దర్పించి తృప్తినొందుచుండిరి. కాని క్షత్రియులు మాత్రము తమ పూర్వపద్ధతిని మానలేదు. కనుకనే క్షత్రియుఁడైనవాఁడు తన సార్వభౌమత్వమును జాటఁగలిగినపుడెల్ల ధర్మజ జనమేజయులవలె నశ్వమేధముఁ జేయుచునే యుండెను. అశోకునివంశమంతరించిన తరువాత హిందూచక్రవర్తియగు పుష్యమిత్రుఁడు అశ్వమేధయాగము చేసెను. ఈవిధముగా యజ్ఞములందు జరగు హింస న్యాయమైనదేయని బ్రాహ్మణు లొప్పుకొనవలసినవారైరి. దీని తరువాత యధ్యాయమున అగస్త్యుని యజ్ఞపుకథ కలదు. ఈజన్నము పండ్రెండు వత్సరములు జరగుచుండెను. దీనియందు నిర్జీవపదార్థములే యాహుతి యియ్యబడెను. అంత నింద్రుఁ డాగ్రహించి వర్షింపమానుకొనెను. యజ్ఞాదులకు ధాన్యమైనను దొరకదేమో కదా యని ఋష్యాదులు భయపడి, అగస్త్యుని యొద్దకుఁ బోయి మొఱపెట్టుకొనిరి. అగస్త్యుఁడు చేయునదేమియులేక, ధాన్యమే లభింపనియెడల తాను మానసిక యజ్ఞముచేసెదననియు, కాకపోయినచో ఉత్తర కురుభూములకు బోయి ద్రవ్యముఁ దెత్తుననియు, అదియును కాదా తానే యింద్రత్వమునువహించి భూమిని సస్యవంతముగఁ జేసెదననియుచెప్పి యట్లే తన మహాత్మ్యమువలన ద్రవ్యము నుద్భవింపఁ జేసెను. ఇంద్రుఁ డచ్చెరువొంది తన్ను క్షమింపుమని యగ

స్త్యుని వేడికొని ఎప్పటివలె వర్షము గురిపించెను. దేవతలతోడి వైరమున తమ తపోధనమును వృధ చేసికొనుట మంచిపనికాదు కనుక యాగములలో జరగు పశుహింస హింసయేకాదని విధింపుమని అగస్త్యుని ఋషులు వేడికొనిరి. అతఁడు వారివిన్నపము అంగీకరించెను. ఋషులు స్వస్థానములకుఁ బోయిరి. ఈసమయమున జంతువుల బలుల కనుకూలముగ నభిప్రాయము మాఱినది కనుకనే అశ్వమేధపర్వమునందలి తుదియధ్యాయమున వెనుకటి స్థితిగతులుపోయి, ధర్మజుని యాగమును నిందించిన యా నకులము నిజముగా నకులముకాదనియు, యముడు జమదగ్ని శాపవశమున నకులాకారమును ధరించెననియు, యుధిష్ఠిరునియాగమును దూఱినప్పుడు శాపనివృత్తి కలుగవలసిన విధానముండెను కనుక యాగమునునిందించుట సంభవించినదనియు చెప్పఁబడియున్నది.

మాంసాహారమును గుఱించియు, యాగములందు పశుహింస జరగుటను గురించియు జనుల యభిప్రాయము లెట్లుమారినవో చూపుటకై మేము నకులము యొక్క కథను కొంత దీర్ఘముగ వ్రాయవలసినవారమైతిమి. ఈ నకులముయొక్క కథ మనవారి యాహారవిధానముయొక్క మూఁడు దశాభేదములను దెలుపుచున్నది. మొదట మాంసాహారులుగాను జంతువులను బలియిచ్చువారుగను నున్న హిందూర్యులు ఆపద్ధతినివదలి అహింసా సిద్ధాంతము నవలంబించి రెండవదశకువచ్చిరి. ఆ రెండవ దశనుండి మరల యాగాదులందు హింసజరుగవచ్చును. అను సిద్ధాంతము నొప్పుకొని మూఁడవదశకు వచ్చిరి. ఈవిధముగా

క్షాత్రయుగాంతమునాటికి స్థిరపడిన నీమూఁడవ యభిప్రాయమే యిప్పటికాలమున పశుహింసతోఁగూడిన యాగములు విశేషముగాఁ గానరాకపోయినను, క్షాత్రయుగాంతమునుండి యభిప్రాయమే యిప్పటికి స్థిరమైయున్నదనుట స్పష్టము. ఆహారవిషయమునను క్షాత్రయుగాంతమునాఁటి యభిప్రాయములే నేఁడును నిలచియున్నవి. అనఁగా నేఁటికిని క్షత్రియులును, హింద్వార్యులలోను మిశ్రార్యులలోనుజేరిన కొన్ని బ్రాహ్మణజాతులవారును మాంసాహారమునే భుజించుచున్నారు.

అయినను, ఒకవిషయమున మాత్రము కడపటివాక్యమునఁ బేర్కొనఁబడినవారు తక్కుంగల హిందువుల మార్గమననుసరింపక తప్పలేదు. అదేదన గోవధము. హిందువులలోని వివిధశాఖలవారెట్లు గోవృషభవధమును మహాపాతకములుగ గణించుచుండిరో పై వారును నట్లే తలఁచుచుండిరి. * ఈనిషేధమెప్పుడు విధింపఁబడినదో తెలియదు. క్షాత్రయుగారంభమున మన హింద్వార్యులు గోవృషభములను బలియిచ్చుచు, వాని వాని మాంసమును దినుచుండిరనుట నిర్వివాదాంశము. ఈసిద్ధాంతమును బలపరచు వాక్యములు మహాభారతమం దెన్నియో కలవు. అనేక యాగములచేఁ బ్రసిద్ధిగాంచిన రంతిదేవుడు బలి

---

* అర్జునుని శపథసందర్భమును జూడుడు:—

బ్రహ్మఘ్నానాంచయేలోకా, యేచగోఘాతినామపి, పాయసంహియవానంహి శాకంకృసరమేవహి, సంయావాపూపమాంసాని యేచ లోకావృథాన్నతాం॥ ద్రోణ॥

యిచ్చుచుండిన వృషభముల * చర్మముల కుప్పలోనుండి యొక నది యుత్పత్తియయ్యెననియు, దానికి చర్మావతీ (చేంబలు) యను సార్థకనామము వచ్చెననియు, మహాభారతముననున్నది. ఇఁక గోడుమాంసమును దినుచుండిరను విషయమున, కావలసినచో భవభూతి కృతమగు 'ఉత్తరరామచరిత్ర'లోని వశిష్ఠవిశ్వామిత్రుల శిష్యుల సంభాషణము చూడఁదగును. ఈసంభాషణమున వశిష్ఠుని యాతిథ్యమునకై మధుపర్కముకొఱకు చిన్న యావు నొకదానిని వధించిన విధమును తెల్లగడ్డముగల యాజడదారియెదుట నాయావు, పులిముందుబడిన మేకపిల్లవలె, గుటుక్కున మాయమైన విధమును వర్ణింపఁబడి యున్నది. స్థితిగతులట్లుండగా త్రేతాయుగాంతమునాఁటికి గోవృషభములు ఆహారరూపమున మనవారి కుక్షులలోబడకుండ నెట్లుతప్పించుకొనఁగలైనో తెలియవచ్చుటలేదు. ఎట్లయిననేమి! త్రేతాయుగాంతము నాఁటికి వానికాయవస్థ తప్పినది. ఎందుచేతనోకాని గ్రీకులు ఈ నిషేధము వ్రాయలేదు. అప్పటికాలపువారు శాకాహారులుగా నుండిరనియు, జంతువుల బలియిచ్చుట వారేవగించుకొనుచుండిరనియు గ్రీకులుకనిపెట్టిరి. "హిందూదేశీయులు సాధారణముగా ధాన్యముతిని జీవించెదరు; నేల దున్నెదరు. కాని పర్వతప్రాంతములవారు మాత్రము వేటాడిన జంతువుల మాంసముఁ దిను

---

* రంతిదేవునియింట దినమునకు ౧౦౦౦ పశువులు చంపబడుచుండెనని చెప్పబడియున్నది:—

ఆలభంతతదాగావః, సహస్రాణ్యేకవింశతిః । తత్రస్మసూదాః క్రోశన్తి, సుమృష్ట మణిమండలాః । సూపంభూయిష్టమశ్నీధ్వం, నాద్యమాం సంయథాపురా॥ ద్రోణ॥

మందురు'' అని 'పరియాను' వ్రాసియున్నాఁడు. దీనినిబట్టి చూడ, ఇప్పటివలెనే ఆకాలమునఁగూడ హిమాలయప్రాంత వాసులు మాంసమును దినుచుండిరనియు మైదానములలో నుండువారు శాకాహారులుగా నుండిరనియు తెలియుచున్నది. 'వేటాడిన జంతువులు' అనుటవలన గోవధ నిషిద్ధమైనట్టు కొంత గోచరమగుచున్నది. కాని పరదేశీయులదృష్టి నాకర్షింపవలసిన యీయంశము గ్రీకులకేల స్పష్టముగా స్ఫురింపలేదో తెలియరాకున్నది. వారు వ్రాసిననేమి వ్రాయకపోయిననేమి? నేఁడెట్లో క్షాత్త్రయుగాంతమునఁగూడ నట్లే గోవధ మహాపాతకముగా నెంచఁబడుచుండెననుట నిస్సంశయము.

మహాభారతము నచ్చటచ్చట కానవచ్చు నస్పష్ట చిహ్నాములను బట్టి గోవధానిషేధచరిత్రమును కొంచెము కనుఁగొనఁ దము; నహుష సప్తర్షులకథలో, సప్తర్షులు యాగములందు గోవధ క్రమమైన దేయని వాదించుచుండ, నహుషుఁడది యక్రమమని వాదించెను. అనఁగా సప్తర్షులు క్షాత్త్రయుగమునాఁటి పూర్వాచారపరాయణుల భావముల వ్యక్తీకరించినారు; నహుషుఁడు సంస్కార వాదుల యభిప్రాయములను ప్రకటించియున్నాఁడు. "గోవులను బలియియ్యవచ్చునని చెప్పు వేదమంత్రములను నీవు నమ్ముదువా?'' యని నహుషుని అగస్త్యుఁడడిగెను. * "నేను నమ్మ''నని నహుషుఁడు ఉత్తరమిచ్చెను. ఋషులిట్లు

* యఇమేబ్రహ్మణాప్రోక్తా, మంత్రావైప్రోక్షణేగవామ్, ఏతేప్రమాణంభవతః, ఉతాహోనేతివాసవ॥ నహుషోనేతితానాహ తమసామూఢచేతనః, ఋ. ఉ. అధర్మేసంప్రవృత్తస్త్వం, ధర్మంనప్రతిబుధ్యసే। ప్రమాణమేతదస్మాకం, పూర్వప్రోక్తం మహర్షిభిః॥ ఉద్యో॥

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయము

నిరి. "నీవధర్మమార్గమున నున్నావు. అనుక్రమముగా వచ్చుచున్న మతము నీవొప్పుకొనకున్నావు" తరువాత జరిగిన వాదవివాదమున నహుషుఁడు అగస్త్యుని తలమీఁదఁగొట్టి, శాపవశమున మర్త్యలోకమున సర్పమై జన్మించెను. నకులము కథలో జంతుహింసకు ప్రతికూలుఁడుగా నున్న అగస్త్యుఁడు ఈసందర్భమున జంతుహింసకు అనుకూలుఁడుగా నుండుట విచిత్రముగానున్నది. పైన వివరింపఁబడిన శ్లోక వ్యాఖ్యానమున గోవుయొక్క పావిత్ర్యము ఏర్పడిన కారణము చూపబడియున్నది. యాగసంబంధములగు మంత్రములకు బ్రాహ్మణుఁడెట్లు ఉనికిపట్టో యట్లే యజ్ఞద్రవ్యములగు క్షీరము, నేయి మొదలగు వానికి ఆవులునికిపట్టులు కనుక ఆవులను వధింపఁగూడదని నహుషుఁడుతలఁచెనట. గోవధానిషేధమునకు మరియొక కారణముకూడనుండవచ్చును. కృష్ణునకు గోవులు ప్రియతమములగుటవలన కృష్ణారాధనముతోఁబాటు గోవుల గౌరవముకూడ హెచ్చియుండవచ్చును. ఇంకొక సంగతికూడ గమనింపఁదగియున్నది. ఇరానియనులు గోవుల పావిత్ర్యమును అమ్మచుండిరి. కనుక సింధునది యావలినుండి అప్పుడప్పుడు వచ్చుచుండిన యార్యులతోఁగూడ నీయభిప్రాయము దేశమునందంతట ప్రవేశించియుండవచ్చును. ఎట్లువచ్చిననేమి? గోవధానిషేధము త్రేతాయుగములోనే వచ్చినదనియు అది కొంతకాలమువఱకు వాదవివాదములకు గుఱియైన ఆయుగాంతమువఱకు స్థిరపడినదనియు మనము నమ్మవలెను.

వీపులమీఁద బరువులనుమోసికొనిపోవు జంతువులమాంసము తినఁగూడదని మన దేశమందొక నియమముండెను. మహా

భారతమున నిట్టి మాంసమునకు 'పృష్ఠమాంస' మనిపేరు. బరువులుమోయు జంతువులయెడల జనులకుగల కృతజ్ఞతవలన నీనియమము పుట్టియుండవచ్చును. ఈకారణము వృషభములవధకు వర్తించునుగాని గోవధకు వర్తింపదు. అంతేకాక గుఱ్ఱపుమాంసము ఆకాలమున నిషిద్ధముగా నుండలేదు. గుఱ్ఱముకూడ బరువులను మోసికొనిపోవు జంతువేకదా. కనుక పృష్ఠమాంససిద్ధాంతము తర్కమునకు నిలువఁజాలదు.

గోమాంసముమాత్రమేకాక బ్రాహ్మణ క్షత్రియులుతినకూడని మాంసముల విధములు ఇంకనుగలవు. "ఐదునఖములుగల యైదుతెరగతుల జంతువుల మాంసమునుమాత్రమే బ్రాహ్మణ * క్షత్రియులు తినఁదగినది" యని రామాయణమున నొక ప్రసిద్ధశ్లోకము కలదు. దీనినిబట్టి చూచితిమేని బ్రాహ్మణులు మాంసాహారమును దిను విషయమున మత్తే నిర్బంధముండినట్లు కానరాదు. ఇట్లుండియు, మహాభారతమున నొకచోట త్యాజ్యములగు జంతువులు పేర్కొనఁబడినవి. శాంతిపర్వములోని ౩౬ వ అధ్యాయము "బ్రాహ్మణుఁడు తినఁగూడని మాంసమేది?" యని ధర్మరాజు భీష్మునడుగును. దీనికి భీష్మడిచ్చిన ప్రత్యుత్తరమిది † "ఎద్దులను, మంటిని (?) చిన్న పిపీలకలను,

* పంచపంచనఖాభక్ష్యా, బ్రహ్మక్షత్రేణ రాఘవ, శల్యకశ్శ్వావిధోగధా. శశఃకూర్మశ్చపంచమః॥

† అనడ్వాన్మృత్తికాచైవ, తథాక్షుద్రపిపీలికాః, శ్లేష్మాతజస్తథావిప్రైః, రభక్ష్యంవిషమేవచ। అభక్ష్యాబ్రహ్మణైర్మత్స్యాః, శల్కైర్యేవైవివర్జితాః । చతుష్పాత్కచ్ఛపాదన్యే మండూకాజలజాశ్చయే। భాసాహంసాఃసుపర్ణాశ్చ, చక్రవాకాఃప్లవాబకాః।కాకోమద్గుశ్చ గృధ్రశ్చ,

మలినపదార్థములలో జన్మించు పురుగులను, విషమును బ్రాహ్మణులు తినఁగూడదు. పొలుసులేని చేపలను, తాబేళ్ళను తప్ప కప్పలవంటి చతుష్పాత్తులగు జలచరములనుగూడ వారు భుజింపఁగూడదు. భాసములను, హంసలను, సుపర్ణములను, చక్రవాకములను, ప్లవములను, కొంగలను, కాకులను, మద్గులను, గ్రద్దలను, శ్యేనములను, గుడ్లగూబలను, మాంసమును భక్షించునట్టి పదునైన పొడుగుపాటి కోరలుగల చతుష్పాత్తులను, రెండు దంతములుగలట్టియు నాల్గుదంతములుగలట్టియు పక్షులను వారు తినఁగూడదు." దీని తరువాత, తక్కిన విధములగు మాంసములను బ్రాహ్మణులు తినవచ్చునని చెప్పఁబడియున్నది. ఇట్టి యనుకూల ప్రమాణము లుండినప్పటికిని ద్వాత్రయుగాంతము నాఁటికి హింద్వార్యులును, మిశ్రార్యులును పూర్వాచారపరాయణులగు క్షత్రియులుతప్ప తక్కిన వారందరును, క్రమముగా మాంసాహారమును మానివేయుచుండిరి. ఆధ్యాత్మికజీవనము కలవారు మాంసమును త్యజించి తీరవలయునను విధానముండినట్లు కానవచ్చుచున్నది. "మాంసాహారమును మద్యపానమును మానవునకు సహజములగు కోరికలు కనుక వానిని వాడుకొనవచ్చును. అయినను వానిని వదలిపెట్టుట మహాలాభప్రదము" * అని మ

శ్యేనోలూకాంతథైవచ॥ క్రవ్యాదాంష్ట్రిణః సర్వే చతుష్పాత్పక్షిణశ్చయే యేషాంచోభయతోదంతా, చతుర్దంష్ట్రాశ్చసర్వశః॥ 'ప్రాతికా' విషము అనువానికి 'నేల' విషము అని అర్థము వ్రాసినాము వీనినిజమైనభావమేమో తెలియదు.

* నమాంసభక్షణేదోషో, నమద్యేనచమైథునే, ప్రవృత్తిరేషాభూతానాం నివృత్తిస్తుమహాఫలాః॥

నువు వచించియున్నాడు. మాంసము తినవచ్చునా తినఁగూడదా యను ప్రశ్న క్షాత్రయుగాంతప్రాంతమున జనులమనస్సును చాల కలవరపఱచినట్లున్నది. ఇట్టి తర్కవితర్కములకు ముఖ్యకారణము అప్పుడు ప్రచారమునందుండిన అహింసాసిద్ధాంతమే. అనుశాసన పర్వములోని ౧౧౫ వ అధ్యాయమునందు యుధిష్ఠిరుఁడు ఇట్లు భీష్మునడిగెను. "అహింస పరమధర్మమని మీరు చెప్పుచున్నారు. శ్రాద్ధసమయమున పితృదేవతలకు మాంస మర్పింపవలయునని మీరే చెప్పుచున్నారు. హింసలేకుండ మాంసమెట్లు వచ్చును? మాంసాహారమువలన కలుగు పాపమేది? దానిని వర్జించిన వారి కబ్బు పుణ్యామెట్టిది? జంతువును వధించి దాని మాంసమును దినిన వారి కెంతదోషము? ఇతరులు చంపి తెచ్చిన మాంసమును తినిన వారి దోషమెట్టిది?" ఈప్రశ్నములకు భీష్ముని యుత్తర ములఁ జూడుఁడు. "తేజమును, ఆయువును, బుద్ధిని, బలమును, మేధాశక్తిని కాంక్షించువాఁడు హింసమానవలెను. మద్య మాంసములను వదలినవాఁడు ప్రతిమాసమున నశ్వమేధము చేసిన వానికి లభించు పుణ్యము పొందును. ఇతరప్రాణుల మాంసము చేత శరీరమును పెంచుకొనువాడు తప్పకదుఃఖమును బొందునని నారదుఁడు వచించియున్నాడు. తనను ఎవరైన హింసించినపుడు ఎట్టి బాధ కలుగుచున్నదో అట్టి బాధయే జంతువులను హింసించు నపుడు వానికిని కలుగుచున్నదని తలంచవలెను. మాంసముకొఱకే జంతువులు హింసింపఁబడుచున్నవి. హింసార్థము ధన మిచ్చువాడును, ఒకఁడుచంపి తెచ్చినమాంసమును తినువాఁడును, జంతువులను స్వయముగా చంపువాఁడును హింసా దోషమున

సమానులు అయినను, ప్రాపంచికులకొఱకు మహర్షు లీవిధమున విధించియున్నారు. కాని మోక్షాసక్తుఁడగువాఁడు ఈ నియమములను పాటింపవలసిన పనిలేదు. దేవతల కర్పింపఁబడినదియు, పితరులకియ్యఁబడినదియు తప్ప తక్కిన మాంసము లన్నియు వర్జ్యము లే. మాంసము తినవచ్చునని వచించిన వసురాజు స్వర్గము నుండి యధోలోకమునఁ బడి యటనుండి పాతాళము పాలయ్యెను. అగస్త్యుఁడు జనులపైనఁ దయదలచి వేటజంతువు ప్రోక్షితములని వచించెను. కనుక శ్రాద్ధములలో మాంసము నర్పింపవచ్చును. ముఖ్యముగా ఆశ్వీజమాస శుక్లపక్షమున మద్యమాంసములను ముట్టఁగూడదు. చాతుర్మాసములయందు వీనిని వర్జించినవాఁడు, యశము, దీర్ఘాయువు, బలము, విజయము అనువానిని పొందును. ఆశ్వీజమాసమున మాంసమును త్యజించుటవలననే నాభాగుఁడును, అంబరీషుఁడును స్వర్గమునకుఁ బోయిరి. మద్యమాంసములను త్యజించినవారు మునులనబడుచున్నారు."

పై వాక్యములవలన, మనకు అక్కాలపు జనులకు మాంసాహారముపై గలిగిన అసహనభావమును పూర్వాచారమును త్రోసిపుచ్చజాలక కొన్ని సమయములందు అట్టి యాహారమును వారు వాడుట కొప్పుకొనుటయును తెలియవచ్చుచున్నది. వారు జంతువులబలిని, వేటను తప్పుగాఁ దలఁపలేదు. వారు తినుచుండిన మాంసము దేవతల కర్పింపఁబడినట్టిదో వేటాడిన జంతువులదో యై యుండెను. రోమను కాథలిక్కులలోని "లెంటు" వలెనే అప్పటి క్షత్రియులుకూడ జనాభిప్రాయానుసారము ఒక మాసమువఱకు మాంసమును వదలుచుండిరి.

రాను రాను బ్రాహ్మణులు పైతృకవిధులకొరకును బలులకొఱకును హింసచేయుచుండినను, మాంసాహారమును మాత్రము విసర్జించిరి. యజ్ఞశేషమగు మాంసమును అగ్నిలోఁ బడవేయసాగిరి. పితృదేవతారాధనమున మాంసమును దినుట పాతకముగా పరిగణింపఁబడ మొదలిడెను. * కొందరు క్షత్రియులు వేటాడుట వదలక పోయినను మాంసాహారమును సంపూర్ణముగ వదలిరి.

ఈ విధముగా హిందూజాతియంతయు మాంసాశనమునే కాక మద్యపానమునుగూడ త్యజించుట అత్యంత ఘనకార్యమనుటకు సంశయించు వారుందురా? మద్యపానాభ్యాసముయొక్క చరిత్రను పరిశీలించితిమేని, ఆరంభమున హిందూ్వార్యులకును వారి సోదరులగు జర్మనులకుండినంత మద్యపానాసక్తి

---

* పితృదేవతల కర్పింపఁదగు వివిధమాంసము లీక్రిందిశ్లోకములందు వర్ణింపఁబడియున్నవి. (అనుశాసనపర్వము)

ద్వౌమాసౌ తుమత్స్యమాంసేన తృప్తిర్భవతి పితృగణస్యహ, త్రీన్మాసానావికేనా విశ్చేతు చాశ్రేణశసంశయః॥

ఆజేనమ్మాసాన్ ప్రీయంతే పంచేవ పితరోనృప, వారాహేణతుమాసాన్ సప్త వైశాకులేనతు। మాంసాత్పార్షతేన కారణేన సుపరిభో॥

గవయస్యతుమాంసేన తృప్తిః స్యాద్దశమాసికీ। మాంసేనైకాదశప్రీతి పిత్రాణాం మహిషేణతు॥

గవ్యేనదత్తే శ్రాద్ధేతు సంవత్సరమిహోచ్యతే। వ్యాఘ్రీణసస్యమాంసేన తృప్తిర్ద్వాదశవార్షికీ। ఆలంత్యా యుభవేద్దత్తంఖడ్గమాంసం పితృక్షయే

యుండెడిది. అలసియుండినపుడును, సంతోషమున నుండినపుడును కృష్ణార్జునులు మద్యపానము చేయుచుండిరని మహాభారతము మనకుఁ జెప్పుచున్నది. యదు వృష్ణులు మద్యపానరతులని మన మెరుఁగుదుము. బలరాముని త్రాగుఁబోతుతనము మనకు క్రొత్తవిషయము కాదు. త్రాగుబోతుతనము యొక్క ప్రభావము వలన యాదవులంతఃకలహములపాలై తుదకు మడిసినసంగతి మనకు తెలిసినదే. సురాపానము చేయువారు సురలనియు, చేయని వారు అసురులనియు రామాయణము నందలి గంగాఖ్యానములోనున్నది. దండకారణ్యమునకుఁబోవుచు గంగానదిని దాటునపుడు, తాను ౧౪ సంవత్సరముల వనవాసమును నిరపాయముగా గడపి మరల వచ్చువేళ అనేకకుంభముల మద్యమును గంగాదేవి కర్పింతునని సీత మ్రొక్కుకొనినది. యుధిష్ఠిరుని యశ్వమేధ వర్ణనమునందు యజ్ఞప్రదేశము మద్యసముద్రముగా నుండెనని యున్నది. పై యంశములును, లెక్కకుమిక్కిలిగానున్న ఇతరములగు నుదాహరణములును కలసి, క్షాత్రయుగారంభమున మన హిందార్యులు సాధారణముగాను క్షత్రియులు ముఖ్యముగాను మద్యమును సేవించుచుండిరని మనకు రుజువుచేయుచున్నవి. కాని ఆ యుగము ముగియువఱకు హిందువులలో విశేషజనులు. ముఖ్యముగా బ్రాహ్మణులందఱును మద్యము వదలియుండిరి. కాని క్షత్రియులుమాత్రము ఇంకను పూర్వాచార శృంఖలములను తప్పించుకొనజాలరైరి. మద్యపానము పంచమహాపాతకములలో నొకటియయ్యెను. ఈపాతకములు ఉపనిషత్తులలోఁగూడ వచ్చి

నవి. * కనుక క్షాత్రయుగాదియందు బ్రాహ్మణులు ఈ నిషేధమును పాటించియుండిరేమో? అదెట్లుండినను, క్షాత్రయుగములోపలమాత్రము వారు మద్యమును పూర్తిగా వదలుటయే కాక, దానిని ఆర్యేతరకార్యముగా భావించియుండిరనుట నిస్సంశయము. ఈ విషయమునుగూర్చిన యొక వచనము శాంతిపర్వములోని ౧౪౧ అధ్యాయమున విశ్వామిత్ర చండాలుర కథయందున్నది. కఱవుకాలమున నొకనాఁడు విశ్వామిత్రుఁడు క్షుద్బాధాపీడితుఁడై యొకచండాలుని గృహము ప్రవేశించి చచ్చిన కుక్కకాలును తినుటకై తస్కరించెను. అప్పుడు విశ్వామిత్రునకును చండాలునకును, విశ్వామిత్రుని వర్తనమును గుఱించియు, బ్రాహ్మణుఁడగువాఁడు మాంసము తినవచ్చునాయనుటను గుఱించియు నొక సంభాషణము జరుగును. సంభాషణాంతమున, ఆహారవిషయమున ఈ నియమమును పాటింపకపోయినచో దోషముకాదనియు, "పతిత" శబ్దము త్రాఁగుబోతు విషయమున మాత్రమే వర్తించుచున్నదనియు విశ్వామిత్రుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. † శాంతిపర్వములోని ౧౮౦ వ అధ్యాయములో మోక్షధర్మప్రశంసయందు మఱియొక శ్లోకమున్నది. ఇంద్రుఁడు జంబుకరూపమున వచ్చి బాధితుఁడగునొక బ్రాహ్మణు నూఱడించుచు బ్రాహ్మణులగొప్పతనమునుగ్గడించుచునిట్లనును. "మద్యములత్వాకపక్షిమాంసము, ప్రపంచములోని సమస్తపదార్థములయందును ఎక్కువ రుచిగలవి. అట్టివానినినీవు కలలోనైన" తలంపవు.

* ఛాందోగ్యోపనిషత్తు ౧౦ కాండము.

† వై వాతిపాపంభిక్షమాణస్య దృష్టంసురాంతు పీత్వా పతతీతిశబ్దః॥

ఇట్టిసదభ్యాసము బ్రాహ్మణునకుహింద్వార్యులలో నున్నత స్థానమునొసంగిన కారణములలోనొకటి. అప్పుడును ఇప్పటివలెనే బ్రాహ్మణులలో కొందఱు వంచకులుగూడనుండిరి. మొత్తము మీద బ్రాహ్మణులయందున్న ఈసదాచారము తక్కినవారిని సన్మార్గమునకుఁ ద్రిప్పుటకు కారణమయ్యెను. కనుకనే "యాగాదులందు తప్ప వారెప్పుడును మద్యపానముచేయరు" అను మెగాస్తనీసు వచనమును స్ట్రాబో ఉదాహరించియున్నాఁడు. ‡

ఈప్రకారము త్రేతాయుగమున హిందువులు గోహత్యను గోమాంసాహారమును పూర్ణముగ విడిచిపెట్టిరి. క్షత్రియులుతప్ప తక్కినవారందరు మద్యపానమును దాదాపుగా మానుకొనిరి. అయినను ఈ సిద్ధాంతమునకు కొన్ని నిషేధములు లేకపోలేదు. గంగానదీప్రాంతవాసులగు నార్యులు సంఘ, మతసంస్కారములందు పురోగాములై యుండ పంజాబుదేశపు టార్యులు పూర్వాచారపరాయణులై యుండిరి. కావుననే పంజాబువారిలో వివాహసంబంధములగు పూర్వాచారములనేకములుండెను. వారుజాతిభేదమునకు పూర్తిగాలోఁబడినవారు కారు. ఆహారపానీయములలోసైతము వారు తమతొంటిమార్గమును వదలలేదు, కావుననేగంగానదీప్రాంతవాసులు పంజాబువారిని నీతిహీనులుగాఁ దలఁచుచుండిరి. మహాభారతములోని కర్ణపర్వమునందు ఒకశ్లోకము కలదు. ¶ "గోవర్ధనమనునది మఱ్ఱిచెట్టు; సుభద్రయను

‡ ఇది సోమపానముకాఁబోలును, అని మాక్ క్రిండల్ వ్రాసినాఁడు

¶ గోవర్ధనో నామవటః, సుభద్రం నామచత్వరం, ఏతద్రాజకులద్వారమా
కుమారాత్స్మరామ్యహం॥ కర్ణ॥

నది చత్వరము. ఇది చిన్నతనమునుండి నేనెఱిగియున్న రాజకులద్వారము" అని యాశ్లోకమున కర్థము. అనఁగా గోవధశాలయు, సురాభాండాశ్రయమును రాజమందిరద్వారమున తప్పక యుండునని దీని భావము. గోవధమును మద్యపానమును గంగానదీ ప్రాంతవాసులగు నార్యులు అసమానముతోఁ జూచుచుండిరి. ఇంకొక శ్లోకమున నిట్లున్నది. "బియ్యముతోఁ జేయబడిన మద్యమును ద్రావునట్టియు గొడ్డుమాంసమును ఉల్లిగడ్డలను, ఆ పూపమాంసమును, వేయించిన ధాన్యమును తినునట్టి పంజాబు దేశవాసులు దుర్వర్తనము కలవారు." అప్పటివఱకును పంజాబు దేశపు స్త్రీపురుషులు గొడ్డుమాంసమునుదిని మైకమెత్తునట్లు మద్యమున్ద్రావి రాత్రిందివములు స్వేచ్ఛావిహారము సల్పుచుండిన కారణమువలననే, గంగానదీ ప్రాంతవాసులగు నార్యులు వారిని హేయభావముతో జూచుచుండిరి. పంజాబు దేశపు టార్యులు ఈవిధముగా వెనుకఁబడియుండినను కాలక్రమమున వారును గోవధను మహాపాతకముగా లెక్కించి తక్కుంగలవారి యభిప్రాయములతో నేకీభవించిరి.

ఆహారవిషయమున సర్వార్యజన సమ్మతమైయుండిన పై నియమమును పాటింపనిజాతి మఱియొకటి యుండెను. అది సారస్వత బ్రాహ్మణజాతి. పొలుసులేని చేపలను సూత్రయుగమునాఁటి బ్రాహ్మణుడు తినగూడదు. అట్టి యాచారమునకు విరుద్ధముగా నాఁటినుండి నేఁటివరకు మత్స్యములను దినుచుండు సారస్వత బ్రాహ్మణులయొక్క యాచారమును దెలుపుగాథ యొకటి శల్య పర్వములోని సరస్వత్యుపాఖ్యానమునఁడున్నది. ఒకప్పుడు హిందరా

దేశమున ద్వాదశవర్ష క్షామము మహాభయంకరముగా నుండెను. బ్రాహ్మణులు దేశదేశములకు వెడలిపోయిరి. అప్పుడు కొందరు బ్రాహ్మణులు మాత్రము సరస్వతీ నదీతీరమున మత్స్యాహారవృత్తులై అచటయుండి వేదములను గాపాడిరి. క్షామము పోయిన తరువాత బ్రాహ్మణులు మరలవచ్చి సారస్వతుల వద్ద వేదములం జదివిరి. వంగదేశ బ్రాహ్మణులును కన్యోబ్రాహ్మణులును సారస్వతుల యాచారమునే ఇప్పటికిని అవలంబించియున్నారు.

ఆకాలమున హిందువులు సామాన్యముగా భుజించు నాహారము ధాన్యసంబంధమైనది. అందును వారు ముఖ్యముగా వరియన్నమును దినుచుండిరి. సాధారణముగా ధనవంతులును ముఖ్యముగా క్షత్రియులును మాంసముతోఁగూడ వండబడిన యన్నమును—ఈకాలమున పొలావు అనబడునట్టి దానిని—తినుచుండిరి. రాజసూయానంతరము దుర్యోధనుడు హస్తినాపురమునకువచ్చి పిమ్మట, ధృతరాష్ట్రుఁడు కుమారునిజూచి "పిశితౌదనమును దినుచున్న నీవు ఇట్లు శుష్కించుచున్నావేమి?" యని సభాపర్వమున నడుగును. ❋ ఇదిగాక, త్రేతాయుగాంతరమున వివిధ జీవితావస్థలలో నుండిన హిందువులెట్టియెట్టియాహారమును భుజించు చుండిరో తెలుపు మఱియొక శ్లోకమున్నది. దానియర్థమిది. "ధనవంతులు మాంసము విశేషముగాగల యాహారమును, మాధ్యమికస్థితిగలవారు పాలును పాలతోఁ జేయబడిన వస్తువులు విశేషముగాఁగల యాహారమును, పేదవారు

❋ అచ్ఛాదయసి ప్రావారానశ్నాసి పిశితౌదనం, ఆజానేయావహంత్యశ్వాః కేనాసిహరిణఃకృశః॥ సభా॥

ఎక్కువగా తైలపక్వములను తినెదరు." $

వనపర్వమునందలి ౧౯౦ వ అధ్యాయమందున్న ఒకశ్లోకమును బట్టి చూచినచో, ఆర్యులు ఆరంభమున హిమాలయాపాదప్రాంతములందు నివాసము చేసి యుండిరనియు, అచ్చట వరి పంట యుండెననియు తెలియుచున్నది. అప్పుడుమాత్రమేగాదు. హిందూదేశపు ఉత్తరభాగములలోని పర్వతప్రాంతములు నేటికిని సువాసనగల వరిపంటకు పేరుగాంచి యున్నవి. ఆర్యులా ప్రదేశములనుండి వెడలి వానికంటె నెక్కువయుష్ణముగానుండు మైదానములలోనికి క్రమక్రమము ప్రవేశించిరి. ఈక్రొత్తస్థలములు నాటికిని నేటికిని గోధుమలపంటలకును యవల పంటలకును యోగ్యములై యున్నవి. "యుగాంతమున జనులు యవలు గోధుమలు తిను స్థలములకుఁబోయెదరు." * ఈ శ్లోకార్థమును సమన్వయము చేయఁదలఁచినయెడల మనము పైయూహనే యాధారము చేసికొనవలెను. దుర్యోధనుని యాహారము విషయమున వచ్చినశ్లోకమునందలి "పిశితౌదన" శబ్దమునుబట్టి చూచితిమేని ధనవంతులగువారు గోధుమలకంటె బియ్యము నెక్కువగా వాడుచుండిరని తెలియుచున్నది.

హిందువులు మితాహారులు. హిందువులకు నిర్ణీతములగు భోజనసమయములే, లేవని గ్రీకులు వ్రాసియున్నారు. ఈ యంశమును బలపఱచు వాక్యములు కొన్ని మహాభారతమునఁ

$ అధ్యానాంమాంసపరమం మధ్యానాం గోరసోత్తరం, తైలోత్తరం దరిద్రాణాం, భోజనంభరతర్షభ॥ ఉద్యో॥

* యేయవాన్నాయవయదా, గోధూమ్నాస్తథైవచ, తాన్ దేశాన్ సంశ్రయిష్యంతి యుగాంతే పర్యుపస్థితే॥ వన॥

గలవు. మాట్లాడకుండ భోజనముచేయుట మంచిదని మన హిందుయార్యులు తలంచుచుండిరి, § కుటుంబమువారందఱు నొకమారే భుజించుచుండిరని తోంచుచున్నది, విందువేళలందును యాగాదులందును భూరిసంతర్పణలు జరుగుచుండెనని చెప్పవలెను. అశ్వమేధసమయమున వేలకొలంది బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులు భోజనమువలన సంతృప్తులైరని మహాభారతమునం దున్నది. నిర్ణీత కాలములందు భోజనముచేయని దురభ్యాసము మనయందు నేటికిని గలదు. విందుసమయములందు మధురాహారములు వడ్డింపఁబడుచుండెను. "శాకములనువండు వంటవాండ్రును మధురపదార్థములను వండువాండ్రును ఎప్పటివలెనే ధృతరాష్ట్రుని సేవయందుండిరి." † ఈశ్లోకమునుబట్టి ధనవంతులు మధురపదార్థములను ఎల్లప్పుడును తినుచుండిరని తెలియుచున్నది. దుర్యోధనుని పాలనమునాఁటివలెనే యుధిష్ఠిరుని పాలనయందున్నైతము అమర్పఁబడుచుండిన మధురపదార్థము లేవియో చెప్పుటకు వీలులేదు. * శర్కర, అల్లము మొదలగు వస్తువులతోఁ జేయఁబడు తియ్యని పదార్థములను, కూరగాయలను వండుటయందు తెలివిగల వంటవాండ్రను నర్థమిచ్చు వివిధశబ్దములను వ్యాఖ్యాత

---

§ ప్రాఙ్ముఖోనిత్యమశ్నీయాద్వాగ్యతోన్నమకుత్సయన్॥ అను॥

† ఆరాలికాఃసూపకారా, రాగఖాండవికాస్తథా ఉపాతిష్ఠన్తరాజానం, ధృతరాష్ట్రం పురాయథా॥ ఆశ్ర॥

* అపూపములు, ఖండవరాగములు (లేక రాగఖండములు) అను రెండు విధములగు పదార్థములును మోదకములును అచ్చటచ్చట వచ్చుచుండును.

వివరించియున్నాఁడు. కూరగాయల ప్రసక్తి పలుతావులఁ గలదు. కాని యవియెట్టివో వ్రాయలేదు. ఉల్లిగడ్డలు, వెల్లిగడ్డలు సాధారణముగా పంజాబునందుమాత్రము వాడుకయందుండెనని యిదివఱకే చెప్పియున్నాము. ఇవి మధ్యదేశము వారికి నిషిద్ధములుగా నుండెను. పాలు అందఱును ఉపయోగించుచుండిరి. పాలవలన తయారగువస్తువులన్నిటిలో ఉత్తమపదార్థము నేయి యేయని 'ఘృతం శ్రేయో ఉదశ్చితః' అను వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

త్రేతాయుగమునాటి హింద్వార్యులు వారి వివాహములు

త్రేతాయుగారంభము నాటినుండి తద్యుగాంతమునాటి వరకు హింద్వార్యులు యాహారమునందు వాటిల్లిన మార్పులను వెనుకటి వ్యాసమునం జూపి యుంటిమి. సాంఘికాచారములలో వివాహము చాల ప్రధానమైనది కనుక అప్పటివారి వివాహము లెట్లుండెనో ఈవ్యాసమున నాలోచింతము.

హిందూ దేశమునకు రాకపూర్వమే ఆర్యులు వివాహ విధిని పవిత్ర కార్యముగా భావించుచుండిరని తెలియుచున్నది. అయినను వారిలో నొకకాలమున వివాహపద్ధతి యుండనే లేదను సంగతి మహాభారతమందు కానవచ్చుచున్నది. పూర్వకాలమున స్త్రీలు ఒకపురుషుని వివాహమాడ నిర్బంధముండ లేదనియు, వారి కీవిషయమున సంపూర్ణముగ స్వేచ్ఛయుండెననియు—ఏకబీజోద్భవులమను నభిమానము అభావమగుటవలన భ్రాతృభావము జనులయందు లేకపోవుటచేతను, ముదుసలులగు స్త్రీపురుషులనే మమారయువారు లేకపోవుటచేతను, తదితర కారణములవలనను, వివాహపద్ధతి యవసర మయ్యెననియు—కనుకనే ఒకపతిని ‡ పొం

‡ వ్యుచ్చరంత్యాః పతింనార్యా, అద్యప్రభృతి పాతకమ్। భ్రూణహత్యా

దనిస్త్రీ భ్రూణహత్యా దోషము ననుభవించుననియు ఋషులు విధించిరనియు, పాండురాజు కుంతిని నియోగపద్ధతిని సంతానముం బడయ నాజ్ఞాపించు సందర్భమున నున్నది. పై వాక్యమున నుల్లేఖింపంబడిన "పూర్వకాలము" క్షాత్రయుగమునకంటె యెంతోపురాతనమై యుండవలయును. వీరకావ్యములకు సమకాలీనములగు నుపనిషత్తులలోఁగూడ నొకసందర్భముకలదు. ఆసందర్భమున ఒకడు తనతల్లిని "నాతండ్రియెవరు?" అనియడుగఁగా "నేనుయౌవనకాలమున పలువురతో సాంగత్యము చేసితిని కనుక నీతండ్రి ఫలానివాఁడని చెప్పఁజాలను" అనితల్లి ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఈకథయు- వివాహవిధి ఇంకను ఉనికి లోనికి రాక యున్న అతిపురాతనకాలపు విషయమై యుండవచ్చును. కుమారునిపేరు తల్లిపేరుతోఁగలిపిచెప్పు నాచారముకూడ అట్టికాలపుదేయైయుండవచ్చునని మాతలంపు.

క్షాత్రయుగారంభమున బహుభార్యాత్వము సామాన్యాచారమైయుండుట మనకు విస్పష్టముగా నగపడుచున్నది. దశరథునకు మూఁడువందల ఏబదిమందిభార్యలును. (దేవేరులు మాత్రము ముగ్వురే), రావణునకు వేయిమంది భార్యలును ఉండిరి. ఇఁక ఈవిషయమున అందఱనుమించినవాడు మన శ్రీకృష్ణుడు. అతనికి పదునాఱువేల భార్యలుండిరని చెప్పుదురు. ఈసం

సమంఘోరం, భవిష్యత్యసుఖావహమ్ ॥అది॥ భార్యవిషయమున నక్రమము చేసిన పురుషునకుఁ గూడ నట్టి దోషము విధింపఁబడియున్నది కాని దానిని మనవారు పాటింపరు. భార్యాంపథావ్యుచ్చరతః, కౌమారబ్రహ్మచారిణీమ్ । పతివ్రతా మేతదేవ, భవితా పాతకంభువి॥అది॥

ఖ్య కౌంతేయతిశయోక్తితోఁగూడిన దేయైనను అతనిభార్యలసం ఖ్యమాత్రము మితిమీరినదై యుండెననుట నిశ్చయము. పరదేశీయులలో పూర్వకాలమున "హార్యూల్సు" అనువాని కనేక మందిభార్యలుండినట్టును "సాలమను," అనునాతనికి వేయిమంది భార్యలుండినట్లును తెలియుచున్నది. ఇవియన్నియు స్త్రీలు సాధారణములగు దోపిడివస్తువులుగా నెంచఁబడుచుండిన కాలపు ముచ్చటలు. ఆకాలమున ఒకదేశపురాజు వేఱొకదేశమును జయించునప్పుడు అచ్చట లభించిన దోపిడివస్తువులనెట్లో యట్లె యచ్చట దొరకిన స్త్రీలనుగూడ తెచ్చి తన మందిరములలో నునిచి తనవిషయాసక్తిని తృప్తిపఱచుకొనుటకు సాధనములుగాఁ జేసికొనుచుండెను. ఆకాలమున మనదేశమునందు బ్రాహ్మణుఁడగువాఁడును క్షత్రియుడును తమవర్ణములకుఁ జెందిన స్త్రీలనేకాక, తమకు క్రింది వర్ణముల స్త్రీలనుగూడ పెండ్లి యాడవచ్చునను నియమముండెను. ఈనియమము భార్యలసంఖ్యను తగ్గించుటకు బదులుగా హెచ్చించుటకే తోడ్పడెను. దేశమునందలి విస్తీర్ణ ప్రాంతములు నిర్జనములుగానుండి జనసంఖ్య తక్కువగానుండిన దినములలో భార్యలసంఖ్యను తగ్గించుట యవసరముగానైనను కాన్పింపలేదు. ఇఁకజనుల జీవితమందమూ అదియును ఇప్పటికాల మంతకష్టముగా నుండలేదు. కనుక సంతానము కొఱకు వారెట్టి వివాహములనైనను చేసికొనుచుండిరి.

* బహుభార్యాత్వము ఆచారముగానుండిన మాత్రయు గాదియందే బహుభర్తృత్వముయొక్క యుదాహరణముకూడ

---

* దుర్యోధనునకు భీమునకు పలువురు భార్యలుండిరి. స్త్రీపర్వము.

పాండవులయందు కానవచ్చుచున్నది. రెండవమారు మన దేశ మునకువచ్చి చల్లని ప్రదేశములలో నివసించిన యార్యులవెంట స్త్రీలు కొద్ది మందిమాత్రమే యుండుటవలన పరువురుపురుషులు ఒక స్త్రీనే భార్యగాఁ గొనవలసివచ్చెను. మహాభారతమునందు బహుభర్తృకత్వమునకు ద్రౌపదియొకతెయే యుదాహరణముగా గానవచ్చుచున్నది. అయినను పలువురొకవనితను పెండ్లియాడ వచ్చునా యను ప్రశ్న వచ్చినసందర్భమున యుధిష్ఠిరుఁడు "ఇది మా వంశాచారము" అని చెప్పియున్నాడు.. ఈకారణమును బట్టి చూచినచో ఈయాచారము మొదటవచ్చిన యార్యులలోఁ గాకపోయినను రెండవమారు వచ్చినవారిలోఁ క్షాత్రయుగారంభ మున నుండెనని మన మొప్పుకొనవలసియున్నది. ఇదికాకనియోగ పద్ధతిని సంతానముఁ బడయు నాచారముకూడఆకాలపు టార్యు లలో నుండినట్టు కానవచ్చుచున్నది. వీనినిబట్టి విచారించిన యెడలసంతానోత్పత్తి ఆదినములలో నత్యవసరముగానెంచఁబడు చుండెనని తోఁచుచున్నది.

బహుభార్యాత్వము, బహుభర్తృత్వము, నియోగము వీనితోఁబాటు వితంతూద్వాహములును సభర్తృకల పునర్వివా హములును ఆచరణయందుండవచ్చునని మనకుఁదోఁచుట సహ జము. దమయంతికి ద్వితీయస్వయంవరము జరుగునని ప్రకటింపఁ బడి యుండెను. కానియిదిజరుగలేదు ఈసందర్భమున నలుఁడు సాధారణస్త్రీవలె విషయలౌల్యమునకు లోఁబడినదానవని దమ యంతిని నిందించెను. ద్యూతమున ద్రౌపదియోఁడబడినపిమ్మట, పాండవులను వదలి ధృతరాష్ట్రసుతులలో నొకనిఁ జేపట్టుమనిదుర్యో

ధనుఁ డామెనాజ్ఞాపించును. ఇది పరిహాసముగాఁ బలుకఁబడిన వాక్యమే యైయుండవచ్చును. కాని ఉన్నతములగు నీతితత్త్వములనెఱుఁగని స్త్రీలు ఒకభర్తనువదలి వేరొకభర్తనుపొందుటఆకాలమున అసాధారణ విషయము కాదని దీనివలనఁ దెలియుచున్నది. త్రేతాయుగారంభమున వితంతూద్వాహము మాట ఎట్లుండినను, ఆయుగాంతమునమాత్ర మీయాచరము సంపూర్ణముగా నిషేధింపఁబడియుండెననుట నిస్సంశయము. ¶ ఆర్యస్త్రీలు పునర్వివాహము చేసికొనురనుటకు ప్రమాణములు రామాయణ భారతములందు లేవు. జర్మనులలోని యొకతెగకు సంబంధించి వితంతువులు మరల వివాహము చేసికొనరని "టాసిటసు" అను నతఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. దీనిని బట్టి చూచినచో ఆర్యజాతియం దీనిషేధము అతిపురాతన కాలమునుండియే యుండెనని తోఁచుచున్నది. ఏలయన ప్రపంచమందలి మఱేజాతియందును ఇట్టి నిషేధముండినట్లు ప్రమాణము కానరాదు. "భుక్తపూర్వ"లగు స్త్రీలను (అనగా క్షతయోనులను) వివాహము చేసికొనుటకు ఆర్యులు పాతకముగా నెంచుచుండిరి గనుక ఇట్టినిషేధము ఆర్యజాతియందు ఏర్పడెనని భావింపఁ దగియున్నది. సైంధవుని మఱునాఁటి సాయంత్రమువఱకుఁ దెగటార్చెదనని అర్జునుడు చేసిన శపథమున ఇట్టివివాహము పాతకముగాఁ దలఁపబడుచుండినట్లు తెలియుచున్నది. "భుక్తపూర్వ"లగు స్త్రీలను వివాహమాడిన

¶ ఈవిషయమున దీర్ఘతముఁడు విధి నిర్ణయించెను.
ఏక ఏవపతిర్నార్యా యావజ్జీవపరాయణమ్ । మృతేజీవతివాతస్మి న్నాపరంప్రభుయాన్నరమ్॥ అది॥

వారు పోయినగతికి నేను పోయెదగాక" యని యాతడనుచు న్నాఁడు. ‡ తమరక్తము పరిశుభ్రమైనదని గర్వపడు శూరపురుషులలో నిట్టిభావముండుట యబ్బురముకాదు.

తాము వివాహము చేసికొను కన్యలు యుక్తవయస్కలై వివాహము నాఁడే నిషేకమునకు తగినవారుగా నుండవలయునని ఈ యుగారంభమున నుండిన యార్యులు కోరుచున్నట్టు కానవచ్చు చున్నది. ద్రౌపదీ వివాహము పంచ పాండవులలోనొకనితో నొక్కొక్కదినము జరిగెననియు, అట్లయ్యు దేవతాప్రభావమున ప్రతిదినము ఆమె కన్యగానే యుండెననియు మహాభారతమందున్నది. దీనిని బట్టి జూడ వివాహవిధులలో నిషేకకార్యము ముఖ్యముగా నుండెననియు, వధువు నిషేకయోగ్యగా నుండుట యవసరముగా నుండెననియు, తెలియవచ్చు చున్నది. వివాహ కాలమున ద్రౌపది వర్ణింపబడిన విధమునుబట్టి చూడ ఆమె తగినవయస్సు కలదిగ నగపడుచున్నది. కుంతికి వివాహమునకు పూర్వమే పుత్రుఁడు జన్మించి యుండెను. వివాహమైన కొలఁది మాసములకే మరణించిన అభిమన్యుని భార్య ఉత్తర గర్భవతిగా నుండెను. అర్జునుడు సుభద్ర నెత్తుకొని పోయినపుడు ఆమె నిండు జవ్వనము కలదై యుండెను. వేయేల? మహాభారతమున వచ్చిన స్త్రీలందరు నిట్టివారుగానే యున్నారు. మహాభారతమును బట్టి చూచిన, శాస్త్ర యుగాంభరముననే కాక దానియంతమున గూడ ప్రౌఢావివాహములు వాడుకయందుండినట్టు కానవచ్చు చున్నది. రామాయణము కూడ దీనినే

‡ భుక్తపూర్వాం స్త్రియంచైవ విందతామఘశంసినాం॥ ద్రోణ॥

గలపరుచుచున్నది. కాని కొన్నిచోట్ల దానియందు ఈ విషయమున తరువాతి కాలపు టభిప్రాయములు దూర్పఁబడినవి. ద్రౌపది స్థితియందువలెనే, సీతారాములు మిథులనుండి యయోధ్యకు రాగానే నిషేకము జరిగినట్లున్నది. ¶

ఈ యుదాహరణము లన్నియు క్షత్రియ వంశము వారివనియు, రాజపుత్రులలో ఆనాఁడే కాదు నేటివరకు కూడ పై యాచారనే యున్నదనియు కొందఱు వాదింప వచ్చును. బ్రాహ్మ వివాహము ఆచారముగ గల బ్రాహ్మణజాతిలో పైన జెప్పఁబడిన వివాహపద్ధతియుండలేదని అట్టివారుచెప్పవచ్చునుకాని అట్టివాదము సరియైనదికాదు. క్షత్రియకన్యయెంత యుక్తవయస్కురాలపూర్వమే పెండ్లియైన యొక బ్రాహ్మణకన్యకయైనను వీర కావ్యములయందు మనకు కానరాదు. శుక్రుని కూతురగు దేవయాన మొదట కచుని ప్రేమించి యాతనిచే నిరాకరింపఁబడి యయాతిని వివాహమాడినట్లు మహాభారతమునం దున్నది. పెండ్లి సమయమున నీమె సంపూర్ణ యౌవనవతి. వృద్ధురాలగు వరకు అవివాహితగానేయుండి తపము సల్పుచుండిన బ్రాహ్మణ స్త్రీ యొకతె మనకు శల్యపర్వము నందలి 33 వ అధ్యాయమున కానవచ్చుచున్నది. స్వర్గమునకు బోఁ దలఁచినచో వివాహమాడవలసి యుండునని ప్రబోధింపఁబడిన పిదప ఆమె తుదకు

¶ ఈసందర్భమున నిక్రింది శ్లోకము చాలముఖ్యమైనది. ఇది బహుశః రామాయణముయొక్క మూలగ్రంథములోనిదై యుండవచ్చును. అభివాద్యభివాద్యాంశ్చ సర్వారాజసుతాస్తదా । రేమిరేముదితాః సర్వాభర్తృభిః సహితారహః॥ బాల॥

వార్ధక్యమున నొకఋషిని పెండ్లిచేసికొనెను. దండునివలనఁ బలాత్కారముగా చెఱుపఁబడినదగు భృగుమహర్షి కూతురుయుక్తవయసు వచ్చువరకు అవివాహితగానున్న బ్రాహ్మణ స్త్రీయే కదా. ‡ అను శాసనపర్వమునందు స్త్రీకి వివాహము కాఁదగిన వయసు యౌవన ప్రాప్తియే యని స్పష్టముగాఁ జెప్పబడి యున్నది. $

వివాహకాలమున పురుషుల వయసు కూడ స్త్రీలవయసున కనుగుణ్యముగానే యుండెనట్లు కానవచ్చుచున్నది. బ్రహ్మచర్యము క్రమముగా పాలించబడుచునేయుండిన పక్షమున వేదములు ౧౨, ౨౪, ౪౮ సంవత్సరములకాలమువరకు పఠింపఁబడి కంఠస్థము చేయఁబడుచునే యుండెన పక్షమున పురుషుల వివాహము ౨౦ సంవత్సరములకు ముందు అగుచుండగనే లేదని మనము నిశ్చయింపవచ్చును. చిన్నతనములో స్త్రీ పురుషుల కలయిక కలికాలపు దుర్లక్షణములలో నొకటి యనియు, పూర్వయుగములందు సంపూర్ణ యౌవనము రానివాఁడు స్త్రీ నెఱుఁగఁడనియు చెప్పబడుచున్నది. ¶ ఈప్రకారముగా స్త్రీ

---

‡ ఆదిపర్వములోని ౧౫౭ వ అధ్యాయమందున్న ఈక్రింది శ్లోకమునందు ఒక బ్రాహ్మణుఁడు బకున కాహారముకాఁబోవుచు విలపించుచున్నాడు. దీనిబట్టి త్రేతాయుగాంతమునఁగూడ బ్రాహ్మణకన్యలు యుక్తవయసు రాకపూర్వము వివాహితలగుచుండినట్లు కానరాదు. శ్లో॥ బాలామప్రాప్తవయసమజాతవ్యంజనాకృతిమ్ । భర్తురర్థాయనిక్షిప్తం న్యాసంధాత్రా మహాత్మనా॥

$ వయస్థాంతుమహాప్రాజ్ఞ న్యాయమావోఢుమర్హసి॥
నచస్త్రియం ప్రజానాతి కశ్చిదప్రాప్తయౌవనః॥ అను॥

పురుషులు సంపూర్ణవయసు ప్రాప్తించిన తరువాత వివాహము చేసికొనుచు, ఆరోగ్యవంతులగు బిడ్డలను కనుచు నుండిరి. $

ఆచార మిట్లుండె నపుడు స్త్రీ పురుషుల వలన నొక్కొకప్పుడు అక్రమణము జరుగుచుండుట సహజము. వివాహము నకుఁ బూర్వమే కుంతి కుమారునిగనుట ఇందునకు తార్కాణము. మహాభారతములోని యొక శ్లోకమును † బట్టి, యౌవనవతులయ్యు అవివాహితలుగా నుండిన కన్యల మానసికావస్థ పాశ్చాత్య స్త్రీ పురుషుల యవస్థవలెనే యుండెనని తోఁచుచున్నది. యుక్తవయస్కలగు స్త్రీల వర్తనము మతము వలనను, ధర్మశాస్త్రము వలనను కాపాడఁబడు చుండెడిది. సమ్మతితోనే యైననేమి, ఒక కన్యను చెఱచుట మనుస్మృతిప్రకారము గొప్పదోషము. ఇట్టి దుష్కార్యమునకు పాల్పడిన కన్నె బ్రహ్మహత్యాదోషమున మూడవ భాగమును, చెఱచిన పురుషుఁడు తక్కినపాపమునుపొందునని మహాభారతము శాసించుచున్నది. ‡

పై కారణమును బట్టి, త్రేతాయుగమునాఁటి హిందూ ఆర్యులలో వివాహములు, కన్యల కన్యాత్వమును పురుషుల బ్రహ్మచర్యమును కాపాడుటకు అవసరములగు నియమములతో

$ "టాసిటసు" ఇట్లె వచించి యున్నాఁడు.

† ప్రధానకాంక్షిణీనాంచ కన్యానాంవయసిస్థితే । శ్రుత్వాకథాస్తథాయుక్తాః సాశాశ్రుకతరీమియా॥ శాం ॥

‡ త్రిభాగంబ్రహ్మహత్యాయాః కన్యాప్రాప్నోతిదుష్యతి । యస్తుదూషయితాతస్యాః శేషంప్రాప్నోతిపాప్మనః॥ అను ॥ కృతము.

జరుపఁబడు చుండెనని తోఁచుచున్నది. బాల బాలికలకు పసి తనమున నే వివాహము జరగుచుండిన ఈ కాలపు సంఘస్థితికిని ఆ కాలపు సంఘస్థితికిని చాలభేదము కన్పట్టుచున్నది. బాల్య వివాహములు బౌద్ధయుగమున మన సంఘమునఁ బ్రవేశించి క్రమక్రమముగా పెఱిగి తద్యుగాంతము వఱకు— ముఖ్యముగా క్రీ.శ. ౬౦౦ నుండి ౧౦౦౦ వఱకు స్థిరపడినవి. అనగాఁ బాల్య వివాహములు క్షాత్రయుగాంతము నాఁటికి మెల్లఁగా నారంభ మైనవి. వీరకావ్యములలో మనకీ విషయమున ప్రమాణములు దొరకవుగాని ఆకాలమందు హిందూదేశమునకు వచ్చిన గ్రీకుల చరిత్రకారుల వ్రాతలలో పైయూహకాధారముకలదు. ఏడు సంవత్సరముల బాలికలను పెండ్లియాడి వారితోఁ గలసియున్న పురుషులు దక్షిణమున నుండినట్లును, వారుదీర్ఘాయువులు కాక ౪౦ సంవత్సరములకు ముందే చనిపోవు చుండినట్లును గ్రీకులు వ్రాసియున్నారు. ఈ చరిత్రకారులు తాము వినిన యంశముల నెల్లను నమ్ముచు అతిశయోక్తులు వ్రాయుచుండినట్లు తోఁచు చున్నది. ఒంటికాలి మనుష్యులును, చెవులతో శరీరమునంతను కప్పికొనువారును ఈ దేశమునం దున్నారని వారు వ్రాసిన వ్రాత లట్టివో పై యంశమునగూడ వారి వ్రాత యట్టిదిగా మనము నిర్ధారణ చేసికొనవచ్చును. కాని రెండు సంగతులు మాత్రము వారి వ్రాతనుబట్టి మన మూహింపవచ్చును; (౧) బాలికల అతి బాల్య వివాహములును నిషేకములును ఆకాలమున అస్వా భావికముగాను, అసాధారణములుగాను తలఁపఁబడు చుండెను.

47 శ్రీ వేమన గ్రంథాలయము

(౨) అతిబాల్యవివాహములు దక్షిణము నందలి అనార్యులగు ద్రావిడజాతులలో జరుగుచుండెను.

మనుస్మృతి కర్తలు వివాహములను ఎనిమిది విధములుగా భాగించియున్నారు. వీనిలోని మొదటి నాలుగు, బ్రహ్మ, దైవ, ఆర్ష, ప్రజాపతి పద్ధతులు. ఈనాల్గు పద్ధతులును వివాహ పద్ధతియొక్క నాల్గు వివిధావస్థలను సూచించుచున్నవి. దేవతలు ఆర్యులకు అతిపూర్వికులు; ప్రజాపతులు వారి తరువాత వారు; ఋషులు వారికి సమీపస్థులగు పూర్వికులు. దైవ, ప్రజాపతి, ఆర్ష పద్ధతులు పైమూడిటికిని క్రమముగా సంబంధించి యున్నవి. ఇంక బ్రాహ్మవివాహము. ఇది గంగానదీ ప్రాంత వాసులగు బ్రాహ్మణార్యులలో నాచారముగా నేర్పడిన అత్యుత్తమ వివాహ పద్ధతి. ఈపద్ధతియందు కన్యవరునకు అనేక దక్షిణలతోఁ గూడ దానము చేయబడుచుండెడిది. తక్కుంగల మూడు పద్ధతులు, వివాహము విక్రయ పద్ధతినుండి దానపద్ధతి వచ్చువఱకు కలిగిన దశాభేదములు. మొట్టమొదట ఆర్యులు తమ కూతుండ్లను పశ్వాదులవలెనే అమ్మఁదగిన వస్తువులుగాఁ దలంచుచుండిరి. ఈ యభిప్రాయము అసురులనఁబడు పురాతన ఇరానియనుల యందు (పారసీకార్యులయందు) విశేష వ్యాప్తి కలిగి యుండెనందున దానికి అసుర వివాహమని పేరువచ్చెను. గ్రీకులు మన దేశమందుండిన కాలములో నీ యాచారము పంజాబు దేశమందలి కొన్ని తెగలలో నుండెను. వీరీ యాచారమును సింధునది యావలి గట్టునుండి వచ్చిన కాలమున తమ వెంటఁదెచ్చికొని ఇంకను మఱువక యట్లే యుంచుకొని యుందురు. మాద్రియు,

కై కేయియు, గొప్పగొప్ప బహుమానములకు ప్రత్యామ్నా యము వరుసగా పాండురాజునకును, దశరథునకును లభించి యుం డుట మన మెఱుఁగుదుము. మాద్రేయులు, కేకయులు పంజా బునందు వసించుచుండిన పూర్వోక్తములగు తెగలవారు. అలె గ్జాండరుతోఁగూడ మన దేశమునకు వచ్చిన వారు సయితము "తక్షశిల"లో నిట్టి యాచారమునే కనుగొని యుండిరి. "తక్ష శిలయందు యౌవనురాండ్రగు కన్నెలు విక్రయమునకై యుం చఁబడుచుండిరి. కొనువారు ముందునకు వచ్చినపుడు వారి భుజ ముల మీఁది బట్టతిసి చూపుచుండిరి. అందఱికన్న నెక్కువ ధన మిచ్చిన వానికి కన్నెవిక్రయింపబడు చుండెను." అని 'పరి యను' వ్రాసియున్నాఁడు. స్మృతి వాక్యానుసారము ఈపద్ధతి చాల హీనమైనది ; ఇట్టి వివాహములు అరుదుగా కొన్ని స్థల ములలో మాత్రమే కానవచ్చుచుండెడివి. అలెగ్జాండరు కాల మున మన దేశమునందు "కాథయులు"ను "సొపైతియులు"ను భిన్నములగు వివాహాచారములను కలిగియుండిరఁట. వీరు వీర యుగమునాఁటి "కేకయులు"ను "మాద్రేయులు"ను నై యుం డవచ్చును. ఈ రెండు తెగలలో "కాథయ" స్త్రీలుతమ భర్త లను తామే నిర్దేశించుకొను చుండిరి. "సొపైతి" స్త్రీలు వెలల కమ్మఁబడు చుండిరఁట. వీరిలో వరదక్షిణయను మాటయే యుండ లేదఁట. *

ఇఁక స్వయంవర పద్ధతిని గూర్చి విచారింతము. ఇది రెండు విధములుగా నుండెను. వధువు తన యిష్టమువచ్చిన

* "అలెగ్జాండరుని హిందూదేశపు దండయాత్ర" మాక్ క్రిండిల్

వసుని వివాహము చేసికొనుట మొదటిది; వరుఁడు తన బాహుబలమును ఏదైన పోటీయందు ప్రదర్శించి వధువును వివాహమాడుట రెండవది. వీనిలో మొదటి పద్ధతి "గంధర్వ"లను అనార్యజాతివారి యనుకరణమున ఆర్యులలో ప్రవేశించి యుండును. మహాభారతమందలి గాంధర్వ వివాహములలో ఆదర్శమనఁదగినది శకుంతలా వివాహము. రెండవ పద్ధతి ఆర్యక్షత్రియులకు మిగుల ప్రియమైనదిగానుండెను. రాచకన్నెలఁ బెండ్లియాడు కుతూహలమున పలుమారు బ్రాహ్మణులుకూడ నిట్టి పందెములందు తమ బాహుబల ప్రదర్శనము చేయుచుండిరి. బలమును చూపుటకు సాధనము ఆకాలమున ధనుర్విద్యయే. ద్రౌపదీ పాణిగ్రహణార్హత అట్టి విద్యనుబట్టియే నిర్ణయింపబడెను. పై యాచారము క్షాత్రయుగాంతమునఁ గూడ నుండినట్లు గ్రీకు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. *

రాక్షస వివాహముకూడ తఱచుగా క్షత్రియులలోనే జరుగుచు బాహుబలోత్తేజమునకుఁ సహకారిగానుండెను. ఈ వివాహమునందు క్షత్రియుని కూతురును ఆమె కిష్టముగ నుండినను సరే లేకపోయినను సరే పురుషుడు బలాత్కారముగా లాగికొని పోవును. వధువు బంధువు లాతని నెదిరింతురు, వరుఁడే వారి నోడించినచో వధువు అతని భార్యయగు చుండెడిది. సుభద్ర వివాహమిట్టిదే. మహాభారతమును బట్టి చూచినచో ఆమె మనఃపూర్వకముగా నర్జును వెంటఁ బోయినట్లు కానరాదు. సుభద్రబంధువులగు వృష్ణులు అర్జును నెదిరింప దలఁచిరి;

* "మెగాస్థనీసు మఱియు ఏరియను" మాక్ క్రిండిల్ కృతము.

కాని కృష్ణుఁడు వారి యావేశము నడఁచి, అట్టి ప్రయత్నము వ్యర్థమని బోధించి వారిని వారించెను. సీతాహరణముకూడ నిట్టిదానిలోదే కాని యామె అంతకు ముందే వివాహితయై యుండెను. ఆలోచించి చూచిన పక్షమున వధూహరణము వివాహితల విషయమునఁ గూడ జరగుచుండెనని తోఁచు చున్నది. వివాహితలను లాగికొనిపోవు నాచారము రాక్షసులలో నిద్దై యుండవచ్చును. "అభుక్త" స్త్రీలను వివాహ మాడుట ముఖ్యోద్దేశముగాఁగల ఆర్య లిట్టి యాచారముకలిగి యుండుట మనకు విరుద్ధముగానే కానవచ్చును. పాండవు లరణ్యవాసము చేయుచుండినకాలమున నొకనాఁడు ద్రౌపదిని జయద్రథుడుఎత్తుకొని పోయినకథ పై యట్టివివాహమునకు మఱియొక యుదాహరణము. ఈసందర్భమున ధౌమ్యుఁడు పలికిన వచనము ఆకాలపు మర్యాద పైనకొంత కాంతిని ప్రసరింపఁజేయుచున్నది. "మహారథులగు నాపెభర్తలజయించికాని నీవామెను తీసుకొని పోఁజాలవు; జయద్రథా! పురాతనమగు క్షత్రియ ధర్మమును పాలింపుము" అని ధౌమ్యుడనెను ‡ దీనిని బట్టిచూడగా వివాహితలనుగూడ, వారి భర్తల నోడించి ఎత్తికొని పోవుట క్షత్రియ ధర్మముగా నుండినట్లు కానవచ్చుచున్నది.

పైశాచవివాహాచారము మనుష్యమాంసముఁ దినుచుండిన పిశాచులను అనార్యజాతియందుండెనని మనమూహింప వచ్చును. ఈజాతివారియందు వివాహపద్ధతిలేక పోవుటయేకాక

‡ నేయంశక్యాత్వయానేతు మవిజిత్యమహారథాన్ । ధర్మంక్షత్రస్య పౌరాణ మపేక్షస్వజయద్రథ॥ వన ॥

బలాత్కారముగాఁగాని ప్రచ్ఛన్నముగాఁగాని సంభోగించుట యభ్యాసమై యుండెను. ఈప్రకారముగా సంభోగింపబడినస్త్రీ అట్టిపురుషుని భార్యకావలసి వచ్చుచుండెను. స్త్రీల పాతివ్రత్యమును కాపాడుటకై, ఈపద్ధతిని ఆర్యులుకూడ అరుదుగా అవలంబించియుండిన నుండవచ్చును.

పైనఁజెప్పియున్న వివాహములు ఆకాలమున ఆర్యులలోని వివిధజాతులయందును అనార్యులలోను పరస్పరాను కరణము వలన సహవాసకారణముచేత జరుగుచుండెననుట నిస్సంశయము. ఇట్టి సహవాసమువలన నుద్భవించిన యనేక నిర్బంధవిధులు మనకు కానవచ్చుచునేయున్నవి. అగ్రజాతులవారు క్రిందిజాతులవారి కూతుండ్లను పెండ్లియాడవచ్చును కాని క్రిందిజాతులవారు పైజాతులస్త్రీలను పెండ్లిచేసికొనఁగూడదు. ఈనియమమునకు విరుద్ధముగా జరిగిన వివాహమువలన జనించినసంతానము తుచ్ఛమైనదిగా తలఁపఁబడుచుండెను. తాము శూద్రస్త్రీలను వివాహమాడఁగూడదని బ్రాహ్మణులు విధించికొనిరి. కాని మహాభారతమున పలుతావుల శూద్రస్త్రీని పెండ్లియాడినబ్రాహ్మణులు నిందింపఁబడి యున్నారు. వీరికి "వృషలీపతు"లనిపేరు. ఇట్టిపురుషుఁడు దోషియనియు బ్రాహ్మణత్వమునకు దూరగుఁడనియు నరకగామియనియు చెప్పఁబడి యున్నాఁడు. కాని వీనిసంతతి కెట్టిన్యూనతయు చెప్పఁబడియుండలేదు. జయద్రథుని జంపుదునని అర్జునుఁడుచేసిన శపథమున, తానట్లు చేయనిచో "వృషలీపతిపొందుదుర్గతిని పొందెదనని" ఆతనివచనము కలదు.

వెనుక మేము చెప్పినప్రకారము గోత్రయుగారంభము

నాఁటికి ఆర్యులు వివాహపద్ధతిని ఏర్పరచుకొనియే యుండిరి. కాని అదియింకను వారిచుట్టునున్న అనార్యజాతులలో కేవలము ఆరంభదశయందేయుండెను, ఉదాహరణార్థము ఉత్తరకురుదేశస్థులు ¶ పాండవుల కాలమున ఇంకను వివాహము చేసికొనుచుండనేలేదు. ఈయంశమునుబట్టియే కాఁబోలును "హిరోడోటసు" అను గ్రీకుచరిత్రకారుఁడు "హిందువులు పశువులవలె బహిరంగముగా సంభోగించెదరు" అని అతిశయోక్తితో వ్రాసినాఁడు బహుభార్యాత్వబహుభర్తృత్వ నియోగములు ఆర్యులందుండెను బ్రాహ్మణులందు వివాహములు క్రయవిక్రయదశనుండి కన్యాదానదశకు వచ్చుచుండెను. క్షత్రియులలో స్వయంవరపద్ధతి హెచ్చుచుండెను. నల్లనివర్ణముగల యాదిమ నివాసులతో సంపర్కము కలిగినందున ఆర్యులలో స్వీయజాత్యభిమానము పెంపై ప్రతిలోమ వివాహనిషేధమువంటి నియమము లేర్పడసాగెను. "అభుక్త" స్త్రీలుమాత్రమే వివాహయోగ్యలుగా నెంచఁబడుచుండిరి. వితంతువులు అల్పజాతులతో పునర్వివాహముచేసికొనుచుండిరి. బాలవివాహములు బొత్తిగానే లేవు. వెనుకఁ చెప్పబడిన ఆచారముల వివాహపద్ధతులు క్షాత్రయుగము నం

¶ అనావృతాఃకిలపురా స్త్రియఆసన్ వరాననే। కామచారావిహారిణ్యః స్వతంత్రాశ్చారుహాసిని॥
ప్రమాణదృష్టోధర్మోయం పూజ్యతేచమహర్షిభిః। ఉత్తరేషుచరంభోరు కురుష్వద్యాపిపూజ్యతే॥ అది॥
ఉత్తరకురుదేశస్థులు టిబెటీయులేయైనపక్షమున ఈవచనము ఇప్పుడును వారికి వర్తించుచున్నది.

దంతట నుండెననుమాట నిజమే యైనను-బ్రాహ్మణవివాహములు ఏకపత్నీవ్రతము, వితంతూద్వాహనిషేధము మొదలగునవి జను లహృదయము నాకర్షించుచుండెను. త్రేతాయుగాంతమున ఎద్దులజతకు కన్యను విక్రయించుటయు, పోటియందు ఘూపఁబడిన బాహుబలము ననుసరించి కన్యనిచ్చుటయు వర్ణాంతర వివాహ నిషేధమును వాడుకయందుండెను.

త్రేతాయుగమునందు భార్యలదశ యెట్టిగానుండెనో విచారింతము యీయుగము తుదయందున్న దానికంటె ఆరంభమున భార్య లెక్కువ స్వతంత్రశీలురాండ్రుగను ఎక్కువ గౌరవనీయురాండ్రగను ఉండుటసహజము. వివాహసమయమున యౌవనవంతులై యుండు కాలమునను కానుకలకు ప్రత్యామ్నాయముగా నివ్వఁబడుచుండుకాలమునను, స్వయంవరణమాచారముగా నుండుకాలమునను తమ భర్తలనువదలి మరల వివాహముచేసికొను నధికారముండిన కాలమునను-వారు సదక్షిణముగ కన్యాదానముచేయఁబడు చుండినట్టి భర్తతప్ప వేఱుదిక్కులేక యుండినట్టి కాలమునకంటె నెక్కువస్వాతంత్రము ననుభవించిరనుట స్వతస్సిద్ధము. ద్రౌపదితానుస్వయముగా ననుభవించిన స్వాతంత్ర్యమునకును, పతివ్రతయగు స్త్రీ యిట్టిదిగా నుండవలయునని ఆమె వనపర్వమున నిరూపించినవర్ణనమునకును ఎంతోవ్యత్యాసమున్నది. (వనపర్వములోని వర్ణనము ప్రక్షిప్తమనుటస్పష్టము.) ఈవర్ణనము త్రేతాయుగాంతమున భార్యయగుదాని కుండవలసిన లక్షణములను జూపుచున్నది. ఈయాదర్శమే

నేటికిని మఱింత వికృతాకారముతో మన యిండ్లయందున్నదని వేఱుగఁ జెప్పవలయునా?

వ్యాసుని ద్రౌపది యెట్టిదో చూడుఁడు:—వివాహకాలమున ఆమెయౌవనవతి శరీరదార్ఢ్యము మనోబలముకలది. ఆమె పాణిగ్రహణముచేయుటకై కాంపిల్య నగరమునందు సమావేశులైయున్న రాజన్యుల సభయెదుటికి నిర్భయముగా వచ్చెను. కర్ణుఁడు మత్స్యయంత్రమునుదెగ వేయదలఁచి ముందడుగిడ ఆవంత ధైర్యముచెడక కొద్దిజాతివానిని నేను పెండ్లియాడనని నిర్భయముగా వచించెను. బ్రాహ్మణవేషముననున్న వాఁడొకఁడు తన ధనుర్విద్యాకౌశలమునుచూపి గెలుపొంద ఆమె సంతోషపూర్వకముగా బీదయింటికి పోయెను. తానెఱుటలేని సమయమున తన్నుద్యూతమున నోడినపుడును, దాసిగా ద్యూతగృహమునకు దీసికొనిరాఁబడినపుడును ఆమెతాలిమిఁ గోలుపోలేదు. తనవిపన్నావస్థ కించుకేనియు తత్తరముచెందక ధర్మశాస్త్రానుసారము తనోడుట క్రమమా యక్రమమా యను విషయమున నామె చేసినప్రశ్న ఆమెశాస్త్రజ్ఞానమును ప్రకటించుచున్నది. పలుమారు ఆమె "పండిత" యనియు "బ్రహ్మవాదిని" యనియు మహాభారతమున పిలువఁబడియున్నది. వనవాసకాలమునందామె భర్తలతో రాజ్యాంగవిషయములందు తర్కవితర్కముల సల్పెను. వారికాలోచన చెప్పెను. విరటుని యంతఃపురమున సైరంధ్రిగా నుండినకాలమున ఎంతోధైర్యముతో వర్తించి అజ్ఞాతవాస నియమమును జయప్రదముగాఁ గడపెను.

ఇఁక క్షాత్రయుగాంతమున ద్రౌపదినోటనేచెప్పింపఁబడిన

ఉత్తమురాలగు భార్యలక్షణములను గమనింపుఁడు. వనపర్వము లోని ౨౬౩ వ అధ్యాయమున ఆమె సత్యభామతో తాను భర్తల సంతోషపెట్టుచుండిన విధమును ఇట్లుచెప్పుచున్నది. "గర్వమును కోపమును వదలుకొని నేను సదాభర్తలకును వారి భార్యలకును సేవచేయుచుందును. తప్పుమాట మాట్లాడుటకును తప్పుగానిలఁబడుటకును తప్పుగా చూచుటకును అమర్యాదగా గూర్చుండుటకును చెడ్డస్థలములకుఁ బోవుటకును నాభర్తల యుద్దేశముల నూహించుటకును భయపడుచుందును. నేను పరపురుషుని కన్నెత్తి చూడను. అతడు దేవుడైననుసరే, యౌవనుడైననుసరే, ధనికుండైననుసరే, సద్వర్తనుఁడైననుసరే, భర్త భుజింపనిది నేను భుజింపను. ఆయన నిద్రింపనిది నేను నిద్రింపను. భర్త పొలమునుండిగాని, యడవినుండిగాని, గ్రామమునుండికాని తిరిగివచ్చునప్పుడు * నేను నిలఁబడి నీరొసగి పీఠము వేసెదను. పాత్రలునున్నగాదోమి అన్నముచక్కగావండి, వేళకు భర్తకమర్చెదను. ఆహారపదార్థములను బాగుగాఁ గాపాడెదను. ఇంటిని శుభ్రముగానూడ్చెదను. చెడ్డస్త్రీల సహవాసముచేయను. సోమరితనమునుమాని సర్వదాభర్తలను సంతోషపెట్ట యత్నించుచుందును. ఎకసక్కెమాడను. నవ్వను. గృహద్వారమున నిలువఁబడను. బహిరంగప్రదేశములకు తఱుచుగాఁబోను. ఇంటియావరణములో చాలసేపు నిలువను. కుటుంబపోషణముకొరకు భర్తదేశాంతరముపోయినపుడు అలంకారముచేసికొనను. భర్త

* ఇచట ద్రౌపది రాజపత్నిగా మాటాడుటలేదు. చదువరు లాలోచింతురు గాక.

తినని వస్తువులు నేనుతినను. ఆయనత్రాగని పదార్థమును నేను త్రాగను. వంశాచారములను జాగ్రతతో నడుపుదును. కోపావేశముననున్న సర్పములకువలె భర్తలకు భయపడి వారిసేవచేసెదను. పశుపాలకులు మొదలుకొని అందఱుసేవకులు చేయు బనులనునేను విచారించుచుందును. నేనుమాయత్తను సంతోషపెట్టుచు ఆమెకు అన్నపానముల నమర్చుచుందును. వేషమునందు నేనామెను మించను. బ్రాహ్మణులకును అతిథులకును జాగరూకతతో సేవచేసెదను. స్వసుఖమును పరిత్యజించి రాత్రిందివములు కష్టపడి కర్తవ్యములనెరవేర్చుచుందును. భర్తలకంటె ముందునిద్రలేచి వారు నిద్రించినతరువాత నిద్రింతును. భర్తలు నన్నుప్రేమించుటకై నేను చేయుచున్న మంత్రప్రయోగమిదియే"

కుటుంబ విషయమునను భర్తవిషయమునను భార్య ఎట్లునడచుకొనవలయునో చూపుటకు ఈవర్ణనబాగుగనేయున్నది. కాని ఇదితగినంతయున్నతముగాలేదు. సుఖదుఃఖములందు భర్తకు సమభాగినియై, ఉన్నతదశయందును దరిద్రదశయందును అతనికి సహాయముచేయు ఆదర్శభార్యకు తగినట్లులేదు. అయినను ఈయాదర్శము హిందూస్త్రీని సుఖముకలదానినిగాను కుటుంబమున కుపకారినిగాను చేయుటకును, ప్రాప్తించిన దానితోనే సంతృప్తగాఁ జేయుటకును చాలియున్నది. హిందూస్త్రీలపావిత్ర్యము సుప్రసిద్ధము. సీత, సావిత్రి, దమయంతి, ద్రౌపది వీరి యుదాహరణములు హిందూవనితలకు సద్వర్తనమును సర్వదాబోధించుచున్నవి.

గ్రీకుచరిత్రకారులు మన స్త్రీల పావిత్ర్యమును పొగడ

లేదు. హిందూయువతులు తమప్రేమను ఎవనికైననుసరే పసుఁగుచెలకమ్మచుందురని వారు వ్రాసియున్నారు. * కొందఱు చాకిరి చేయించుకొనుటకును, మఱికొందరు స్వసౌఖ్యముకొఱకును, గృహములను పిల్లలతో నింపుటకొఱకును హిందువులు పలువురు స్త్రీలను పెండ్లియాడెదరని వారభిప్రాయపడినారు. "కనుక బలవంతముగా నిర్బంధమున నుంచిననేకాని వారు వ్యభిచరింతురు.,, అని వారువ్రాసియున్నారు. ౨ నిర్బంధమున నుంచఁబడినస్త్రీలు దుర్వర్తనమునకు పాల్పడియుండుట మాత్రయుగమున సంభవించి యుండవచ్చును. వేలసంఖ్యగల కృష్ణుని భార్యలను అర్జునుఁడు వెంటఁగొనిపోవునపుడు వారిలోకొందఱిని కిరాతులెత్తుకొని పోవుటయు కొందఱు తమఇష్టానుసారమే వారివెంటఁబోవుటయు మనకు మహాభారతమునఁ గానవచ్చుచున్నది. కనుక ఇట్టియుదాహరణముల నెచ్చటనోచూచి గ్రీకులు పై విధమున వ్రాసియుందురేమో గ్రీకులు పంజాబుదాటి రాలేదు. కనుక వారు స్వయముగా నెఱిగినదా దేశముమాత్రమే. కనుక పంజాబుదేశపు చిత్తస్థయిర్యమును స్వాతంత్రశీలమును కల స్త్రీలనుజూచి గ్రీకులు హిందూదేశపుస్త్రీల పావిత్ర్యము విషయమున దురభిప్రాయపడి యుండవచ్చును. ఆకాలమున హిందూస్త్రీలస్థితికిని పంజాబులోని స్త్రీలస్థితికిని చాలభేదముండెను. అంతేకాక స్వాతంత్ర్యము ననుభవించు స్త్రీలనీతివర్తనమును గుఱించి జనులకు తప్పుడభిప్రాయము జనించుట మనదినములలోఁ

* "మెగస్థనీసు మఱియు ఏరియను'' మాక్ క్రిండల్ కృతము.

౨ ,, ,, ,,

గూడ కానవచ్చుచున్నది. అట్లే గ్రీకులు మన స్త్రీలవిషయమున నపోహపడియుందురు.

గ్రీకుల కాలములో సహగమన ముండినట్లు వారి వారి వ్రాతలవలనఁ గానవచ్చుచున్నది. "కాథియను" స్త్రీలుతమ మృతభర్తల చితిపైనెక్కి కాలి చచ్చెదరని వారు వ్రాసియున్నారు. ఇంతటిస్వార్థత్యాగముతోను మన స్త్రీలు తమయుసురులఁ బాయుటకు కారణము కనుఁగొనఁజాలక వారు "భార్యలుతమ భర్తలకు విషప్రయోగము చేయకుండుటకై హిందువులు ఈ యాచారమును సంఘమున ప్రవేశపెట్టిరి." అని వ్రాసిరి. * మన స్త్రీల వర్తనమునుగుఱించి దురభిప్రాయపడినవారగుటచే వారిట్టియూహనుపన్నిరి. "మాక్ క్రిండలీ" అనునతఁడుసహగమనమునుగూర్చి యొకచోట "డయడోరసు" అనునాతనిఈక్రింది వచనము నుల్లేఖించి యున్నాడు. "యూమెనసు అంటిగోనుసు అనుప్రదేశములకునడుమనుండు గాబీసునందుజరిగినసమరములో నిహతుఁడైన "కెతియసు" అనువానిభార్య లిరువురును భర్తతో సహగమనముచేయుగౌరవము తనకబ్బవలెను తనకబ్బవలెను అనివివాదపడిరి. వారిలోపెద్దది గర్భవతిగానుండుటచేత ధర్మశాస్త్రములు ఆమె మరణము నంగీకరింపలేము. "హిందూస్త్రీలు తమభర్తలవెంట తాము మనఃపూర్తిగా మరణింతురు" అనిఅరిస్టాబ్యులసు మున్నగు చరిత్రకారులు వచించిరని "స్ట్రాబో" వ్రాసియున్నాఁడు. కనుక ఈయాచారము అలెగ్జాండరుని దండయాత్రకు చాలకాలము ముందునుండియే మన దేశమున నుండ

---

* "అలెగ్జాండరుని హిందూదేశపు దండయాత్ర" మాక్ క్రిండిల్ కృతము

వచ్చును. ఏలయన ఎంతో కాలమునుండియుండిననేకాని పైదండయాత్రనాఁటికి ఇది ఆచారముగాను పుణ్యకార్యముగాను స్థిరపడి యుండదు. అయినను క్షాత్రియుగారంభమున నీయాచారముండెనో లేదో స్పష్టముగా కానరాదు. మాద్రి సహగమనముచేసెనని మహాభారతములో నున్నది. కాని పైనవచ్చిన „కాథియను,, లే మాద్రేయులని వెనుక చూచియున్నాము. కనుక వారియందుండినయాచారము హిందూదేశమునందంతట నుండెనని చెప్పఁజాలము. కృష్ణునిభార్యలలో కొందఱు సహగమనము చేసినట్లు భారతమున నున్నది. కాని ఇదిప్రక్షిప్తమేమో యని సందియమగుచున్నది. ఏలయన, దుర్యోధనునిభార్య లెందఱో ఉండినట్లున్నది కాని వారిలోనొకతెయైనను సహగమనము చేసినట్లులేదు. అంతమాత్రమున క్షాత్రియుగారంభమున నీయాచారము లేదని రాయిఁగుద్ది చెప్పఁజాలము. అయినను, ఈయుగాంతమున మాత్రము పైయాచారము సంపూర్ణదశనందియుండెనని గ్రీకులవ్రాతలు చెప్పుచునే యున్నవి. కనుక సహగమనాచారము సిథియనుల దండయాత్రలతోఁబాటు క్రీ. పూ. రెండవశతాబ్దమున మనదేశమున ప్రవేశించినదను దత్తుగారి సిద్ధాంతము నిలువఁజాలదు.

త్రేతాయుగము నాటి హింద్వార్యులు, వారి సాధారణ రాజ్యాంగ స్థితి

అయోమార్గమొకటి ఒకస్థలమునుండి వెడలి కొంతదూరము వఱకు ఒకవిధముగా సాగిపోయి, అచ్చటనుండి రెండుశాఖలుగాఁజీలి రెండుభిన్నదిశలకుఁ బోయి పోయి అటనాగిపోవుటయు, శాఖ లాగిపోయిన భిన్న అంతిమస్థానము (terminus) లకు నడుమ ఎన్నియో మైళ్ళుఎడమేర్పడుటయు మనము చూచుచున్నాము. హింద్వార్యుల నాగరికతయు, గ్రీకార్యుల నాగరికతయు, ఈ యయోమార్గపుగతిని పోలియున్నవి. ఈ రెండు నాగరికతలును ఆరంభమున నొకస్థలముననే యుద్భవించెను; ఒకవిధముగానే వృద్ధిచెందెను. తరువాత నవి భిన్నమార్గముల ననుసరించి పోయిపోయి, తుదకు రెంటికిని ఏమాత్రమును సామ్యములేని యవస్థకువచ్చినవి. ఇట్లీయంతరము పై రెండు తెగలవారి యాహారవస్త్రాదులలో నాటకిన ట్లే, త్రేతాయుగాంతము నాఁటికి వారి సాధారణ రాజ్యాంగ దశయందును సంభవించి యుండుట మనమీవ్యాసమునఁ జూడఁగలము.

త్రేతాయుగారంభమున హింద్వార్యుల రాజ్యాంగస్థితి ఎట్లుండెనని మనము కొంత సూక్ష్మదృష్టితోఁ బరికించితిమేని

వారి స్థితియు, గ్రీకార్యులస్థితియు ఒకటిగానే మనకుఁ గానవచ్చును. గ్రీసుదేశములోవలెనే మనదేశమునందును చిన్న చిన్న పట్టణ రాజ్యములు (City States) ఏర్పడియుండెను. వీనిలో నొక్కొక రాజ్యమొక్కొక తెగవారి పాలనమునకు లోనై యుండెను. ఇట్టి ప్రతిరాజ్యము ఆతెగవారిలో ప్రముఖుఁడుగానుండిన యెవనైన రాజుపేరుననో, ఆరాజ్యమునందలి ముఖ్యపట్టణము పేరుననో పిలువఁబడుచుండెడిది. ఇప్పటికాలపు పెద్దరాజ్యములను చూచుచున్న మనకు గ్రీసువంటి చిన్నదేశమున నిన్నిస్వతంత్రములగు పట్టణ రాజ్యము లెట్లుండెనోకదాయని యబ్బురము తోచును. మనదేశము గ్రీసుకంటె వైశాల్యమున నెన్నియో రెట్లు పెద్దది కనుక ఆకాలమున మనదేశమునందుండిన పట్టణ రాజ్యములు గ్రీసుదేశపు వానికంటె విశాలతరములుగానే యుండవచ్చును. అయినను, అంతమాత్రమున నవి ఇప్పటికాలపు రాష్ట్రములతోఁ బోలఁదగినవని తలఁపగూడదు. గ్రీసుదేశములోవలెనే మనదేశమున నివసించుచుండిన వేర్వేరుతెగలు ఒకవిధమైన దేవతలనే యారాధించుచు ఒకభాషయొక్క భిన్నశాఖలనే మాట్లాడుచుండిరి. ఆచారవ్యవహారములందును, మతవిశ్వాసములందును వారియందు విశేషభేదముండలేదు. వారిలో పరస్పరవివాహములు జరుగుచుండెను. ఇట్లుండియు రాజ్యాంగ విషయములందు మాత్రము వారు స్వతంత్రులై ఒండొరుల జయింప నిచ్ఛగలవారై యుండిరి. కనుక వారు సర్వదా యుద్ధములు చేయుచుండిరి. అయినను వారు పరరాజ్యముల స్వాతంత్ర్యమును మాత్రము గౌరవించుచునేయుండిరి. మనదేశ

మున నీపద్ధతి క్షాత్రయుగారంభమునకు పూర్వమే మొదలై దాదాపు తద్యుగాంతమువఱకు నట్లేయుండెను. ఆరంభమున వచ్చిన యార్యుల తెగలు పశ్చిమోత్తర ద్వారముల ఈదేశముఁ బ్రవేశించి ఇచ్చటి సుఖప్రద ప్రాంతములలో పంజాబునుండి కోసల, విదేహ దేశములవఱకు హిమాలయ పరిసరములలో నివసించిరి. ఇఁక * రెండవ మార్గ దేశముఁ బ్రవేశించినవారు తమకంటె పూర్వము వచ్చినవారిని కదలింపక యమునాచంబలు నదీతీరములందు మాళవ గుజరాతు ప్రాంతములలో నానాముల నేర్పఱచుకొనిరి. ఈ విధముగా లెక్కకుమించిన తెగలు అనఁగా రాజ్యములు ఈదేశమున నేర్పడెను. ఇట్టి రాజ్యముల పేళ్ళు లీరకావ్యములందు పలుమారు వచ్చియున్నవి. మెగస్తనీసు ఇట్టిరాజ్యములను ౧౧౮ టిని పేర్కొనియున్నాఁడు. ఈ సంఖ్యకు మనమచ్చెరువొందవలసిన పనిలేదు. ఎందుచేతననఁగా ఒక సింధు పంజాబు దేశములలోనే లెక్కకు మిక్కిలియగు వేర్వేరు తెగలవారి రాజ్యములను అలెగ్జాండరు గెలువవలసినవాఁడయ్యెనని మనము చదివియున్నాముకదా! అది యట్లుండె. పురాతన హింద్వార్యులుకూడ గ్రీకులవలెనే విస్తీర్ణములగు రాజ్యములను స్థాపించుట ఎఱుఁగరని తోఁచుచున్నది. మన వారి రాజ్యమనఁగా, కొన్ని వేళల, గ్రీకువారి రాజ్యమువలెనే

* వైద్యాగారు ఈదేశముమీద ఆర్యులు దండయాత్రలు రెండు మారులు జరిగినవని తలచుచున్నారు. ఇట్టి యూహకు కారణములు మాత్రము చూపియుండ లేదు. ఒక క్రొత్తదేశమునకు నివసింపబోవు వారు రెండు మారులు మాత్రమే పోయియుండిరని సాధించుట ఎట్లోమాకు దురూహ్యముగనున్నది.

ఒక పట్టణమును ఆపట్టణవాసులు వ్యవసాయము చేసికొనుటకు అవసరమగునంత వైశాల్యముగల చుట్టు ప్రదేశమైయుండెను: ఐదూళ్ళు మాకిచ్చినఁ జాలునని ధర్మరాజు దుర్యోధనునకు సంధి సందేశమంపియుండెను. అనఁగా ఐదుగురు సోదరులకును ఐదురాజ్యములు వచ్చినఁజాలుననియు, అంతమాత్రము లభించెనేని క్షత్రియుఁడగు వాని మనస్సునందుండు అధికారాసక్తి నెరవేరుననియు ధర్మజుఁడు తలచియుండెను. అప్పుడే కాదు. నేఁడును క్షత్రియుఁడగువాడు ఒక గ్రామమునైనను సరే తాను సర్వస్వతంత్రుఁడుగా నేలఁ గోరుచున్నాఁడు. క్షాత్రియుగారంభమున ప్రతిపట్టణమునకు నొకరాజుండినట్లు ఈక్రింది శ్లోకము వలనఁ దెలిసియున్నది. * "తమకు తాము ప్రియము చేసికొనురాజులు ప్రతిగృహమునను కలరు. కాని వారిలో నొకఁడును సామ్రాట్టుకాలేదు. అట్టి బిరుదును సంపాదించుట కష్టము" అని భారతవర్షమునకుఁ జక్రవర్తి కాఁగోరుచుండిన ధర్మజుఁడు పలుకుచున్నాఁడు. ప్రతిపట్టణమునకును రాజొకఁడుండె ననువచనమునుబట్టి చూచినచో, అట్టిరాజులకు పైవాఁడగు సామ్రాట్టు ఈ చిన్నరాజ్యములను రూపుమాపక వారియొద్దనుండి కప్పములను గాని బహుమానములనుగాని గొనుటలోఁ దృప్తినొందుచుండె ననికూడ తోఁచుచున్నది. జయింపఁబడిన రాజును పదభ్రష్టుని జేయఁగూడదనియు, అతని మరల స్వస్థానమున నిలుపవలయుననియు. అతఁడు మృతుఁడైనచో అతని కుమారునకుగాని

---

* గృహే గృహే హిరాజానః, స్వస్యస్వస్య ప్రియంకరాః ! నచ సామ్రాజ్యమాప్తాస్తే, సామ్రాట్ శబ్దో హికృచ్ఛ్రమాక్ ॥సభా॥

బంధువునకుఁగాని రాజ్యమియ్యవలయుననియు విధింపబడియున్నది. దుర్యోధన యుధిష్ఠిరుల దిగ్విజయమువలన వారిరాజ్యము విస్తరిల్లినట్లెక్కడను కానరాదు. చుట్టుపట్టులనున్న రాజ్యములుమాత్రము వారి సార్వభౌమత్వము నొప్పుకొనవలసినవయ్యెను. అల్పరాష్ట్రముల స్వాతంత్ర్యమును గౌరవించునట్టి యుట్టి యాచారమువలననే బ్రాహ్మణములలోను, ఉపనిషత్తులలోను పేర్కొనఁబడిన రాజ్యముల నేకములు క్షాత్రియుగమున మాత్రమేకాక, దాదాపు తద్యుగాంతము నాఁటివఱకును మనకు కానవచ్చుచున్నవి. కాశీ, కోసల, విదేహ, చేది, శూరసేన, కురు, పాంచాల, మత్స్య, వృష్ణి, భోజ, మాలవ, క్షుద్రిక, మద్ర, కేకయ, గాంధార, సింధు, సౌవీర, కాంభోజ, కుశీనర, కిరాత, ఆనర్త మున్నగు అనేక రాజ్యములపేళ్ళు బ్రాహ్మణముల కాలమునుండి బౌద్ధయుగమువఱకు వచ్చుచున్నవి. రాజ్యపు పేరు సాధారణముగా నచ్చట వసించు తెగవారి పేరునకు బహువచన రూపముగానుండెను. కాశీ రాజ్యనామము మాత్రము పట్టణపు పేరునుబట్టి వచ్చినది. తక్కినవారిలో ననేకములపేళ్ళు రాజుల నామములనుండి వచ్చినవి. ఉదాహరణము కురురాజ్యము; శూరసేనరాజ్యము.

అసంఖ్యాకములగు నీ చిన్నరాజ్యముల నొక్కొకరాజు పాలించుచుండువాఁడు. గ్రీసుదేశమందు, చరిత్రారంభకాలమున పట్టణమున కొకరాజుండెనని మనకుఁదెలియును. గ్రీసులోవలెనే మనదేశమందును జనులు (ముఖ్యముగా బ్రాహ్మణులు) రాజుల యధికారమునకుఁబూర్తిగా లొంగినవారుకారు.

ముఖ్యములగు నన్నిసమయములందును, జనులందఱు రప్పింపఁబడి యాలోచింపఁబడుచుండిరి. రామాయణమునందు మనకట్టి యుదాహరణము దొరకుచున్నది. దశరథుఁడు శ్రీరాముని యువరాజుఁ జేయఁదలఁచినపుడు బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్యులను రావించి వారి నీ విషయమున నభిప్రాయమడుగును. ¶

రామాయణమందీసందర్భమున నిచ్చినవర్ణనము నిజమైనది గాఁ బొడకట్టుచున్నదికాని ఊహాజనితముగాఁ దోఁచుటలేదు. ఈ విషయమున నేమైని సందేహముండినను, మఱియొక సందర్భము నందలి వర్ణన దానిని దొలఁగించుచున్నది. శ్రీరాముఁడరణ్యమున కేగినపిదప దశరథుని మరణానంతరము భవితవ్యమును నిర్ణయించుటకు మఱియొకసభ సమావేశమయ్యెను. ఈసభయందు ద్విజులుండిరి. వీరు మంత్రులతో సమాలోచనము సల్పిరి. * రాముఁడును భరతుఁడును (ఇరువురును) లేరు; కనుక వేరొకరాజు నెన్నుకొనవలయునని సైతము సభ్యులు సూచించిరి. ఈయంశములను మనసునందుంచుకొని విచారించితిమేని రాజుఅధికారము నిరంకుశమైనది కాక, ప్రజాభిప్రాయమునకు-ముఖ్యముగా ఆర్య ప్రజాభిప్రాయమునకు-లోఁబడినదై యుండెను. అప్పటికింకను రాజసత్తాక పద్ధతి (Monarchy) ఆరంభదశయందుండెను: అవ

¶ నానానగరవాస్తవ్యా, పృథగ్జానపదానపి । సమానినాయ మేదిన్యాం, ప్రధానాన్ పృథివీపతిః । బ్రాహ్మణాబలముఖ్యాంశ్చ, పౌరజానపదైః సహ॥ అయోధ్యాకాండ॥

* సమేత్యరాజకర్తారః, సభామీయుర్ద్విజాతయః॥ అయోధ్యాకాండ॥

సరమున్నపక్షమున జనులు తామే రాజును ఏర్పరచుకొనఁ గలిగి యుండిరి.

సాధారణముగా రాజసత్తాకపద్ధతియే వాడుకయందుండి నను, అన్నిచోట్లను ఈపద్ధతియే సాగుచుండెనని మనమూహింపఁగూడదు. గ్రీసులోవలెనే మనదేశమందును నాయకసత్తాక రాజ్యములు (Oligarchies) ను, ప్రజాసత్తాక రాజ్యములు (Republics) ను ఉండెను. రాజసత్తాకములలో రాజుచేయవలసిన కార్యములనన్నిటిని పైనఁజెప్పినరాజ్యములలో కులవృద్ధుల సభ (లేక, శిష్టసభ Council of Elders) చేయుచుండెను. వీర కావ్యములలో నిట్టి పరిపాలనమునకు స్పష్టములగు నుదాహరణములు కానరావు; కాని మనదేశమున ప్రజాసత్తాకరాజ్యముల నేకము లుండెనని గ్రీకుచరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. కపిలవస్తునగరమందు శాక్యులలో నీవిషయమున నెట్టి యాచారము లుండినదియు బౌద్ధగ్రంథములలో కానవచ్చుచున్నది. పలుతెగలలోని వృద్ధులసమావేశముచే నేర్పడిన సభవలన జరుగుచుండిన పరిపాలనము-అనగా నాయకసత్తాకపరిపాలనము మనదేశమందుండెననికూడ స్పష్టముగా దెలియుచున్నది. మహాభారతమునందు "గణములు" గణపతులు, అనుశబ్దములు పలుమారు వచ్చియున్నవి.వీనికి క్రమముగా, నాయకసత్తాకప్రజాసత్తాకపరిపాలనగల తెగలు, వానివలన నెన్నుకొనఁబడిన రాజులు అనియేయర్థమని మాకు దోచుచున్నది. మహాభారతములో ననేకమారులువచ్చిన "గణానుత్సవసంకేతాన్" అనుశబ్దముల యర్థమేమో మాకు నిశ్చయముగాఁ దోఁచుట లేదు. అర్జునుఁడు ఉత్తరదిగ్విజయ యా

త్రయందు వీరిని జయించెను. ¶ ఈ యేదుకుటుంబములు బహు శః ద్రోణపర్వమున వచ్చిన సంశప్తకులేయైయుందురు. పర్వత ప్రాంతవాసులగుటవలనను, స్వతంత్రాభిలాష కలవారగుటవల నను, వీరు ఇప్పటికాలపు అఫ్రిదీలును (Afridis) పశ్చిమోత్త రపు సరిహద్దుననుండు ఇతరతెగలవారునునై యుండవచ్చును. ఏలయనఁగా, ఈతెగలవారు అతిపురాతనకాలమునుండిశూరులు గను స్వతంత్రాభిలాషులుగను ప్రసిద్ధిఁజెందియుండుటేకాక ప్రజా సత్తాకపరిపాలనము కలిగియుండిరి. మహాభారతవ్యాఖ్యాతకు నాయకసత్తాకమన నేమియో ప్రజాసత్తాకమన నేమియో తెలి యకకాఁబోలు పైశబ్దముల యర్థమునువివరింపలేదు. "గణము" నకు నాయకుఁడుకాఁ గోరువాఁడేమి చేయవలయునో పలుతా వుల నాగ్రంథమున వచ్చినది. కనుక "గణపతి" యను నదొక గొప్పపదవియనియు, దానిబొందుటకుజనులు యత్నించుచుండి రనియు స్పష్టముగా గానవచ్చుచున్నది. ఈ కారణములవలన "గణము" "గణపతి" యనువాని యర్థమును పైనమేము సూ చించినదే యైయుండవలయునని మాయాశయము.

రాజ్యాంగ విషయమున గ్రీకులకును మనకును ఇంతవర కు సామ్యమే యుండినది. ఇచ్చటినుండియే గ్రీకార్యహిందార్య నాగరికతయను అయోమార్గము రెండు బిన్నశాఖలుగాఁజీలి రెండు భిన్నదశలకుఁ బోయినది మనదేశమున రాజులయధికార ము క్రమక్రమముగా వృద్ధియై వారిని నిరంకుశులుగను, ఈశ్వ

¶ పారపంయుధినిర్జిత్య, దస్యూ౯ పర్వతవాసినః। గణానుత్సవసంకేతా౯ జయత్సప్త పాండవః॥

రాంశసంభూతులుగను కేసి ప్రజలహక్కులను నానాటికి నశింపఁ జేసెను, ఇఁక పశ్చిమమున గ్రీకులు రాజ్యాంగవిషయమున దమ భావముల వృద్ధిపరచుకొనిరి. అది యెట్టివృద్ధియనుకొనెదరు. నిరుపమానమైనది. ఆనాఁటిమాటయే కాదు; నేఁటికిని అథెన్సు ప్రజాసత్తాకరాజ్యమే ప్రపంచమందలి సకలప్రజాసత్తాకరాజ్యములకును ఆదర్శమై యొప్పుచున్నది. ఇట్టి ప్రచండభేదము మనకును వారికిని కలుగుటకుఁగల కారణములను వెదకుట చాలకష్టము. ఆప్రయత్నము ఈవ్యాసముయొక్క యుద్దేశమునుకాదు. ప్రాయశః కారణములు ఈక్రిందివైయుండవచ్చును:—౧ జాతిభేదము లేర్పడుటవలన జనసామాన్యము రాజ్యాంగమున దమవిధుల మరచిపోయినందున క్షత్రియులుమాత్రమే ఈవిషయమునజోక్యము పుచ్చుకొనఁ దగినవారైరి. ౨. ఆర్యులు బహుళసంఖ్యాకులగు శూద్రులను సంఘమున ప్రవేశపెట్టుకొనిరి; కాని వారిని కాయకష్టమునకు పాలుచేసినందున జనసంఘములోని గొప్పభాగమును రాజ్యాంగవిధులకు అనర్హముగఁజేసిరి. ౩. మైదానములలో జనావాసము విశేషమగుటవలన, రాజ్యములు చిన్నవిగానుండినప్పుడు జనాభిప్రాయమును దెలిసికొనుటయందుగల సౌకర్యములు తరువాత లేకపోయెను. ఇప్పటికాలమున విశాలములగు దేశములందు జనాభిప్రాయమును గనుగొనుటకు ఏర్పడిన పద్ధతులు ఆకాలమున జనులెరుఁగరు.

ఇఁక పశ్చిమమున గ్రీసుదేశపర్వత ప్రాంతములలో వసించిన తెగలవారు అందఱు ఒకవిధమైనవారుగను, దాదాపుగా అందరు ఆర్యులుగను, ఆదిమనివాసులసంబంధము మిగులతక్కువ

గా గలవారుగను నుండుటచేత వారు స్వతంత్రస్వభావులై నాయక సత్తాకరాజ్యముల నేర్పరచుకొనగలిగి మన దేశమందలితూర్పుభాగములోని మగధవంటివిశాలదేశములలో అనార్యజాతులు ఆర్యానార్యసంయోగమువలనఁ గలిగినమిశ్రమజాతులును విరివిగానుండుటచేత అట్టిదేశములు ఎక్కువనిరంకుశపరిపాలనము కలవయ్యెను. 'దత్తు'కృతమగు "పురాతనహిందూదేశసభ్యత"యను గ్రంథమునందుల్లేఖింపబడినది ఐతరేయబ్రాహ్మణము లోనిఈక్రిందివచనమునలన పైయంశమే స్థిరపడుచున్నది. ఈయర్థమునఁగాక పురేయర్థమునను ఈవచనమును సమన్వయించుటకు వలనుపడదు. "తూర్పుదిశయందలి రాజులు సామ్రాట్టులను బిరుదములనందిరి. దక్షిణదిశవారు భోజులనిపిలువబడుదురు. పశ్చిమదేశీయులకు రాజులే లేరు. మధ్యమదేశముల రాజులు రాజులనియేపిలువఁబడుచున్నారు" అనఁగాతూర్పుదేశపురాజులుక్రమక్రమముగా నిరంకుశులగుచుండిరనియు, పశ్చిమదేశపజనులు ఇంకను స్వతంత్రులుగానుండి స్వపరిపాలనము కలిగియుండిరనియు తేలుచున్నది.

విదేహదేశపురాజగు జనకుని పేరుతో ఉపనిషత్తులయందు వాడఁబడియున్న సామ్రాట్టుబిరుదము కాలక్రమమున 'రాజాధిరాజు' అను నర్థమున నుపయోగింపఁబడసాగినది. తూర్పుదేశమునందలి రాజులు బలవంతులగుటతోఁ దృప్తిజెందక "సామ్రాట్టు" బిరుదమునుగూడ కాంక్షింపసాగిరి. ఇంద్రప్రస్థమునకు రాజైన యుధిష్ఠిరుఁడట్టి బిరుదమును బొందఁగోరిన సందర్భమున, మహాభారతమునందు, ఈబిరుదుమెట్లుత్పత్తియైనదియు కృష్ణుఁడు వివరించియున్నాఁడు, ఋగ్వేదయుగారంభముననో, బౌద్ధయుగారం

భమునకుఁ గొంచెము పూర్వమోయుండిన మనవారి రాజ్యాంగస్థితినివర్ణించినదగుటచేత ఆవివరము నీక్రింద వ్రాయుచున్నాము. "పరశురాముని బారినుండి తప్పించుకొనిన క్షత్రియులు ఏకమై ఈనియమము నేర్పచుకొనిరి. ఈవిధిని సూర్యచంద్రవంశముల వారిరువురును ఒప్పుకొనిరి. ఇళకును ఇక్ష్వాకునకును జనించిన వారందరు నూర్గురని మీరెరుఁగుదురు. యయాతివంశజులగు భోజులు నలుదిశలయందును లెక్కకు మిక్కిలిగా నున్నారు. ప్రస్తుతము రాజులందరును తమలోనెల్ల మిగుల బలవంతుఁడగు జరాసంధుని సామ్రాట్టుగా నెన్నుకొని యున్నారు. కనుకనే అతఁడు మధ్యదేశమునననుభవించుచున్నాడు. శూరుఁడగు శిశుపాలుఁడు అతని సర్వసేనాని యైనాఁడు. కరూశ రాజగు వక్రదంతుఁడు అతనికి సహాయకుఁడై యున్నాఁడు. పశ్చిమముననున్న యవనుల రాజగు భగదత్తుఁడు అసంఖ్యసేనలు కలవాఁడు, మురనరకులను తనకులోఁబరచుకొని తటస్థుఁడుగా నున్నాడు. పశ్చిమదక్షిణ దిశలయందున్న కుంతిభోజపురుజిత్తు ఒకడుమాత్రము నీకు మిత్రుఁడు. వంగదేశవాసకులు. పౌండ్రిక కిరాతులకును, రాజగు వాసుదేవునితోఁగూడి భీష్మకుఁడు జరాసంధపక్షపాతియైయున్నాఁడు. ఉత్తరదేశపురాజులలో ననేకులు—పాంచాల, శూరసేన, మత్స్యదేశాధీశులును తదితరులును—జరాసంధునకు భయపడి దక్షిణమునకుఁ బారిపోయినారు. ఎంతబలముగలవారైనను, ఎంతసమర్థులమైనను మేముకూడ మధురవదలి దుర్భేద్యమైనదియు, స్త్రీలవలన నైనను రక్షింపఁబడవీలైనదియునగు కుశాస్థ

లిదుర్గమునకు వచ్చియున్నాము. మధ్యదేశముననుండు భాగ్యము లేక ఇచ్చటికి వచ్చినందున కెంతయు వగచుచున్నాము." * పై వచనమున నుల్లేఖింపఁబడిన మధ్యదేశము హిందువార్యులకు చాల ప్రియమైనదిగా నుండెను. ఇచ్చట నిలువకుండ కృష్ణుని జరాసంధుఁడు తరిమివేసెను. తక్కిన రాజులందఱును అతనికిలోఁబడి తదాజ్ఞానుసారము వర్తించుచుండిరి. సామ్రాట్టు నెన్నుకొను పై పద్ధతి కొంతవిచిత్రముగాగానవచ్చుచున్నది. బ్రాహ్మణులబారినుండితప్పించుకొనుట కింతటి ప్రబలప్రయత్నము కావలసియుండుటఁ జూడ ఆకాలమున బ్రాహ్మణులు గొప్పస్థితియందుండిరని తోఁచుచున్నది. మనవారి సార్వభౌమత్వముకూడ జర్మనీ సార్వభౌమత్వమువలెనే అందరివలన నెన్నుకొనఁబడునదిగను, చిన్నరాజ్యముల స్వాతంత్ర్యము నడగద్రొక్కనిదిగను ఉండెను. ఇట్టిపద్ధతి ఎప్పుడు ఏకారణమువలన మార్పుఁజెందెనో చూపుటకు వలయు సాక్ష్యము వీరకావ్యములందు లభింపదు. కాని చిన్నరాజ్యములను నాశనముచేసి మగధరాజ్యము విస్తరిల్లినరీతియు, కోసలులు కాశీరాజ్యము ను మ్రింగివేసి పిరువాత తాముకూడ మాగధుల నోటఁబడినవిధమును, బౌద్ధగ్రంథములందు మనకుఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇదిబుద్ధుని మరణానంతరము జరిగినట్టిదియును, పారసీక సామ్రాజ్యస్థాపనమునకు సమకాలీనమునునగు వార్త. పెద్దపెద్ద రాజ్యములను స్థాపించుపద్ధతి నుపక్రమించినవాఁడు సైరసు (Cyrus) అనియు, పెద్దరాజ్యములను ఆధేయరాష్ట్రములుగాఁ జేసికొనివానిని సాత్రాపుల (Satraps) ను ప్రతినిధులపాలనము

* సభాపర్వమున ౧౪ అధ్యాయము.

క్రింద నునిచి వారిని ఇచ్చవచ్చినట్లు మార్చుచు రాజ్యముచేయు పద్ధతి నారంభించినవాఁడు డెరయసు (Darius) అనియు తోఁచు చున్నది. అస్సీరియనులు (Assyrians) గాని ఇజిప్షనులు (Egyptians) గాని ఇట్టి యత్నము చేయలేదనియు, ప్రపంచమందలి మొట్టమొదటి నిజమైన నిరంకుశచక్రవర్తి (Autocratic Emperor) డెరయసేయై యుండవచ్చుననియు మాతలంపు. కనుక సింధునదికి పశ్చిమముననున్న దేశమును వశపరచుకొని, దానిని తనపారసీక సామ్రాజ్యమునఁ గలుపుకొని యొకసాత్రపుని క్రింద నుంచియుంచిన డెరయసుయొక్క పద్ధతిని మనవారు—అందును ముఖ్యముగా విశాలరాష్ట్రముల కధినాధులగు తూర్పుప్రాంతములవారు—ఆదర్శముగాఁ గొనియుంచిన నందాశ్చర్యమేమియు లేదు. బహుశః ఇటే చిన్నచిన్న రాజ్యములను పొట్టబెట్టుకొని నిరంకుశుడగు చక్రవర్తిపాలనముక్రింద మనదేశమున మొట్టమొదట మగధ గొప్పరాజ్యమయ్యెను. ఈక్రొత్తసామ్రాజ్యపురాజధాని 'రాజగృహ' నుండి పాటలీపుత్రమునకు మార్పఁబడెను. ఈపాటలీపుత్రమునందే మొట్టమొదటి హిందూదేశ చక్రవర్తియగు సాండ్రకోటసు అని గ్రీకులచే పిలువఁబడిన చంద్రగుప్తుఁడు రాజ్యముచేసెను. ఈతని యాస్థానముననే మెగస్తనీసు (Magasthanes) అను చరిత్రకారుఁడు రాయబారిగా నుండెను. వీరకావ్యములందు పాటలీపుత్రముమాట ఎచ్చటను లేదు. మగధరాజ్యమునకు రాజగృహపట్టణమే రాజధానియని రెండు కావ్యములందును పలుమారువచ్చినది. తరువాతకాలమున నుద్భవించిన సామ్రాజ్యములమాటకూడ వీరకావ్యములలో లేదు.

అప్పటివర కింకను ప్రబలరాజ్యములు దుర్బల రాజ్యములనుండి కప్పములఁ గొనుటతోనే తృప్తినొందియుండెను. రాజ్యములను విశాలముచేసికొను నాచారము వాడుకలోకి వచ్చియుండ లేదు.

అయినను, అప్పటికి రాజసత్తాకపద్ధతిమాత్రము సంపూర్ణముగాను నిరంకుశముగాను వ్యాపించియుండెను. వెనుక మేము చెప్పిన ప్రకారము ప్రజాసత్తాకపద్ధతియు ప్రజతో నాలోచించి పరిపాలన శేయు పద్ధతియు, అచ్చటచ్చట నుల్లేఖింపబడియున్నను, మొత్తముమీఁద వీరకావ్యములం దెచ్చటఁజూచినను రాజు నధికారము ఎదురులేనిదిగాను, ప్రజల విధేయులజేసికొను నధికారము రాజునకు దైవదత్తముగానుప్రశంసింపఁబడియున్నది. "రాజునకిట్టి యధికారమెట్లువచ్చె" ననుప్రశ్న హిందూవిజ్ఞానులమనసులను పలుమారు కలవరపెట్టెనువారట్టి ప్రశ్నకు తమయిచ్చవచ్చినట్లు సమాధానము చెప్పుకొనిరి. అయినను రాజునకుఁ గొన్నికర్తవ్యములు కలవనుమాటనుమాత్రము వారు మరచిపోలేదు. శాంతిపర్వములోని రాజధర్మవివరణమున, ఆరంభముననే యుధిష్ఠిరుఁడు భీష్మునడుగును. "రాజశబ్దమెట్లువచ్చినది? తక్కిన యందరివలెనే రెండు చేతులును రెండు కన్నులును కల్గి వారితో తుల్యమగు జ్ఞానమును మాత్రమేకల మనుష్యునికి తక్కినవారిని పాలించు నధికారమెట్లువచ్చెను?" దీనికి భీష్ముని ప్రత్యుత్తర మిది. "కృతయుగమున రాజేలేడు. ఆకాలమున జనులందరు స్వతంత్రులయి ధర్మమును తామే నడపుచుండిరి. తరువాత మనుజులు కామక్రోధాధులకు వశులై అధర్మమార్గానువర్తులై పాపకార్యములఁజేయసాగిరి. పాపము మిక్కుటమగుటవలన దేవతలకు

బాధలు కలిగినందున వారు బ్రహ్మయొద్దకుఁబోయి ఈయాపదను తొలఁగింపుమని వేడుకొనిరి. అంత బ్రహ్మదండనీతిని పెద్ద గ్రంథముగా రచించి, దానిని శంకరునకు నేర్పెను. శంకరుఁ డింద్రునకిచ్చెను. అతఁడు దానిని బృహస్పతి కిచ్చెను. బృహస్పతి దాని క్లుప్తపరచి ౩౦౦౦ అధ్యాయములుకలదిగాఁజేసెను. దీనికి బృహస్పతినీతియని పేరు. శుక్రుఁడు దానినింకను సంగ్రహపరచి ౧౦౦౦ అధ్యాయములలో నిమిడ్చెను. ప్రజాపతి యాశాస్త్రమును అనంగున కిచ్చెను. ఈ యనంగుడు తద్గ్రంథానుసారము ప్రపంచమును పాలించిన మొదటిరాజు. అతనిసుతుఁడు అతిబాలుఁడగువాఁడు తండ్రిమార్గము ననుసరించెను; కాని వానికుమారుఁడగు వేనుఁడు ధర్మాతిక్రమణముతో భూపరిపాలన మొనర్చి స్వేచ్ఛావర్తనుడయ్యెను. కనుక ఋషులాతనివధించి అతని కుడితొడనుండి పృథువనువానిని సృజించిరి. పిమ్మట బ్రాహ్మణులును దేవతలును అతనితో నిట్లనిరి. "ఈభూమిని ధర్మశాస్త్రానుసారము నిష్పాక్షికముగా సమదృష్టితోఁ బాలింపుము. బ్రాహ్మణుల శిక్షింపననియు వర్ణసాంకర్యమును ఆపెదననియు వాగ్దత్తముచేయుము" పృథువట్లేవాగ్దత్తముచేసి తదనుసారము న్యాయముగా నేల యేలెను. బ్రాహ్మణులును దేవతలును స్వవచనానుసారము అతనికి శ్రేష్ఠవస్తువుల నిచ్చిరి. అతఁడు భూమిమీది రాలను తీసివేయించి యదిపదునేను విధములగు గడ్డిని, మనుష్యులకును యక్షులకును ఇతరులకును కావలసియున్న వృక్షవర్గమును ఇచ్చునట్లుచేసెను. ప్రజారంజకుఁడగుటచేత అతఁడు "రాజు"

అని పిలువబడెను. * "తనయాజ్ఞ నెవరును మీరఁగూడదని విష్ణువు శాసించి తాను స్వయముగానే రాజుశరీరమును జొచ్చెను. † కావుననే ప్రపంచమంతయు దేవునకువలె రాజునకును మ్రొక్కెదరు. రాజగువాఁడు విష్ణువంశముతోను దండనీతి యొక్క జ్ఞానముతోను పుట్టును." ప్రాతన హిందూదేశపు జిజ్ఞాసువులు రాజుయొక్క నిరంకుశాధికారము నీవిధముగా సమర్థించిరి. రాజువిష్ణ్వంశ సంభూతుఁడయినను, ఈశ్వరదత్తమగు దండనీతి ననుసరించి న్యాయముగా ప్రజను పాలించుట ఆతనివిధి యనియు వారు నమ్ముచుండిరి. ఆకాలమున బ్రాహ్మణులు సాధారణశిక్షలనుండి తప్పించుకొనయత్నించిరి. కనుకనే స్మృత్యాదులందు బ్రాహ్మణుల దండించు విషయమున ప్రత్యేక నియమములు కలవు. ఈప్రకారము రాజులు, ప్రజనురంజింపఁ జేయవలయునను తమకర్తవ్యమును ఈశ్వరదత్తముగా భావింపబడిన దండనీతి నియమములను నిర్లక్ష్యముచేసి క్రమక్రమముగా నిరంకుశులైరి.

రాజుయొక్క నిరంకుశాధికారము సత్పరిపాలనానిర్బంధము తోఁగూడియుండెనని వెనుకఁ జెప్పియుంటిమి. ఈయభిప్రాయమే మహాభారతమునందు వేరొక యధ్యాయమున మరియొకవిధముగాఁ సూచింపఁబడియున్నది. రాజునకును ప్రజకును జరిగిన ఒడంబడికను బట్టి వారికట్టి సంబంధమేర్పడినదని ఈయధ్యాయ

* రంజితాశ్చ ప్రజాః సర్వాస్తేన రాజేతి శబ్ద్యతే॥ శాం॥

† స్థాపనంచాకరోద్విష్ణుః, స్వయమేవసనాతనః । నాతివర్తిష్యతే కశ్చిత్, రాజంస్త్వామితిభారత! తపసాభగవాన్విష్ణు, రావివేశచభూమిపం॥ శాం॥

మునసాధింపబడినది. ఇట్టి యభిప్రాయమే పాశ్చాత్య విద్వాంసులలోఁ గొందరు - హాబ్సు (Hobbs) మున్నగు వారు - సూచించియున్నారు. "పూర్వకాలమున రాజనువాఁడు లేకపోవుట వలన ప్రజ కనేక కష్టములు సంభవించెను. అందువలన జనులందఱేకీభవించి ఇతరుని దూషించినవాఁడును, కొట్టినవాఁడును, పరునిభార్యను చెఱచువాఁడును, శిక్షింపఁబడవలయునని నియమము చేసికొనిరి. కాని యానియమమును అమలులోఁ బెట్టుటకు వలయుశక్తి లేనందున, వారందరు ప్రజాపతికడకుఁబోయి, తమకొక పాలకుని నియమించుమనియు, అట్టిపాలకుని తాము గౌరవింతుమనియు, అతఁడు తమ్ము కాపాడవలసియుండుననియు, వేడికొనిరి. బ్రహ్మ మనువును ప్రజాపాలనము చేయుమని కోరెను. కాని మనువు అంపున కొప్పుకొనక, జనులు పాపాత్ములు కనుక వారిని పాలించుట పాపహేతువనియు, ప్రజాపరిపాలనము కష్టకార్యమనియు చెప్పెను. అంత జనులు మనువుతో నిట్లనిరి. 'తమరు భయపడవలసిన పనిలేదు. పాపాత్ములగువారే తమ పాపఫలము ననుభవింతురు. మీకు మాయొద్దనున్న పశువులలోను బంగారములోను అయిదవభాగమును మాధాన్యములో పదియవభాగమును ఇచ్చెదము. వివాహఋతువులో ఒక సుందరిని మీకిచ్చెదము. మాలో ముఖ్యులగువారు సాయుధులై మీకడవర్తింతురు. మమ్ము సుఖముగాను నియమబద్ధముగాను పాలింపుఁడు. మాకు లభించు పుణ్యమున నాల్గవభాగమును మీకిచ్చెదము. అంత మనువు వారివిన్నపము నంగీకరించి కార్యారంభ మొనర్చెను. అతఁడు శత్రువుల నడఁచి నిర్మాల

పరచి జనులను ధర్మమార్గమున నడిపించెను. కనుక జనులు సదా తమకొరకొక రాజు నేర్పరచుకొనవలయును." ధర్మమును నడపెదనని మనువును, దానికి ప్రతిగా పన్నులఁ జెల్లింతుమని ప్రజలును ఒడంబడిక చేసికొనిరను నభిప్రాయము చాలశ్రేష్ఠమైనదే కాని నిరంకుశప్రభువులు, మనదేశమందేమి ఇతరదేశములందేమి తమ వాగ్దత్తమును చెల్లించుకొనియుండుట అరుదుగా గాన వచ్చుచున్నది.

ఎంతటి నిరంకుశుఁడైనను, ఎంతటి భోగపరాయణుఁడైనను, రాజు, మొత్తముమీద శాంతిని స్థాపించుటయందును, న్యాయముచేయుటయందును సామాన్యముగా శ్రద్ధాళువై యుండెను. రాజపాలనమున నున్న జనులు అరాజకముగా నున్న దేశములోని ప్రజలకంటె సర్వదా ఎక్కువబలవంతులుగను ఎక్కువ సుఖులుగను ఉండుచు వచ్చిరి. అరాజకమువలన నష్టములు ఉభయ వీరకావ్యములందును విస్పష్టముగా వర్ణింపఁబడియున్నవి. బహుశః జనులకుఁగల అరాజకభయమే రాజుల యధికారమును బలవత్తరముగఁ జేసియుండ వచ్చును. అయోధ్యకాండములోని ౬౭ వ అధ్యాయమున, దశరథుఁడు మృతినొంది రాముఁడును భరతుఁడును దేశమున లేని సమయమున కర్తవ్యమును నిర్ణయించుటకు జనులు సభచేసిరి. ఆసందర్భమున నిట్లున్నది. "రాజులేని దేశమున మేఘములు వర్షింపవు. పిడికెడు ధాన్యమైనను విత్తరు. పుత్త్రులు జననీజనకులకును, భార్యలు భర్తలకును విధేయులుగా నుండరు. ఏమనుజుఁడును తనసొత్తునుగాని తనభార్య సహవాసమునుగాని యనుభవింపఁజాలఁడు. సత్యము

నకు గౌరవముండదు. వేదాధ్యయనపరులగు బ్రాహ్మణులు యాగాదులఁ జేయరు. ఇఁక పండుగల మాటయు, సాంఘిక సమావేశముల మాటయు చెప్పవలయునా? ఆభరణాలంకృతు లగు జవ్వనులు సాయంత్రములందు పురము బయటి తోటలకుఁ బోజాలరు. జనులు తలుపులఁ దెఱచి నిదురింపఁజాలరు. వేగముగల బండ్లలో అడవులకుఁ బోవనేరరు. వర్తకులు దేశసంచారము చేయలేరు. జనులు ధనుర్విద్యాభ్యాసము చేయనేరరు. ఊరూరఁ దిరుగుచు ఎచ్చటఁగోరిన నచ్చట విశ్రాంతిఁగొను జ్ఞానులు కాన రారు. వసంతకాలపు ననవలాడు వృక్షములవలె ప్రకాశించు చుండు యావనులగు రాకొమరులు కన్పట్టరు. జలములేని నది వలెను, పచ్చికలేని యడవివలెను, పసులులేని కాపరివలెను (?) రాజులేని రాజ్యముండును. శరీరమునకు నేత్రములెట్లు ప్రధాన ములో, దేశమునకట్లె రాజు ధర్మపాలనార్థమవసరము. అహో! మంచిచెడుగులను వేరుపరచు రాజు లేనిచో, ఎచ్చటజూచినను అంధకారము నిండియుండును; ఏమియు కనుపడదు.¶ రామాయణములోని సమస్తవర్ణనలవలెనే అరాజకమునుగూర్చిన పై వర్ణనకూడ చాలమనోహరముగా నున్నది. దుర్మార్గులగువారి పోకడల నడఁచుటకు రాజులేని పక్షమున కలుగు అనర్థములను గూర్చి మనవారెంత భయపడుచుండిరో పైవర్ణనయే చెప్పు చున్నది. ఈభయము అతివిస్తారమైనందున జనులు రాజ్యాంగ మున శ్రద్ధగొనక, పరదేశీయులైనను సరే దేశమున శాంతిని

¶ అహోతమఇవేదంస్యాన్న ప్రజ్ఞాయేతకించన! రాజాచేన్న భవేల్లోకే విభజ్ఞసాధ్వసాధుని। అయో॥

నెలకొల్పుదుమని ధైర్యమిచ్చు ఎవ్వారికైనను విధేయులైయుండ సిద్ధపడియుండిరి. రాజు లేకపోవుటవలనఁ గలుగు నష్టములు మహాభారతమునందలి శాంతిపర్వములోని ౬౭-౬౮ అధ్యాయములలోఁగూడ వర్ణింపఁబడినవి. ఈవర్ణన రామాయణములోని వర్ణనయంత రమ్యముగా లేకపోయినను, ఎక్కువ విశ్వాసముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. అచ్చట నిట్లున్నది. "రాజు అసలె లేనట్టిగాని దుర్బలుఁడుగానున్నట్టిగాని దేశమునుజయించుటకై సమర్థుఁడగు మనుజుఁ డెవఁడేని కోరుచుండెనేని జనులాతనికి స్వాగతమిచ్చుటయే మంచిది. ఏలయన, అరాజకదోషములకంటె భయంకరములు మరేవియులేవు. అతఁడు సంతసించెనేని అంతయు బాగుగా నడుచును; ఆగ్రహించెనేని అతఁడు సర్వనాశముచేయును. తిప్పలపెట్టక పాలిచ్చు ఆవు నెవరును బాధింపరు. కాని బాధపెట్టి పాలిచ్చు అవును బాధింతురు." × రాజ్యాంగమునందు రాజునకు ఆలోచనచెప్పు నధికారము తమకుఁ గలదను మాటను జనులెట్లు మరచిరో మనకిచట స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. జనులు తమ్ముఁ దాము బలవంతుఁడగు వానికి పాలివ్వవలసిన యావులుగా భావించిరి. ఈ విధముగా, క్షాత్రియుగాంతము

× అథ చేదభివర్తేత, రాజ్యార్థీ బలవత్తరః। అరాజకాణి రాష్ట్రాణి హత వీర్యాణి వా పునః ॥ ప్రత్యుద్గమ్యాభిపూజ్యస్స్యాః, దేవదేవసుమన్త్రితం। నహి పాపాత్పరతర మస్తి కిఞ్చిదరాజకం। సచేత్సమనుపశ్యేత సమగ్రం కుశలం భవేత్ ॥ బలవాన్ హి ప్రకుపితః కుర్యాన్ని శ్శేషతామపి ॥ భూయాం సం లభదే క్లేశం యాగౌర్భవతి దుర్దుహా । అథయాసుదుహా రాజ న్నైవ తాం వితుదంత్యపి ॥ శాంతి।

నాఁటికి హింద్వార్యుల రాజ్యాంగదశ విషాదకరముగా నేలఁ గూలెనని దెలియుచున్నది.

రాజగువానిని ఎవరును అంటనైనఁ గూడదనియు, అతని వచనములు దేవవాక్యములనియుకూడ తలఁచు నవస్థకు ఆకాలమువారు పోల్పడిరి. రాజు విషయమున దురుద్దేశములుకలవాడు ఈలోకముననేగాక పరలోకమునకూడశిక్షననుభవించునని వారి తలంపు. * సుప్రసిద్ధమగు నీ శ్లోకము శాంతిపర్వమున నున్నది. × "మనుష్యుఁడేకదాయని రాజును చులకనుగాఁ జూడఁగూడదు. రాజనగా నరరూపముననున్న గొప్పదేవత." అధర్ములను శిక్షించునపుడును, సధర్ములను రక్షించునపుడును, "రాజు" యముఁడుగాను, "ఒకనియొద్దనుండి రథమును లాగికొని మరియొకనికిచ్చునపుడు "కుబేరుఁడు" గాను ఎంచబడు చుండెను. రాజు చేయుపనులు సక్రమములా యక్రమములాయని ప్రశ్నించు అధికారము ఎవనికిని లేదు. రాజద్రవ్యాపహారి ఈలోకమున శిక్షనొందుటయేకాక అతిలోతైన నరకకూపమునఁగూడ కూలునని నమ్మఁబడుచుండెను. వేయేల? రాజుయొక్క దైవాంశ జనుల మనములందుదృఢముగా నాటుకొనినందున, సారాత్రనికిఁ జూపు విధేయత దాస్యముకు సమానమగు స్థితికివచ్చెను.

రాజునకుఁగల యధికారములలో నెల్ల గొప్పది జనులను

* య స్తస్య పురుషః పాపం, మనసాప్యనుచింతయేత్ । అసంశయ మిహాక్లిష్టః, ప్రేత్యాపినరకంవ్రజేత్ ॥

× నహిజాత్వవమంతవ్యో, మనుష్యఇతిభూమిపః । మహాతేదేవతా హ్యేషా, నరరూపేణతిష్ఠతి॥

శ్రీ వేమన గ్రంథాలయము

శిక్షింపఁ గల్గుట మహాభారతమున దీనిని "దండ" మని వాడఁబడియున్నది. కాలక్రమమున మూఢాభిప్రాయము లెన్నియో ఈ"దండ"ము యొక్క యథార్థమును నర్థముచుట్టును మూగెను. శాంతిపర్వములోని ౧౨౧-౧౨౨ అధ్యాయములలో నీ "దండ"ము యొక్కయు, తదాకారము యొక్కయు, దాని యుత్పత్తియొక్కయు వర్ణనలు కలవు. ఈ "దండము" ప్రజాపతివలన సృష్టింపఁబడెననియు, సర్వజనులయెడ నిష్పాక్షికముగా వాడబడదగినదనియు మేమిదివరకే వ్రాసియున్నాము. బ్రహ్మ దీనిని క్షత్రియులకే యిచ్చెను. రాజు దీనిని యథేచ్ఛముగా ప్రయోగింపఁగూడదు. బ్రహ్మ విధించిన నియమముల ననుసరించి దీనిని వాడవలయును. "మానవజీవితము స్వల్పకాల పరిమితమగుట వలన ప్రపంచ లాభము కొరకు బృహస్పతియు శుక్రుఁడును దీనిని క్రమముగా 3000 అధ్యాయములలోను ౧౦౦౦యధ్యాయములలోను రచించిరి. మహాభారతముయొక్క తుది * నిర్మాణకాలమున నీ రెండు గ్రంథములు ఉండియుండవచ్చును.ఇప్పటికిని ఇట్టిపేర్లుగల గ్రంథము లున్నవి కాని యవి సౌతి ¶ కాలమున నుండినవి కాకపోవచ్చును. శాంతిపర్వములోని రాజధర్మఘట్టము

---

* మహాభారతము మూడుమారులు నిర్మితమయ్యెననియు, ప్రస్తుతాకారము తుదియనియు, వైద్యా. గారిభావము మా. హ.

¶ మహాభారతముతుదిమారునిర్మించినవాడు 'సౌతి' 'వైద్యా'గారియాశయము (వైద్యాగారి "మహాభారతము"అను గ్రంథమును జూడుఁడు) మా. హ.

పై గ్రంథముల సారాంశమై యుండవచ్చును. దండ నీతి ఈశ్వర దత్తమని యొప్పుకొనఁబడుటవలన, రాజుల నిరంకుశ వర్తనమునకు కొంత యాటంకము కలిగి యుండవచ్చును. మత సంబంధమగు భయమువలన, రాజులు ప్రజాపతి విధించిన నియమముల ననుసరింప చాలవఱకు బద్ధులుగా నుండియుండవచ్చును.

క్షాత్రయుగమునాటి హిందార్యులు-వారి భూగోళశాస్త్రజ్ఞానము

క్షాత్రియుగారంభమున హిందార్యులకు భూగోళశాస్త్రజ్ఞాన మెంతయుండునో యూహించుటకష్టము కాని తద్యుగాంతము నాఁటికి వారికి హిందూదేశమునుగుఱించియు చుట్టుపరిక్రిలనున్న దేశములనుగురించియు బాగుగాఁ దెలిసియుండెనని చెప్పవచ్చును. ప్రపంచభూగోళమును గుఱించి వారికి వివరము లంతగా దెలిసియుండలేదు. ఆప్రకారము తెలియనిచోట్లయందెల్ల వారి యూహతో పనిగొనిరని తేలియున్నది. వీరికావ్యములందు వచ్చియున్న వర్ణనలనుబట్టి వారి "ప్రపంచము" ఎట్టిదిగానుండెనో చూతము.

మహాభారతానుసారము:-ప్రపంచము అనేక ద్వీపములుగా భాగింపఁబడియున్నది. మనముండు భూభాగమునకు "జంబూద్వీపము" అనగా జంబూవృక్షములు కల ద్వీపము అని పేరు. ఈద్వీపము అనేక 'వర్షము'లు,గా విభజింపఁబడి యున్నది. *(పటము జూడుఁడు) భూమికి ఉత్తరపు సరిహద్దున క్షీరసముద్రమున్నది. దక్షిణపు హద్దున లవణసముద్రము కలదు. పూర్వ పశ్చిమ

* ఈవర్షములలో కొన్ని నిజమైనవిగను కొన్ని యూహాజనితములుగను దోఁచుచున్నవి.

లందును సముద్రము లున్నవి. * భూమధ్యప్రదేశమున మేరు పర్వత మున్నది. దీనికి దక్షిణమున మూఁడు పర్వతపంక్తులు పూర్వ పశ్చిమదిశలవ్యాపించియున్నవి. వీనిపేళ్ళు నిషధపర్వతము (ఆల్టాయ్); హేమకూటము (కారాకోరము) హిమాలయము; హిమాలయమునకు దక్షిణమున భారతవర్షమునుఅదేయక్షాంశముచనున్న ఇతరదేశములును కలవు. వీని కుత్తరమున హైమవత వర్షమున్నది. నిషధపర్వతమున కుత్తరమున ఇలావృతవర్షము కలదు. మేరువు, చిన్నవగు మఱిరెండు పర్వతములు (మాల్యవంతము గంధమాధవము, అనునవి) ఈభూభాగమును నాల్గు చిన్నభాగములుగాఁ జేయుచున్నవి. ఈనాల్గుభాగములలోనొకటి జంబూద్వీపము. ఈద్వీపమునకీపేరు అతివిశాలమగు నొక జంబూ వృక్షమునుంచి యుత్పత్తియై ఉత్తరకురు దేశమువైపు ప్రవహించిన జంబూనదిఁబట్టి వచ్చినది. తక్కినమూఁడింటిలో పశ్చిమ దిశనున్న రెండు దేశములకు ‹భద్రాశ్వము› ‹కేతుమాల› యని పేళ్లు. పైనవచ్చిన హైమవతవర్షమునందు ఇప్పటి జపాను, మంచూరియా, మంగోలియా, ఉత్తరతుర్కిస్థానము, జర్మనీ, ఇంగ్లాడు చేరియుండవలెనని యనేకుల యభిప్రాయము ఇఁక మేరువు అనునది ఉత్తరధృవసమీపమున నుండెనని యూహించినచో ఇలావృతవర్షమున ఇప్పటి రష్యా, స్వీడెను, నార్వేలు ఒక వైపునను ఉత్తరఅమెరికా ఇంకొకవైపునను చేరియుండెనని చెప్పవచ్చును ఇచ్చటిభూమి బంగారపుదని మనవారు చెప్పియున్నారు ఉత్తర కనడాలోని యొకభాగమున బంగారుదొరకుచున్నమాట

* ఈసముద్రముల పేళ్లు మాత్రము కానరావు.

వాస్తవమేకాని ఈసామ్యము కాకతాళీయముగా సంభవించిన దని తోచుచున్నది. ఈవర్షమునందే చేరియున్న రష్యాపైబేరి యాలు ఇప్పటికాలమందంత సుఖప్రదమైనవి కాకపోయినను పురాతనకాలమున నిప్పటికంటె నెక్కువ వాసయోగ్యములుగా నుండి యుండవచ్చును. ఇంతేకాక అవి యార్యుల అతిపురాతన నివాసస్థలములైనకారణమున వారు ఆప్రదేశమును "పుణ్యభూమి" గా నెంచుచుండిన నుండవచ్చును. మేరువున కుత్తరమున నున్న వని చెప్పబడియున్న మూఁడు పర్వతములు దక్షిణముననున్న మూఁడు పర్వతపంక్తులనుబట్టి కల్పింపబడినవై యుండవచ్చును. దక్షిణముననున్న పర్వతపంక్తులను మాత్రము మనవారెఱిగియే యుండిరనుట నిస్సంశయము. ఏలయనఁగా కైలాసపర్వతమున కుత్తరముననున్న హరివర్షమునందొక విశాలమైన ఇసుక యెడారియు నొకసరోవరము ఉండినట్లు వర్ణింపఁబడియున్నది. మహాప్రస్థానికపర్వమునందుఁ గూడ పాండవులు నుత్తరాభిముఖులై పోవునప్పుడు ఒక యిసుక యెడారిని దాటిరని చెప్పబడియున్నది ఈయిసుకయెడారి యిప్పటి "గోబి" యెడారియేయనియుసరోవరము "ఆరల్‌సముద్రము" (Sea of Aral)అనియుస్పష్టముగాఁ దెలియుచునే యున్నది కదా.

కొంతయదార్థమును కొంతయూహాజనితమును నగు పైవర్ణనయే ఇంచుకమార్పుతో రామాయణమునందు వచ్చినది; కాని రామాయణమునందు ఊహాకు నిరంకుశ ప్రభుత్వములభించినందున మఱింతగందరగోళము సంభవించినది రామాయణమును తుదిమారువ్రాసిన యాతనికిహిందూదేశపు

భూగోళవివరములు సరిగా తెలియవు. తెలసినభాగమంతయు నొక ఉత్తర హిందుస్థానము మాత్రమే. అట్లుండియు, అతఁడు సుగ్రీవుఁడు సీతాన్వేషణమునకై వానరులను నలుదెసలకంపుచుండిన కథగల సందర్భములో, ప్రపంచభూగోళమును కేవలమూహాపోహలతో నింపి వర్ణించియున్నాఁడు ఈవర్ణనమునందు మేరువు ఉత్తరమునుండి యెగిరి ప్రపంచముయొక్క దక్షిణదిశాంతయున వచ్చి నిలచినది రామాయణపు తుదికర్త జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞానము లేని వాఁడగుట చేతకాబోలు, మేరువు పశ్చిమమునందుండనిచో సూర్యుఁడు మేరువుచుట్టు తిరుగుటెట్లు సంభవించునని సందేహపడి యామేరువును పశ్చిమదిశాంతమున స్థాపించెను!

సూర్యుఁడు తూర్పుకొండలయందుదయించి పడమటి కొండలలో నస్తమించుననియు ఈకొండలు రెండును ప్రపంచమునకు పూర్వపశ్చిమదిశలందు హద్దులనియు, వానికావలి ప్రదేశములు మనుష్యులు ప్రవేశించుటకు వీలులేనివనియు అస్తమసమయమున సూర్యుఁడు మేరువువెనకకుబోయి, పడమటికొండనుండి యుత్తరమునకుఁబోయి యుదయసమయమువరకు తూర్పుకొండ వద్దకివచ్చుచుండుననియు మనవారి యూహ. మనము యొకరినేయననేల? భూమిపలకవలెనన్నదని నమ్ముచుండిన పూర్వకాలపువారందఱికిని పశ్చిమమునకుఁబోయి యదృశ్యుఁడైన సూర్యుఁడు ఉదయమువఱకు తూర్పున కెట్లువచ్చుచున్నాఁడో యనునది మహాదాశ్చర్యకరమగు సమస్యయైయుండెను!

అప్పటికాలపు హింద్వార్యుల ప్రపంచభూగోళజ్ఞానము సరియైనదిగా నుండకపోయినను, వారికి మనదేశమునుగుఱించి

యు, మనచుట్టుప్రక్కలనున్న దేశములగురించియు బాగుగా వెలిసియుండు ననియు యొప్పుకొనక తప్పదు. హిమాలయము, కారాకోరము, అల్టాయ్ అనుమూడు పర్వతపంక్తులును- తిబెత్, తుర్కిస్థానము, సైబీరియాలయం దుండిన ,,గోబీ,,యున్నగునెడారులును, అనేకసరస్సులును వారి కెఱిఁగియుండెను. గ్రీకులను, పర్షియనులను, సిథియనులను, హూణులను, చైనీయులను, ఉత్తరప్రాంతములందు నివసించు అనాగరకజాతులను వారెఱింగియుండిరి. అలెగ్జాండరుని దండయాత్రయైన పిమ్మట మనవారికి పైనబేర్కొనిన జాతులవారి పరిచయము కలిగెనని కొందఱువాదింతురుకాని యదిసరికాదు. మహాభారతములోని యొకశ్లోకము * నందు ఉత్తరదిశయందలి మ్లేచ్ఛులు పేర్కొనబడియున్నారు. వారిలో హిందూదేశమున నుత్తరమున నివసించుచుండినజాతులన్నియు చేరియున్నవి. ద్వాత్రయుగాంతమున అనఁగా అలెగ్జాండరునిదండయాత్రకు పిమ్మట ఈజాతులవారిని మనవారెఱుఁగుదురనుటయందు సంశయము లేదు. కాని అంతకుపూర్వము కొన్నిశతాబ్దముల కాలమునుండియే మనవారు ఈజాతులకు కృతపరిచయులేదనుటకు కారణములుకలవు. "డేరయసు" అనుపారశీకదేశపురాజు సింధునదికి పశ్చిమముననున్న భూభాగమును తనసామ్రాజ్యమున గలిపికొని దానినొకసాత్రపీ (Satrapy) గానేర్పఱచెను. కనుకపారసీక

---

* యవనాశ్చ్యనకాంభోజా, దారుణా మ్లేచ్ఛజాతయః । సకృద్గ్రుహాః పలత్శ్రాశ్చ, హూణాఃపారసికైఃసహ । తథైవరమణాశ్చీనాః, తథైవదశమాలికాః ॥ —భీష్మపర్వము. అధ్యా: ౯.

రాజధానియందును, పారసీక సేనలయందును జయింపఁబడినమన వారిలోన నేకులుండియుందురు. కనుక మనవారు గ్రీకులను, సిథియనులను అలెగ్జాండరుని రాక కెన్నియో శతాబ్దములకు పూర్వము ఎఱిగినవారై యుండవలెను. హిరొడోటసు, అనుచరిత్రకారుఁడు డెరయసు, పాలనముక్రిందనున్న సాత్రేపీలను వర్ణించుచు ఇరువదవ సాత్రపీయగుమన దేశము (హిందుతా దేశము) విశేషజనసంఖ్యకలదనియు, దీనికి తూర్పుసరిహద్దున నొక యెడారియున్నదనియు చెప్పియున్నాఁడు. హిరొడోటసు పై చరిత్రగ్రంథమును క్రీ. పూ. ౪౫౦ సంవత్సరప్రాంతమున వ్రాసినాఁడు కనుక ఆకాలమునమనవారిని గ్రీకులెఱిఁగియుండిరనుట స్పష్టము. అంతేకాదు. ఆస్సీరియనుల (Assyrians) తోడను చాల్డియనుల (Chaldeans) తోడను హిందుర్యాయలకు అంతకుపూర్వమే వర్తకసంబంధములుండెను. కనుక మాయభిప్రాయము న; మనవారు యవను,లనబడు అయోనియనులను గుఱించి క్రీ. పూ. ౪౫౦ సంవత్సరము కంటె పూర్వమే చెప్పుకొనఁగా వినియుండవచ్చును. పరిచయము మాత్రము "డెరయసు,, కాలమునుండి కలిగియుండవచ్చును. మహాభారమునందలి యొక * శ్లోకమునందున్నట్లు, అలెగ్జాండరుదండయాత్ర యైనతరువాత వారితో మనవారికి మఱింత సమీపసంబంధ మేర్పడియుండవలెను. యవనులనుగూర్చిచెప్పిన యీమాటయే పారసీకులు, సిథియనులు మున్నగు ఉత్తరదేశ వాసులకుఁ గూడవర్తించుచున్నది.

ఇక హిందుతా దేశమునకువత్తము. క్షాత్రయుగారంభమునుండి

---

* సర్వజ్ఞాయవనారాజన్, శూరాశ్చైవవిశేషితః ॥ కర్ణపర్వము.

తద్వ్యగాంతమునాఁటివఱకును కొంతస్పష్టముగనైన నేమి కొంత యస్పష్టముగనైననేమి, మనవారు ఈ దేశము నామూలాగ్రముగ మెఱిఁగియుండిరి. వేదము నందు సముద్రముమాటవచ్చియున్నది సింధు నదీప్రవాహము వెనువెంట నౌకలలోఁబోయి యుండినఁగాని వారికి సముద్రపు సంగతి తెలిసియుండదు. వేదమునందు పంజాబునందలి నదుల పేళ్ళును, గంగాయమునల పేళ్ళను, (వీనియుత్పత్తిస్థానములకు సమీపమున వారీనదులనెఱిఁగియుండిరి.) వచ్చియున్నవి. రామునికాలమున మనవారు తూర్పుసముద్రమును, గోదావరినదిని, కొంతయస్పష్టముగానైనను లంకాద్వీపమును, తెలిసియుండిరి, శ్రీకృష్ణునికాలమున ఉత్తరహిందూస్థానమునామూలాగ్రముగను,దక్షిణహిందూస్థానము లోని చాలభాగమును మనముననెఱిఁగియుండిరి. ఇంతయేల? మహాభారతము తుదిమారు నిర్మింపబడుటకుముందే, అలెగ్జాండరుని దాడికిముందే, మనవారికి హిందూదేశము బాగుగాఁ దెలిసియుండుననుటకు సందియపడవలసిన పనిలేదు.

అయినను పాశ్చాత్య విద్వాంసులు ఈవిషయమున తప్పుగా నభిప్రాయపడి యున్నారు. వారి వ్రాతలనుబట్టి చూచినచో, బుద్ధునికాలమున మనవారికి దక్షిణదేశము తెలియనేతెలియదు. చంద్రగుప్తకాలప్రాంతమున మనవారు లంకాద్వీపమున నివసింపబోయిరట! బుద్ధుని నిర్యాణ సంవత్సరమున లంకాద్వీపమున మొట్టమొదట ఆర్యజనావాసమేర్పడెనను నభిప్రాయముతప్పనియు, నికాయములు వ్రాయఁబడుటకుముందు ఆర్యులు సింహళమునకువచ్చుట సంభవించి యుండదనియు, కైసు

డేవిడ్సు వ్రాసియున్నాఁడు. ఇట్టివాదమున కాధారమేమనఁగా, బుద్ధునికాలమున రచింపఁబడిన పైగ్రంథములలో చెప్పబడియున్న ౧౬ రాజ్యములలో ఒకరాజ్యముమాత్రము వింధ్యకు దక్షిణమున గోదావరితీరమునుండినట్లు చెప్పబడియుండుటయట. "ఆగ్రంథములలో దక్షిణహిందూస్థానము, లంకాద్వీపము, పేరొకొనఁబడియుండకపోవుటే కాక గంగానదికి తూర్పుననున్న వంగ, ఒరిస్సాదేశములుకూడ లేవు; దక్షిణాపథము రాలేదు. "దక్షిణాపథమునకు వారువచ్చుట నికాయములకాలమున సంభవించినది." "వినయ" గ్రంథమునందు "భరుకచ్ఛ" పేరును, "ఉదాన" గ్రంథమునందు "సుప్పరక" పేరును వచ్చినవి" "రామాయణీయప్రాముఖ్యతగల దక్షిణహిందూదేశమును గుఱించియు లంకాద్వీపమును గుఱించియు ఉల్లేఖనమే లేకపోవుటయు, ఆర్యులపురోగమనము అంతపరిమితముగా నుండునదియు ఆలోచింపదగిన యంశములైయున్నవి" [2] అని రైసుడేవిడ్సు వ్రాసెను.

పైవాదము మామనస్సునకు అసంగతమైనదిగా దోచుచున్నది. బుద్ధునికాలపు ఒకగ్రంథమున పేరొకొనఁబడిన ౧౬ రాజ్యములలో చెప్పఁబడనిరాజ్యము ఆకాలమున అసలేయుండ లేదను వాదమెట్టిదనఁగా, భారతమున రెండుమారులు వచ్చియున్న షోడశమహారాజుల పేళ్ళలో లేని మహారాజెవ్వఁడు పురాతన హిందూదేశమున నుండ లేదనువాదమువంటిది. పూర్వకాలపు గ్రంథములందువచ్చిన యిట్టిపేళ్ళపట్టికలు సమగ్రమైనవియని యూహించుటకు కారణము కానరాదు. ఆగ్రం

---

[2] Buddhist India by Rhys Davids.

ఫములు సంపూర్ణములగు చరిత్రలుగాని భూగోళశాస్త్రిములు గాని కావు. పైవాదము ఇట్టివైపరీత్యమునకులోనైనదని తెలియుచుండినను ఏలనో పలువురు విద్వాంసులిట్టి తర్కమేచేయుచుందురు. ఒక సంగతికాని యొకపేరు కాని పురాతన మతగ్రంథమున పేర్కొనఁబడియుండ నంతమాత్రమున అట్టి సంగతి కాని ఆపేరు కాని ఆకాలపుజనులకు తెలిసియుండదని వాదించుట తర్కమేకాదని కొంచెమాలోచించిన ప్రతివానికి తెలియఁగలదు. *

దక్షిణహిందూస్థానమును, సింహళమును, మన వారికి అలెగ్జాండరుదండయాత్రికంటె పూర్వమే అనఁగా చంద్రగుప్తునకు లేక నికాయములు విషయగ్రంథములు వ్రాయబడిన కాలమునకు పూర్వమే తెలిసియుండెనని చూపుటకు కావలసినంత సాక్ష్యముకలదు. అలెగ్జాండరు వెంటనుండిన ఎరటస్తనీసు (Eratasthanes) మున్నగు పాశ్చాత్య గ్రంథకర్తల వ్రాతలను బట్టిచూడఁగా హిందూదేశపు టుత్తరభాగమున నివసించుచుండిన వారికి హిందూదేశమునుగురించిన సంపూర్ణజ్ఞానముండెనని తెలియుచున్నది. హిందూదేశమునుగురించిన వివరములను మన

* సింధు, సౌవీర, సౌరాష్ట్రదేశముల పేళ్ళు ఈ ౧౬ రాజ్యములలో లేవు. అయినను ఈరాజ్యములు మూఁడును ఆకాలముననును, అంతకు పూర్వముననును ఉండినవే యనుట నిస్సంశయము. పైన చెప్పిన ౧౬ రాజ్యములు బౌద్ధమత ప్రచారకులు పోయి తన్మతవ్యాప్తికై యత్నించిన రాజ్యములై యుండవచ్చును. ఇతర రాజ్యములుండెను కాని బౌద్ధమత ప్రచారకు లచ్చటికి పోలేదని యూహింపవలెను.

వారు ఆలెగాండరునకు చెప్పియుండిరని ఎరటస్తనీసు వ్రాసిన గ్రంథమునఁగలదు. ఈ గ్రంథమున మన దేశమందలి ముఖ్యప్రాంతముల వైశాల్యములు చూపఁబడియున్నవి. దశారమునుగురించి యావివరములు నేటికిని సరిపోవుచున్నవనియు అంతపురాతన కాలమున మనవారికి దేశమునుగురించి యంతటివివరములు తెలిసియుండుట గొప్ప విషయమనియు, కన్నింగ్‌హాము (General Cunningham) ఆశ్చర్యమును ప్రకటించియున్నాఁడు. [౨]

---

[౨] The close agreement of the dimensions given by Alexander's informants with the actual size of the country is very remarkable and shows that the Indians at that early date of their history had a very accurate knowledge of the form and extent of their native land.

(Cunningham's Ancient Geography of India.)

ప్రకటనలు.

కృషిప్రచారిణీ గ్రంథమాల,

సూర్యాపేట, (నైజాం.)

సంపాదకుడు పువ్వాడ వెంకటప్పయ్య.

నిజాము రాష్ట్రాభ్యభివృద్ధి ప్రబోధకములగు గ్రంథరాజములు వెలువడక యున్నందున యుడతాభక్తిని ఆంధ్రభారతీ చరణపూజ నొనర్చి కృతార్థుడగాదలంచి పై పేరుతో నొక గ్రంథమాల మామిత్రుల ప్రోత్సాహముచే స్థాపించితిమి. సహృదయులగు మాసోదరుల సానుభూతియు, సహకారమును నా సాహసఫలితమును, విజయోన్ముఖము గావించగలవని విశ్వసించెదము. మాగ్రంథమండలి నుండి సంవత్సరమునకు 800 పుటలుగల నాలుగు గ్రంథములు వ్యవసాయ, పరిశ్రామిక, నైతిక, చారిత్రక సంబంధములగనవి నవల, నాటక, శాస్త్ర, ప్రబంధ రూపముల సుప్రసిద్ధ కవివరేణ్యులచే వ్రాయించి ప్రచురించగలము.

చందా వివరము.

ఉద్ధారకులు అనుగ్రహాధీనము.

ప్రధానపోషకులు	సం॥ నకు	రు ౫౦ లు.
రాజపోషకులు	,,	రు ౨౫ లు.
పోషకులు	,,	రు ౧౫ లు.
సహాయకులు	,,	రు ౧౦ లు.
చందాదారులకు	,,	రు ౪ లు.

ఉద్ధారకులు, ప్రధానపోషకులు, రాజపోషకులు, పోష
కులు నామములు మాత్రము సంపూర్తి చిరునామాతోడను,
సహాయకుల నామములుమాత్రమును మేము ప్రకటించు ప్రతి
గ్రంథమున నుండును.

సంవత్సరము చందా ప్రప్రథమముననే రాబట్టుకొందుము.
అట్టివారి తపాలావ్రయములు మేమే భరింతుము. అటులగాక
ప్రవేశరుసుము 0-8-0 లు మాత్రము మున్ముందు చెల్లించి
చందాదారులుగ జేరువారు ఏకుసుమమున కా కుసుమము,
కుసుమవ్యయముతోపాటు తపాలా వ్రయములు భరించవలసి
యుండును. ఇతరులకు నూరుపుటలకు మూడుపావులాలవంతున
అమ్మబడును. గ్రంథములు అత్యుత్తమరీతిని ముద్రించబడు.

ఇతర వివరములనుగూర్చి కార్యస్థానమునకు వ్రాయుడు.

ఇట్లు విధేయుడు,

యామా రామనర్సయ్యగుప్త, మేనేజరు,

కృషిప్రచారిణీ గ్రంథమాల,

సూర్యాపేట (నైజాం) నకరకల్లు బ్రిటిషుపోష్టు.

గోలకొండ పత్రిక.

(తూపుబజారు, హైదరాబాదు (దక్కన్.)

వారమునకు రెండుపర్యాయములు ప్రతి బుధవారము, శనివారము ప్రకటింపబడును. ఇందు సారస్వత, పరిశ్రామిక, వాణిజ్య, వ్యవసాయక వ్యాసములును, సర్కారు జరీదాలు, ఫర్మానులు, ఆంధ్ర దేశవార్తలు, ప్రపంచవార్తలు మొదలగునవి

ప్రకటింపబడును. ఆంధ్ర దేశమున ప్రథమముగా వెలువడిన అర్థ వార్తపత్రిక యిద్యదియే. ప్రతిఆంధ్రుడును పఠింపదగినది.

సంవత్సర చందా రు ౭-౦-౦ అర్థ సం॥ ర చందా. రు ౩-౧౨-౦.

గోలకొండపత్రికా కార్యాలయము, త్రూపుబజారు,
దక్షిణహైద్రాబాదు.

సుజాత.

చక్కని సచిత్రమాసపత్రిక.

త్రూపుబజారు, దక్షిణ హైద్రాబాదునుండిఈ ప్రతిఆంగ్లయ మాసారంభమున ప్రచురింపబడును. త్రివర్ణచిత్రములు, చారిత్రక సచిత్రవ్యాసములు, వాఙ్మయవిషయిక విమర్శనలు, మహాకవుల జీవితములు, మనోరంజకములగు కథలు, నాటకములు, హృదయానందములగు పద్యములు, శాస్త్రీయపరిశోధనా వృత్తాంతములు, ఆంధ్ర దేశమునకు సంబంధించిన అముద్రితశాసనములు, ఉత్కృష్ట ఆంధ్రేతర రచనల యనువాదములు, ముఖ్యముగా మహారాష్ట్రి, హింది, ఉర్దూ, ఫారశీక కవిత్వ విశేషణములు మున్నగునవి పేరుబడసిన పండితులచే వ్రాయింపబడి ఉత్తమరీతిని ముద్రింపబడి ప్రకటింపబడును. సంవత్సరపుచందా యతిస్వల్పము. జనసామాన్యమున కందుబాటులో నుండవలెనని రు ౩-౦-౦మాత్రమేయుంచబడినది. త్వరపడుడు. వెంటనే చందాదారుగ జేరుడు.

తెనుగుపత్రిక, ఇనుగుర్తి.

(Via.Manukota N. G. S. Ry.)

వా ర ప త్రి క.

సంపాదకులు డాక్టరు ఒ. శీతారామచంద్రరావుగారు.

చందా రు 3-౧౨-౦ లు మాత్రమే.

ఇది నిజాము రాష్ట్రాంధ్ర దేశమున ప్రప్రథమమున వెలువడి సం॥ ౫ ములనుండి నిరాటంకముగా దేశసేవచేయు చున్నది. ఇందు పరిశ్రామిక వ్యవసాయిక, వైద్య, విద్యావిషయిక వ్యాసములు, విశేషములు. వార్తలు మొదలగునవి ప్రచురింపబడును. ప్రతి ఆంధ్రుడును తప్పక నీపత్రిక చదువవలసినదే.

విజ్ఞానప్రచారిణి గ్రంథమాల.

నెమలికొండ, జగ్త్యాలతాలూకా (నైజాం)

మంచి అనుభవజ్ఞులచే వ్రాయించబడిన అత్యుత్తమమగు నాలుగు గ్రంథములు. వ్యవసాయ, వైద్య, పారిశ్రామిక, చారిత్రక విషయముల గురించి ప్రతిసంవత్సరము ప్రకటింపబడును. సం॥ చందా రు ౪ లు. మొదటిగ్రంథము స్వీకరించినపుడీధనము చెల్లింపవలసి యుండును. వివరములకై పై చిరునామాకు వ్రాయుడు.

ఆంధ్రాభ్యుదయము

నిజాము రాష్ట్రమున నీతి, మత, సాంఘిక, జ్యోతిష, వైద్యసంబంధములగు వ్యాసములు, పారిశ్రామిక, ఆర్థిక, సమస్యలు, వర్తకచరిత్రములు, ఆర్యులవిద్యలు, కళలు, శాస్త్రములు, మహాపురుషుల జీవితములు, చరిత్రాంశములు, భాషాంతరీకరణములు మున్నగునవి వివిధవిషయములు వ్రాయుచరిత్ర మాస పత్రిక. చందా సం॥ నకు రు ౬ లు.

గ్రంథాలయములకు రు ౫ లు.

వలయువారు:— కోకలశీతారామశర్మ, సంపాదకుడు.

ఆంధ్రాభ్యుదయము, అనుమకొండ, వరంగల్, నైజాం.

అనివ్రాయవలెను.

నీలగిరి.

నిజాము రాష్ట్రమున వెలువడిన మొదటి తెనుగుపత్రిక. ఇందు విదేశ, దేశీయ, జాతీయ, సాంఘిక విషయములును, నిజాము రాష్ట్ర పరిశోధక విషయములును చక్కని రూపమున ప్రతి గురువారమును ప్రకటింపబడును. చందా సం॥కు రు ౪-౮-౦

వలయువారు: —

నీలగిరి కార్యాలయం, నల్లగొండ. యనివ్రాయవలెను.

శ్రీ వేంకటేశ్వర గ్రంథమాలగార్లవారు ప్రకటించిన ఆరు గ్రంథములు కలిపి క్యాలికోబైండు చేయించి మూడురూపాయిలకే యిచ్చుచున్నారు.

కాకతీయ గ్రంథమాల, ఓరగల్లు (నైజాం.)

సంపాదకులు: శ్రీశేషాద్రి రమణకవులు.

కార్యదర్శి: తూము వరదరాజులు, వకీలు.

నిజాము రాష్ట్రమున సమగ్రమగు భాషాసేవగావించుటకై పై గ్రంథమాల స్థాపించి యుంటిమి. నవరసభరితములగు నవలలు, ప్రబంధములు, చారిత్రక గ్రంథములు ప్రచురింపబడును. ప్రవేశరుసుము రు 0-4-0

ప్రచురింపబడిన గ్రంథములు.

౧ ఆంధ్రమంత్రులు చరిత్ర.

౨ విక్రమోర్వశీయము (ప్రబంధము.)

3 వసుంధర (నవల రెండు భాగములు)

పై పుస్తకములు చందాదారులగువారికి ప్రవేశరుసుముతో రు 3 లు హాలీలకే యివ్వబడును.

వివరములకై పై విలాసమునకు వ్రాయుడు.

బ్రిటిషువారు—

శేషాద్రిరమణకవులు,

నందిగామ, కృష్ణాజిల్లా యని వ్రాయుడు.

	మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA104B200
పుస్తకం పేరు	[illegible]
తారీఖు	26-10-24
ముందు అట్ట	NO
వెనుక అట్ట	NO
మొత్తం పేజీలు	115
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	5
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	Habeeba
పేజీలు విడదీసినది	Navya
స్కాన్ చేసినది	prathyusha
పరీక్ష చేసినది	RAMYA
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
స్కాన్ చెయ్యనివి	no
తప్పులు	NO
పరిస్థితి	good